

Z ognjem in mečem.

Zgodovinski roman.

Poljski spisal H. Sienkiewicz.

Poslovenil Podravski.

II. ZVEZEK.

IN = 030003066

I.

Da pojasnimo, kaj se je zgodilo v Rozlogih, moramo nekoliko pogledati nazaj v preteklost, do tiste noči, v której je gospod Skretuski poslal Redzijana s pismom iz Kudaka k starej kneginji. Pismo je obsegalo nujno prošnjo, naj bi kneginja odšla s Heleno prej ko je mogoče v Ljubno, pod varstvo kneza Jeremije, ker se vojska lahko vsak trenotek začne. Redzijan je sedel v čajko, katero je gospod Grodzicki poslal po smodnik in tako nastopil svojo pot. Potoval je jako počasi, ker so veslali proti vodi. Pod Kremenčugom so srečali vojsko, plavajočo pod vojskovodjema Krečovskim in Barabašem Hmelnickemu naproti. Redzijan se je sošel z Barabašem ter mu takoj povedal, kaka nevarnost preti Skretuskemu, potujočemu na Sič. Prosil je starega polkovnika, naj ne pozabi se čvrsto potegniti za poslanca, ko se snide s Hmelnickim. Potem je šel svojo pot.

Ob zori so odposlanci Grodzickega dospeli v Čehrin. Tukaj jih takoj obkolijo kozaške straže,

vprašujoč, od kod so. Poslanci odgovoré, da potujejo s pismom Grodzickega k hetmanom. No, vkljub temu pozovejo starosto iz čajke in Redzijana, da se gresta predstaviti polkovniku.

„Kateremu polkovniku?“ vpraša starosta.

„Gospodu Lobodi“, odgovore načelniki straže.

„Njemu je Veliki hetman dal ukaz, da pridrži in preišče vse, ki pridejo iz Siča v Čehrin“.

Šla sta. Redzijan je korakal pogumno, ne pričakujoč nič hudega, ker je vedel, da tukaj še gospodarijo hetmani. Straže ju spremijo v hišo gospoda Želenskega, v kateri je bival polkovnik Loboda. Tu sta zvedela, da je polkovnik že pred svitom odšel v Čerkas in da ju namesto njega zasliši podpolkovnik. Morala sta dolgo čakati, predno so se odprla vrata in je prišel v sobo podpolkovnik.

Pri pogledu nanj so se jeli tresti kolena Redzijanu.

Bil je Bohun.

Hetmanska moč se je še raztegala v Čehrin, ker Loboda in Bohun nista še prestopila k Hmelnickemu, marveč javno trdila, da ostaneta zvesta poljskeji ljudovladi. Za to njima je Veliki hetman odločil mesto Čehrin, da tam stražita.

Bohun je sedel za mizo in opazoval prišleca. Starosta, ki je nosil pismo gospoda Grodzickega, je odgovarjal za sebe in za Redzijana. Ogledovaje pismo, jel ju je mladi podpolkovnik skrbno izpraševati, kaj se čuje v Kudaku novega.

Bilo je videti, da bi bil kaj rad zvedel, zakaj je poslal Grodzicki čajko in ljudi k hetmanu. Starosta mu na to vprašanje ni vedel prav nič odgovoriti; pismo pa je bilo zapečateno s poveljnikovim pečatom. Izprašavši ju, hotel ju je Bohun odpraviti; že je segel v mošnjo, da bi jima dal kaj drobiža za pijačo, kar se med tem vrata odpró, in gospod Zagloba prileti v sobo kakor bomba.

„Čuj, Bohun!“ zakriči. „Izdajica Dopulo je najboljši med utajil. Šel sem ž njim v klet, — gledam: v kotu leži kupček sena. Vprašam: kaj ima tam? Odgovori mi: „Suho seno!“ Ko pa pozornejšo pogledam, pa grlo velike steklenice gleda iz sena. kakor Tatar iz trave. Oj! tak si! pravim; pa si razdeliva: Ti poješ seno, ker si vol, jaz popijem medico, ker sem človek. Steklenico pa sem jaz vzela in prinesel medico na poskušnjo. Daj čaše!“

To rekši, prime se Zagloba z jedno roko za bok, z drugo pa dvigne steklenico nad glavo ter jame peti:

„Hej Jaka, hej Jože, daj samo čašic,
Potem pa napij se, ne maraj na nič!“

Tu gospod Zagloba naglo umolkne. Zgledavši Redzijana, postavi steklenico na mizo ter reče:

„Za Boga, ni li ta strežaj gospoda Skretuskega?“

„Čegav?“ vpraša naglo Bohun.

„Gospoda Skretuskega, namestnika, ki je potoval v Kudak in me pred svojim odhodom pogostil s takim medom, da se naj vsak drugi pod čep skrije pred njim. Nú, kaj dela tvoj gospodar? Je-li zdrav?“

„Zdrav je in naročil mi je, naj vas pozdravim“, odvrne ves zmešan Redzijan.

„Je res pravi vitez. Nu, kako si prišel v Čebrin? Čemu te je poslal gospodar nazaj iz Kudaka?“

„Moj gospod ima, kakor vi, svoje reči v Ljubnem, radi katerih mi je naročil, naj se vrnem, zlasti ker sem mu bil v Kudaku nepotreben“, odvrne mladenič.

Bohun gledajoč ves čas Redzijana, reče naglo: Poznam tvojega gospodarja; videl sem ga v Rozlogih“.

Redzijan skloni glavo ter nastavi uho, kakor bi ne slišal dobro in vpraša:

„Kje?“

„V Rozlogih“.

„Pri Kurčevičih“, omeni Zagloba.

„Pri kom?“ vpraša Redzijan.

„Vidim, da si oglušil“, odvrne suho Bohun.

„Ker se nisem dosti naspal“.

„No, še se napiš. Rekel si, da te je tvoj gospodar poslal v Ljubno?“

„Da. Kam pa drugam?“

„Gotovo ima kako ljubico“, vmeša se vmes gospod Zagloba, „katerej pošilja po tebi pozdrav“.

„Kaj jaz vem? Nemara, da ima, nemara tudi ne“, cdvrne Redzijan.

S temi besedami se prikloni Bohunu in gospodu Zaglobi.

„Hvaljen bodi Jezus!“ reče, pripravljaje se k odhodu.

„Na vekomaj!“ odgovori Bohun. „Počakaj no, ptiček, ne hiti tako. Čemu pa si tajil pred menoj, da si strežaj gospoda Skretuskega?“

„Ker me niste vprašali, sem si mislil, čemu naj povem to? Hvaljen bodi!“

„Počakaj, pravim. Imaš od gospoda kaka pisma?“

„Gospodarjeva stvar je, jih pisati, moja, kot služabnikova pa oddati le onemu, komur je pisano. Zato prosim, da se smem posloviti.“

Bohunu so se naježile sobolove obrvi in tleskne z roko. Hipoma prihitita v sobo dva vojaka.

„Preiščita ga!“ zakliče, pokazavši na Redzijana.

„Kakor sem živ, sile mi tukaj ne boste delali!“ reče Redzijan. „Tudi jaz sem plemič, čeravno služim, in vi gospod bodete se morali zagovarjati za svoje ravnanje.“

„Bohun, pusti ga!“ seže vmes gospod Zagloba.

Med tem je jeden vojakov našel v Redzijanovih nedrijih dve pismi in dal ju podpolkovniku. Bohun je takoj ukazal vojakoma otiti. Ni se hotel pred vojaki izdati, da ne zna čitati. Potem se obrne k Zaglobi in reče:

„Čitaj! jaz bom pa pazil na pobalina“.

Zagloba je pomežikal z levim očesom, na katerem je imel belo marogo ter čital naslov.

„Mojej preljubljeni gospej in dobrotnici, kneginji Kurčevičevej v Rozlogih“.

„A ti sokolič si dejal, da potuješ v Ljubno in ne veš, kje so Rozlogi?“ rekel je Bohun, jezno pogledavši Redzijana.

„Potujem tje, kamor so mi ukazali;“ odvrne jokaje mladenič.

„Mar naj odprem? Plemitaški pečat je sveta reč“, omenil je Zagloba.

„Mene je Veliki hetman pooblastil, vsa pisma pregledatiti. Odpri in čitaj!“

„Moja preljubljena gospa! Naznanjam vam, da sem dospel v Kudak, od koder, daj Bog da srečno, podam se današnje jutro dalje na Sič. Pišem vam po noči, ker vsled nepokoja ne morem spati. Bojim se, da bi vas ne doletela od onega razbojnika Bohuna in njegovih tovarišev kaka nezgoda. Ker mi je tudi gospod Krištof Grodzicki rekel, da v kratkem izbruhne velika vojska, v katerej se celo priprosti národ postavi na noge, zato vas zarotim in prosim, da brez odloga, če tudi bi stepe še ne bile suhe in če prav na konjih, odpotujete s kneginjico v Ljubno. Ne opustite, če tudi se nemara ne vrnem o pravem času. Blagovolite takoj izpolniti mojo prošnjo, da se znebim skrbi za srečo moje zaročnice, da jo veselo najdem, ko se vrnem. Ker imate mi-

lostljiva gospa. v tej zadevi še opravka z Bohunom, uinite najbolje, da zbežite pod knezovo varstvo, kateri ne bo pozabil poslati posadke v Rozloge, da si tako zagotovite imetje. Čast mi je itd“.

„Hm! Znaj, Bohun“, reče Zagloba, „huzar ti hoče pokazati roge. Kakor vidim, sta oba zaljubljena v jedno dekle? Zakaj mi tega nisi poprej povedal? Pa potolaži se, tudi meni se je enkrat pripetilo . . .“

Beseda mu zaostane na ustnicah. Bohun je sedel nepremično pri mizi; lice mu je bilo, kakor po krču zategnjeno in blede, oči je imel zaprte, obrvi pobešene. Godilo se je v njem nekaj strašnega.

„Kaj ti je?“ vpraša ga Zagloba.

Kozak začne mahati z roko. Iz njegovih ust se izvije dušljiv, hripav glas:

„Čitaj, čitaj drugo pismo“.

„Namenjeno je kneginjici Heleni“.

„Čitaj, čitaj!“

„Draga in preljubljena Helenica, mojega srca gospa in kraljica! Ker moram kot knežji služabnik ostati dalj časa v tem kraju, pišem strijni, da se nemudoma napotita v Ljubno, ker Bohun tvojej nedolžnosti ne bo mogel več škodovati in najina ljubezen ne pride v kako zadrego . . .“

„Dosti!“ zakriči naglo Bohun; skočivši ves besen od mize, plane k Redzijanau. Mahne s čakunom ter vdari nesrečnega mladenča naravnost

v prsi, da samo jekne in kakor mrtev pade na tla. Bohuna je premagala togota. Plane še k Zaglobi, iztrga mu pismi iz rok ter ju spravi v žep.

Zagloba pograbi steklenico z medico, skoči k peči in začne kričati:

„V imenu Očeta, Sina in svetega Duha! Človek, ali si zbesnil, ali znorel? Pomiri, da, zdrami se! vtakni glavo v vedro vode, me li slišiš?“

„Krvi! Krvi!“ tulil je Bohun.

„Se ti je že res zmešala pamet? Vtakni no glavo v vedro, pravim! Imaš jo že, kri, prelil si jo, pa še kri nedolžnega. Nesrečni fantin že, več ne diha. Vrag te je obsedel, — ali pa si sam pravi vrag! zdrami se, pravim, paganski sin!“

Tako kričé skoči Zagloba na drugi strani mize k Redzijan; sklonivši se nad njem, začne ga tipati po prsih ter pritiskati mu roko k ustom, iz katerih mu je curkoma tekla kri.

Bohun se je prijel med tem za glavo in tulil, kakor ranjen volk. Potem se je zvalil po klopi in ne jenja tuliti; dušo mu je razdirala vsteklost in bôl. Pa naglo je skočil po konci, planil k vratom, butil ob nje z ного in zbežal skozi vežo.

„Beži no, pa si zlomi vrat!“ zamrmra potihoma gospod Zagloba. „Teci in razbij si bučo ob hlevski steni, akoravno kot rogač znaš čvrsto bosti, besna jarost! Kaj tacega še nikdar nisem videl. Klepetal je z zobmi, kakor pes ali volk. Toda ta bedni mladenič še živi. Nu, če mu ta

medica ne pomaga, pa se je bržčas zlagal, češ, da je plemič“.

Tako mrmraje dvigne glavo Redzijan u med svoja kolena ter mu začne vlivati polagoma medico v usta.

„Videti hočem, kaka kri teče v tvojih žilah“, pravi. „Če je židovska in ji priliješ medice, ali vina, takoj zavre; kmečka, kot lenobna in težka, se strdi; le plemitaška se hitro pretaka po žilah ter daje telesu živahnost in pogum. Bog je dal ljudem različne pijače, da jih rabijo, kakor nanesse potreba“.

Redzijan slabo zastoka.

„Aha, hočeš več? Ne, brate, pusti, da tudi jaz . . . evo tako. Sedaj, ko si dal znamenje življenja, je najbolje, da te nesem v hlev in polčim v kak kot, da te ta zmaj, ko prilomasti nazaj, na kosce ne raztrga. Kaj nevaren prijatelj je to, — naj ga zlod vzame; vidim, da ima roko gibčnejšo, nego um“.

To rekši dvigne Zagloba Redzijana s tal z lahkoto, ki je kazala nenavadno moč in ga nese na dvorišče, kjer se je nekoliko vojakov zabavalo s kockami. Zagledavši ga, vstanejo; on pa jim reče:

„Fantje, vzemite tega mladenča in položite ga na seno. Naj skoči kdo po zdravnika!“

Vojaki urno spolnijo povelje, ker so Kozaki močno čislali Zaglobo, Bohunovega prijatelja.

„Kam je šel polkovnik?“ vpraša.

„Zapovedal je, pripeljati si konja ter odjezdil v polkovo stanovališče. Nam pa je ukazal, naj bomo pripravljene in imamo konje osedlane.“

„Je tudi moj pripravljen?“

„Tudi“.

„Sem ž njim! Najdem li polkovnika pri polku?“

„Da, evo že je tukaj“.

Res se je pokazal pri temnih vežinih vratih Bohun, za njim v daljavi pa sulice nekaj čez sto mož broječe tolpe molojcev, pripravljene k odhodu.

„Na konje!“ zakriči Bohun na dvorišču Kozakom, ki jih urno zasedejo. Zagloba stopi pred vrata ter resnobno gleda mladega atamana.

„Si namenjen na pohod?“ vpraša ga.

„Da“.

„Kam te vrag nese?“

„Na svatbo“.

Zagloba stopi bližje.

„Kaj počenjaš? Hetman ti je ukazal čuvati mesto, ti pa odhajaš ter jemlješ še vojake s seboj. Prestopiti meniš ukaz? Tu tolpe prostakov že tako komaj čakajo vgodne prilike, da bi planile po plemstvu. Svojo službo zgubiš in nakoplješ si hetmansko jezo“.

„Na pogin mestu in hetmanu!“

„Gre ti za glavo“.

„Na pogin tudi mojej glavi!“

Zagloba spozna, da bi bil daljši prepir brezvspešen s Kozakom, čegar trmo je dobro poznal. Znal je tudi, kam je namenjen; torej je samo ugibal, ali naj gre ž njim ali naj ostane? Iti bilo je nevarno: ker to bi bilo uprav tako, kakor ne videti broda, pa planiti v vodo. Ostati bi pa bilo tudi neprilичno, ker prostaki so res samo čakali novic iz Siča; čakali trenutka, ko se razglasi geslo k moritvi in nemara bi še čakali ne bili, ko bi ne bilo tisoč Bohunovih vojakov, ki so strahovali nemirneže. Zagloba bi se sicer mogel skriti v tabor hetmanov, toda imel je svoje vzroke, radi katerih ni storil tega. Ali je imel na vesti kak umor, ali ga je odvrčal kak drugi prestop, za to je le on sam vedel; dosti, da jim ni hotel priti pred oči. Žalosten je bil, da je moral zapustiti Čehrin. Tu mu je bilo tako po godu, tu ga ni nihče izpraševal; tu je bil znan z vsemi, tako s plemstvom in starostovimi najemniki, kakor s kozaškimi starašinami. Res, da so se sedaj starašine razkropili na vse strani, da je plemstvo tiho sedelo po kotih, boječ se nevihte. Zato pa je bil Bohun njegov prvi prijatelj in tovariš pri pijančevanju. Spoznavši se pri steklenici, sta se z Zaglobo takoj pobratila. Odslej nisi videl jednega brez družega. Kozak je sipal zlato za dva, plemič je lagal in obema je bilo vstreženo.

Ko je torej prišlo sedaj na izbir, ali naj ostane v Čehrinu ter položi svojo glavo prosta-

kom pod nož, ali pa odjezdi z Bohunom, odločil se je gospod Zagloba za poslednje.

„Ker si tak obupnež“, reče, „pojdem tudi jaz s teboj. Nemara ti vtegnem prav priti, te časih krotiti, da ne zagaziš predaleč. Midva se že tako strinjava skupaj, kakor groš k grošu . . . toda priznavam, da kaj takega nisem pričakoval od tebe“.

Bohun ni odgovoril. Čez pol ure je stalo že nad dve sto vojakov v pohodnem redu. Bohun jezdi na čelo, za njim tudi gospod Zagloba. Od-rinejo. Prostaki, stoječi tu in tam v tolpah na trgu, so pogledavali srpo za njimi ter ugibali, kam gredo, če se kmalo, ali nemara več ne povrnejo.

Bohun je jezdil molče, tajnosten, mračen in turoben, kakor noč. Vojaki še vprašali niso, kam jih pelje. Za njim so bili pripravljene iti, bodisi tudi na kraj sveta. Prepeljavši se čez Dneper, dospó na ljubensko cesto. Jezdili so skokoma, da se je kar prah valil konjem iz pod kopit. Ker je bil dan vroč in suh, so se konji kmalo pokrili s peno. Jeli so jezdit počasneje, raztegnivši se v dolgo karavano po cesti. Bohun je jezdil naprej, gospod Zagloba za njim, hoteč začeti razgovor.

Lice mladega atamana se je nekoliko zvedrilo, samo smrtna žalost se je očitno kazala na njem. Daljava, v katerej se je zgubljal pogled na severnej strani za Kahamlikom, konjski beg in stepni zrak, — vse to je, rekel bi, pomirilo

notranjo nevihto, ki je začela vreti v njem po prečitaniu onih pisem Skretuskega.

„Vročina pada z neba“, reče gospod Zagloba. „Kar slama se pari v škornjih. Še v platnenej opravi je prevroče, ker vetra ni nikjer. Bohun, čuj no, Bohun!“

Četovodja, kakor iz snú sprebujen ga pogleda sè svojimi globokimi, črnimi očmi.

„Pazi vendar, sinko!“ nadaljuje Zagloba, „da te ne premaga melanholija, ki bi te znala pojesti. Kadar iz trebuha, kjer je prav za prav njen sedež, vdari v glavo, lahko zmeša pamet človeku. Nisem vedel, da si tako zaljubljen . . . Brž ko ne si bil rojen meseca majnika, ki je mesec Venere, v katerem je toliko ljubezni, da celo iverje vzajemno ljubezen čuti. Ljudje v tem mesecu rojeni pa so pravi babeži. Toda doslej je le oni imel dobiček, ki se je znal premagati. Radi tega ti tudi svetujem: opusti maščevanje! Na Kurčeviče znaš že imeti pravično jezo; ali pa je mar ona jedina na svetu!“

„Jedina je ona ptičica, jedina na svetu!“ zakliče Bohun, kakor bi to veljalo ne Zaglobi, marveč njemu samemu.

„Če je tako, in ona raje za drugimi pogleduje, čemu bi se srdil radi tega? Prav pravijo, da je srce prostovoljec, ki služi onemu, komur samo hoče. Pomisli pa tudi, da je deklica plemenite krvi, ker so Kurčeviči, kakor slišim knežjega rodú . . . To so visoke stopnjice“.

„Vrag vzemi te vaše stopnjice, vaše rodove, vaše pergamente!“ Pri teh besedah udari četovodja z vso močjo ob sabljin držaj. „Evo tukaj moj rod, moje pravo in pergament! Tukaj je moj svat in družica! — O izdajice! o vražja kri! Dober jim je bil Kozak, ko je hodil ž njimi na Krim, grabit turško blago in delil plen ž njimi . . . Takrat so ga poljubovali, ga sina nazivali, mu dekle obljubili, kaj pa sedaj? Prišel je plemič, mehkužni Lah, in odstranili so Kozaka, — dušo mu izdrli, srce izdrli ter drugemu oddali; ti pa grizi zemljo . . . ti Kozak pa trpi, kakor ti je drago . . .“

Četovodji se je tresel glas; stisnil je zobe, začel se bítí s pestjo ob široke prsi, da je donel od njih odmev, kakor izpod zemlje.

Nastane molčanje. Bohun je težko dihal, ker je jeza vrela v prsih Kozaka. Zagloba je čakal, da se vtrudi in pomiri.

„Kaj torej nameravaš, nesrečnež?“

„Kakor Kozak — po kozaški“.

„Hm, že vidim, kaj bo! Toda kaj jalov posel bo to! Samo jedno ti povem, da njih imetje je lastnina višnjeveških, bivajočih v Ljubnem in do Ljubna ni daleč. Gospod Skretuski je pisal kneginji, naj otide tjekaj; to pomeni, da so oni pod knezovim varstvom in knez je grozen lev . . .“

„Tudi kan je lev, pa sem mu vendar lezel v žrelo ter mu posvetil z ognjem v oči“.

„Kaj ti, znorela glava, hočeš mar knezu napovedati vojsko?“

„Hmelnicki se je dvignil celo na hetmane. Kaj meni mar za vašega kneza?“

Gospod Zagloba postane še nemirnejši.

„Pfu, zlodja! To pa že smrdi naravnost po vstaji. *Vis armata, raptus puellae* (oborožena sila, ugrabljenje dekline) pa vstaja, to spada skupaj, kakor rabelj, vislice in motvoz. Znamenita gugalnica, lahko se zaguglješ na njej, če ne daleč, pa visoko. Tudi Kurčeviči se bodo branili“.

„Kaj za to? Ali padem sam, ali pa popadajo oni. Evo, jaz bi bil dušo dal za nje, ker so mi bili bratje, a stara kneginja — moja mati; zrl sem ji v oči, kakor zvesti pes! Ko so Vasila Tatarji vjeli, kdo je šel takrat v Krim, kdo ga otel? Jaz! Ljubil sem jih in jim služil kakor suženj, ker mislil sem si, da si prislužim dekle. A oni so me zato prodali, kakor sužnja, prodali v bêdo in nesrečo. Odpodili so me; — no pa pojdem, samo poklonim se jim še poprej, ter za kruh in sol, ki sem jo užival pri njih, po kozaki poplačam in pojdem, ker znam svojo pot“.

„Kam pojdeš, če se spreš s knezom? Mar v tabor Hmelnickega?“

Ko bi mi bili dali dekle, ostal bil bi vaš laški brat, vaš tovariš, vaša sablja, vaš pes in suženj. Vzel bi svoje Kozake, nabral še drugih in šel na Hmelnickega in Zaporožce . . . S kopiti

bi jih raztrgal, ne zahtevaje za to kakega plačila. Vzel bi samo to svoje dekle, umaknil se ž njo za Dneper na Divja Polja, za tihe vode ter bil zadovoljen. Toda sedaj . . .“

„Sedaj si zbesnel“.

Bohun ni odgovoril, marveč udaril konja z nagajko in oddirjal naprej. Zagloba je jel pre-mišljevati, v kako zadrego je prišel. Ni bilo več dvomiti, da Bohun namerava sè silo maščevati se nad Kurčeviči, ter vzeti jim dekle. Pri tem bi mu imel biti gospod Zagloba pomočnik! Na Ukrajini so se dogajali često podobni dogodki ter se časih tudi posrečili. Če nasilnik ni bil ple-mitaž, se je stvar samo zamotala ter ni postala nevarna; na Kozaku pa je bilo težavno odmeriti pravico, zakaj težko ga je bilo dobiti v pest, ko navadno še vedel nisi, kje naj ga iščeš. Zbežal je navadno v stepe, kjer ga ni mogla doseči člo-veška roka. Le takrat se je še dal videti, če je izbruhnila vojska s Tatarji. Takrat je zločinec prišel zopet na dan, ker je takrat pravica spala. Na tak način se je mogel odtegniti pravici tudi Bohun in gospod Zagloba mu pri tem drznem činu ni bil potreben; tudi ni hotel prevzeti za to na se odgovornosti. On ni odobral tega radi nepristojnosti, da bi moral v družbi s Ko-zakom postopati proti plemiču in to pot proti Skretuskemu, katerega je poznal ter pil ž njim. Gospod Zagloba je bil sicer veliki lahkomišljenec, toda njegova lahkomišljenost je imela gotove meje.

Znal je popivati po čehrinskih krčmah z Bohunom in drugimi kozaškimi veljaki, zlasti pa njihove novce; ugajalo mu je celo, da ima takšne ljudi za prijatelje. Bal se je kaj močno za svojo, dasi tudi že nekoliko opraskano kožo; nu sedaj pa je opazil, da je s takim pajdaštvom prišel v okrutno blato. Bilo mu je jasno, če Bohun ugrabi dekle, izbrano nevesto knezovega poročnika in ljubljenca, imel bo opraviti s knezom; takrat mu ne bo ostalo nič boljšega, nego zbežati v tabor Hmelnickega ter pridružiti se vstašem. V takem slučaju pa za nobeno ceno ni hotel hoditi z Bohunom, zlasti ker se je tudi bal kneza, kakor ognja.

„Pfuj! Pfuj!“ mrmra sam za se Zagloba; „zlodja sem ruval za rep, on pa me bo sedaj ruval za glavo in mi vrat zavil! Da bi strela vdarila v tega razbojnika z ženskim obličjem in tatarsko roko! Na pravo pasje gostovanje grem, kakor vidim. Da bi jih strela te Kurčeviče in vse njihove ljubice! Kaj mene brigajo? Ne potrebujem jih. Na koga pa se zvali vse to? Ná-me. A čemu? Se mar jaz hočem ženiti? Naj se vrag ženi, meni je vse jedno . . . samo mene ni treba zraven. Če grem z Bohunom, me višnjeveški iz kože odero, če pa grem stran od njega, me pobijejo prostaki, ali celo on sam. Nič ni slabšega, nego družba z lopovi. Prav mi je. Ljubše bi mi bilo, ko bi bil v koži konja, na katerem sedim, nego v svojej lastnej . . . Delal sem se trapeža,

hotel sem truščno živeti; zato pa potegnejo kožo sedaj z mene na obe strani“.

Zagloba se je močno potil, ko je premišljeval svoj položaj. Vsa židana volja ga je minila. Bilo je vroče; konj je težko nosil svoje breme, ker je bi gospod Zagloba debeluh. Moj Bog! koliko bi bil dal za to, da bi sedel sedaj v hladu, pri steklenici hladne pijače, ne pa jezdaril in drvil v vročini po pekočej stepi!

Čeravno je Bohun neprestano priganjal, jeli so vendar jezdeti počasneje, ker je bila strašna vročina. Spustili so nekoliko konje na pašo; ta čas razgovarjal se je Bohun z esaulami ter jim dajal naročila. Doslej še niso vedeli, kam gredo. Na Zaglobova ušesa so doletele besede:

„Čakajte na strel“.

„Dobro, oče!“

„Nú, ti pa pojdeš z menoj!“ s temi besedami obrne se Bohun k Zaglobi.

„Jaz?“ začudi se Zagloba; očitno nejevoljen, „znano ti je, kako te ljubim, da sem vže polovico duše za te izpotil, čemu bi imel še drugo izpotiti? Midva že tako spadava skupaj, kakor pes in grebenica . . . zato naju pa tudi skupaj pošljejo v krtovo deželo. Meni je to tudi že vse jedno, saj menda v peklu ni bolj vroče, nego je tukaj“.

„Naprej!“

„Da si zlomiva vratove! . . .“

Oddirjata in za njima tudi Kozaki. Poslednji so kmalo zaostali in popolnoma zginili njunim očem.

Bohun in Zagloba jezdita vstric ter oba zamišljena molčita. Zagloba si je grizel brke; bilo je videti, da mu hude misli rojijo po glavi. Nemara je premišljeval, kako bi se mogel izmotati iz zadrege. Časih zamomlja poluglasno zá se, pa zopet pogleda Bohuna, na čegar licu je bila opaziti huda jeza.

„Čudno“, misli si, „tak gladkoličnež, pa si še dekleta ni znal pridobiti! Res je Kozak; toda znamenit vitez in podpolkovnik, ki se popne prej ali poznej še višje, zlasti, če se ne pridruži vstašem. Dasiravno je gospod Skretuski odličen junak in plemenitaž, vendar se z brhkim četovodjem ne more kosati. Hej, ko prideta skupaj, skočita si v lase, ker sta oba močno bojevita!“

„Bohun, poznaš li dobro gospoda Skretuskega?“ vpraša nenadoma Zagloba.

„Ne“, odvrne Kozak kratko.

„Težak posel boš imel ž njim. Videl sem, kako je telebnil Čaplinskega skozi vrata. Kar se boja tiče, je res pravi Golijat.“

Bohun ni odgovoril; oba se zopet zatopita v svoje misli. Čez nekaj časa začne gospod Zagloba kimati in ponavljati: „Tako, tako, ni je pomoči!“

Mine zopet nekaj ur. Solnce se je že nagnilo v zaton. Od vzhoda je pihljaj hladen vetrič.

Gospod Zagloba sname kučmo, potegne z roko po potnej glavi ter ponovi še enkrat:

„Tako, tako, ni je pomoči!“

„Kaj si rekel?“ vpraša Bohun, kakor prebudivši se iz snú.

„Pravim, da bo kmalo noč. Je še daleč?“

„Ni več daleč“.

Čez dobro uro se je res stemnilo. Tudi sta že dospela v jarek, obraščen z goščavo, na čegar koncu se je bliščala luč.

„To so Rozlogi“, reče naglo Bohun.

„Rozlogi? Brrr! nekako hladno je v tem jarku“.

„Počakaj!“ reče Bohun, pridržavši konja.

Zagloba ga pogleda. Očesi Bohuna ste žareli kakor dve sveči.

Oba stojita nekaj časa nepremično na koncu jarka. Naposled se zasliši prskanje konj iz daljave. Bohunovi Kozaki so prihajali polagoma iz goščave. Bohun zašepeče nekaj na uho esaulu in Kozaki obstojé.

„Pojdi z menoj!“ reče Zaglobi“.

Čez trenotek ugledata temno dvorsko poslopje. Na dvoru je bilo vse tiho; psi niso lajali. Polna srebrna luna je obsevala poslopje. Iz sadnika je duhtela vonjava cvetlic, višenj in jablan. Vse je bilo mirno, noč tako mična, da je manjkalo samo še teorbane in pesni, ki bi se ozvala pod oknom kneginjice. V nekaterih oknih je še gorela luč. Naša jezdeca se približata vratom.

Kdo je?“ oglasi se stražnik.

„Me li ne poznaš, Maksim?“

„O, vi ste, gospod. Hvala Bogu! . . .“

„Na veke vekov. Odpri! Kaj je novega pri vas?“

„Vse je dobro. Dolgo vas že ni bilo tukaj v Rozlogih . . .“

Vrata zaškripljejo, most pade čez rov in jezdeca stopita na majdan.

„Čuj Maksim, ne zapiraj vrat in ne dvigaj mosta, ker takoj otidem“.

„Torej pridete le kakor po ogenj?“

„Da, po ogenj . . . Priveži konja k stebru!“

II.

Kurčeviči so ravno sedeli pri večerji v onej veži, ki se je raztegala čez vse poslopje, od majdana do sadunosnika. Pri pogledu na Bohuna in Zaglobo vsi poskočijo. Na kneginjinem licu sta se videla čudenje in strah. Mladih knezičev sta bila doma samo dva: Simeon in Nikolaj.

„Bohun! Kaj pa delaš tukaj?“ vpraša kneginja.

„Prišel sem se vam poklonit, mati. Me mar nimate več radi?“

„Rada te imam, rada; samo čudim se, da te vidim tukaj, ker sem slišala, da stražiš v Čehrinu. A koga nam je poslal Bog s teboj?“

„To je plemič Zagloba, moj prijatelj“.

„Dobro došli, gospod!“ reče kneginja.

„Dobro došli!“ ponovita Simeon in Nikolaj.

„Velmožna gospa!“ odvrne plemič „Res je, da gost, ko ne pride pravi čas, je hujši od Tartarja; toda znano tudi je, da kdor hoče priti v nebesa, mora sprejeti popotnika v svojo hišo, mora lačnega nasiti, žejnega napojiti . . .“

„Sedita torej, jejta in pijta“, reče stara kneginja. „Hvala Bogu, da sta prišla . . . Nu, tebe Bohun, pa vsekako nisem pričakovala; prideš brž ko ne po kakih opravkih?“

„Tako je!“ odvrne polagoma Kozak.

„Kaj imaš tako važnega?“ vpraša nemirno kneginja.

„Pride čas, da se pomenimo. Dovolite samo, da si nekoliko odpočijeva. Prišla sva naravnost iz Čehrina“.

„Vidim, da se vama je mudilo“.

„Kam bi se mi pa naj mudilo, če ne k vam? A kneginjica, je li zdrava?“

„Zdrava je“, odvrne kneginja suho.

„Rad bi jo videl“.

„Helena spi“.

„Škoda. Dolgo se itak ne mislim muditi“.

„Kam se ti mudi?“

„Vojska je, mati. Ni časa zgubljevati. Vsako minuto morejo nas hetmani posl ti na bojno polje. Kako se mi krči srce, ker bom moral biti Zaporožce. Večkrat smo veslali skupaj po morju po turško blagò, — kaj ne, knežiča? —

kruh in sol jedli, skupaj popivali in se veselili, sedaj pa smo naenkrat postali njihovi sovražniki“.

Kneginja bistro pogleda Bohuna. Po glavi ji spreleti misel, da nemara nameruje Bohun pridružiti se vstašem ter je prišel nagovarjat k temu še njene sinove.

„Kaj torej misliš učiniti?“ vpraša ga.

„Jaz? Sedaj še ne vem; vendar težko mi dé, da bi imel moriti svojce toda, treba je“.

„Tako tudi midva učiniva“, reče Simeon.

„Hmelnicki je izdajica!“ doda mlajši Nikolaj.

„Naj poginejo izdajice!“ zakliče Bohun.

„Rabelj naj jim sveti!“ pridene Zagloba.

Bohun začne zopet:

„Tako je dandanašnji na svetu. Kdor ti je danes prijatelj, je jutri tvoj Judež Iškarjot Nikomur ni več verjeti“.

„Samo dobrim ljudem“, omeni kneginja“.

„Dobrim ljudem, gotovo. Radi tega vam tudi jaz verjamem in vas ljubim, ker ste dobri ljudje, ne izdajice . . .“

V Bohunovem glasu je bilo nekaj tako čudnega, da je delj časa nastalo molčanje. Gospod Zagloba je gledal kneginjo, pomežikal sè svojim zdravim očesom. Kneginja pa je uprla svoj pogled v Kozaka.

Bohun nadaljuje:

„Na vojski ljudje ne žive, marveč umirajo; radi tega sem vas hotel še enkrat videti, predno otidem. Kdo ve, ali se še vrnem kedaj; gotovo

me boste pomilovali, ker ste moji prisrčni tovariši, je-li res?“

„Da, že od mladosti te poznamo“.

„Ti si naš brat!“ dé Simeon.

„Vi ste knezi, ste plemiči, pa Kozaka niste zaničevali, marveč ste ga sprejeli v svojo hišo, mu sorodnico — hčerko — obljubili; usmilili ste se ga, ker ste vedeli, da Kozak brez nje ne more živeti“.

„O tem se pač ne spleča govoriti“, reče urno kneginja.

„Ne mati, spleča se govoriti, ker ste moji dobrotniki. Naprosil pa sem tega plemiča, mojega prijatelja, da me bo posinovil ter mi dal svoje imé in grb, da bi se vam ne bilo treba sramovati Kozaka. Zagloba je voljen to učiniti; potem se oba potrudiva, da dobiva privoljenje zbirališča. Po vojski se še poklonim kraljevemu hetmanu, . . . da bo podpiral mojo prošnjo, kakor je pomagal Krečovskemu, da je bil sprejet med plemiče“.

„Bog ti pomagaj!“ reče kneginja.

„Hvala vam, ker ste tako dobri ljudje! Vendar bi pred vojsko kaj rad še enkrat slišal iz vaših ust, da mi date Heleno za ženo in ostanete mož beseda.“

Plemičeva beseda ni dim, — a vi ste vendar plemiči, vi knezi“.

Četovodja je govoril s počasnim pa svečanim glasom, kateri te je spominjal svaritve in

prošnje, katero je treba brž, brž izpolniti. Stara kneginja pogleda sinove. ona pa njo; tako je trajalo nekaj trenutkov molčanje . . . Sokol, sedeč na drogu pri steni, je kakor prebujen iz snú naglo žalostno zacvilil, akoravno je bilo do zore še daleč. Za njim se oglase tudi drugi ptiči, med njimi veliki petelin, ki loputne s krilama in zapoje svoj kikiriki! Drva na ognjišču so ugasnila. V sobi je nastalo temno in mračno.

„Nikolaj, naloži drv!“ ukaže kneginja.

Mladi knez nemudoma izvrši povelje.

„Nú, kaj, ali jo obljubite dati?“ vpraša zopet Bohun.

„Moramo še vprašati Heleno“.

„Naj ona govori za-sè, vi pa za-sè; ali jo obljubujete?“

„Obljubim“, odgovori kneginja.

Bohun hitro vstane, obrne se k Zaglobi ter reče z močnim glasom:

„Gospod Zagloba! Poprosi tudi ti za deklino, — pa jo tudi tebi obljubijo“.

„Kaj Kozak, si-li pijan?“ zavrne kneginja.

Bohun pa, namesto odgovora, izvleče pismo Skretuskega ter reče Zaglobi:

„Čitaj!“

Zagloba vzame pismo in ga jame čitati. Ko je končal, položi Bohun roke križem na prsi ter vpraša:

„Komu torej dajete dekcle?“

„Bohun!“

Četovodjev glas je postajal podoben kačjemu sikanju, ki je začel vreščati:

„Izdajice, priduševalci, pasjeverci, judeži!...“

„Hej sinova, sablje v roke!“ zakliče kneginja.

Kurčeviča skočita kakor blisk k steni ter pograbita orožje.

„Mir, mir!“ kriči Zagloba.

Toda kakor bi trenil, izvleče Bohun izza pasu samokres ter sproži.

„Jezus!“ zastoče knezič Simeon, stopi korak naprej, začne mahati z rokami po zraku ter telebne na tla.

„Ljudje, na pomoč!“ zavpije obupno kneginja.

Pa v tem trenutku so s ceste in sadnika zagromeli strel. Vrata in okna z ropotom odleté in Bohunovi Kozaki planejo v sobo.

„Naj poginejo!“ zakličejo divji glasovi.

Na majdanu začne biti plat zvona. Ptiči v dvorani začno vreščati; ropot, strel in kriki sprebude naglo nemo tišino spavajočega dvora.

Stara kneginja plane tuleč, kakor volkulja na Simeonovo telo, ki je trepetalo v poslednjih zdihljajih; pa kmalo jo zgrabita za lase dva vojaka ter jo vlečeta na stran. Nikolaj, potisnjen k steni, se je branil z levjim pogumom.

„Proč!“ zakriči Bohun na obkoljajoče ga Kozake. „Proč!“ ponovi še enkrat z gromečim glasom.

Kozaki so se umaknili. Mislili so, da hoče Bohun rešiti smrti mladenčca. Toda Bohun je s sabljo v roki sam planil na kneza.

Začne se strašen dvoboj. Kneginja, katero so držale za lase štiri železne roke, gledala je ta dvoboj z iskrecimi očmi in široko odprtimi usti. Mladi knez plane na Kozaka, kateri polagoma se umikajoč, pride na sredo dvorane. Naglo se vstavi, odbije krepak mahljaj ter namesto braniti se, začne sam napadati. Kozaki so zadrževali sapo, pobesili sablje ter stali, kakor leseni, čakajoč konec dvoboja. V tišini je bilo slišati samo dihanje in hropenje borilcev, škripanje z zobmi in žvenket mečev.

Čez trenotek se je zdelo, da Bohun omaguje pred velikansko močjo in besnostjo mladenčeve, ker se je znovič začel umikati. Lice se mu je od truda podaljšalo. Nikolaj je podvojil udarce; njegova sabja je obkoljevala Kozaka, kakor leskeči gad; prah se je dvigal s tal ter zakrival borilca; skozi njegove oblake so ugledali vojaki, da ima četovodja lice oblito s krvjo.

Naglo skoči Bohun v stran. Knezič mahne, pa mimo. Mahnivši omahne naprej in v tem trenutku ga vseka Kozak tako močno v vrat, da se zvrne kakor od strele zadet.

Radostni kriki Kozakov se pomešajo z nečloveškim vriščem stare kneginje. Boj je bil končan. Kozaki so segli po orožju, ki je viselo po stenah ter začeli ga snemati, puleč se med

seboj za dragocenejšje sablje in handžare, teptajoč po truplih knezov in svojih tovarišev, katerim je Nikolajeva sablja upihnila življenje. Bohun jim je vse dovolil. Stal je pri vratih, ki peljajo v sobano Helene, kakor bi jim branil vhod. Težko je dihal. Lice je imel blede in krvavo, ker ga je knez oplazil dvakrat s sabljo po glavi. Kalne njegove oči so gledale umorjena knežja sinova, pa zopet staro kneginjo, katero sta molojca, drže za lase, pritiskala s kolena k tlam, ki se je zvijala pod njima ter hotela zbežati k truplom svojih sinov.

Vrišč in zmešnjava v sobi se je z vsakim trenutkom povečala. Kozaki so vlačili skupaj na motvozih Kurčevičeve služabnike ter jih brez usmiljenja morili. Tla so bila zalita s krvjo in polna pobitih trupel, strop pokrit z dimom, stene odrte in ptiči pobiti.

Naglo pa se odpro vrata na stežaj, pri katerih je stal Bohun. Četovodja se obrne, pa se naglo odmakne. Pri vratih se prikaže slepi Vasil in poleg njega Helena v belej obleki. Lice ji je bilo blede, kakor njena obleka, oči osupnene, usta odprta. Vasil je držal v roki križ, dvignivši si ga k licu. Sredi grozne zmešnjave, ropotanja sabelj in plamtečih pogledov, je kaj veličastno izgledala njegova visoka postava, z osivelimi lasmi in izkopanimi očmi. Rekel bi, da je duh, ali truplo, ki je zbežalo izpod mrtvaškega prta, prišlo semkaj kaznovat zločince.

Kričanje umolkne. Kozaki so se jeli prestrašeni umikati; tišino pretrga miren, toda nekako bolesten in stokajoč glas kneza Vasila:

„V imenu Očeta, Sina in svetega Duha ter svete prečiste Device! Možje, ki prihajate iz daljnih krajev, ali pridete v imenu božjem?“

„Blagoslovljen je mož, ki potoma oznanuje besedo božjo“.

„A vi, ali dobre novice prinesete? ali ste apostoli?“

Smrtna tišina zavlada po teh besedah. Vasil se polagoma obrne s križem sedaj na jedno, sedaj na drugo stran ter nadaljuje:

„Gorje vam bratje, ker oni, ki se bojujejo radi dobička, ali maščevanja, bo zavrženi na veke . . .“

„Molimo, da še najdemo usmiljenje. Gorje vam bratje, gorje meni! O! o! o!“

Stok se izvije iz knežjih prsij.

„Hospody pomyluj (Gospod usmili se nas)!“ ozvali so se zamolkli glasovi molojcev, ki so trepetaje strahu začeli se zaznamovati s križem.

Naglo se zasliši divji presunljivi glas stare kneginje:

„Vasil! Vasil!“

Ta krik je bil presunljiv, kakor poslednje stokanje umirajočega. Kozaki, klečeč na njej, so čutili, da se več ne trudi spuliti se jim iz rok.

Vasil se zgane. Mahoma pa se obrne s križem proti onej strani, od koder je dohajal glas in govori:

„Duša zavržena, ki kličeš iz globočine, gorje ti!“

„Hospody pomyluj!“ ponovili so Kozaki.

„Sem k meni, bratje!“ zakliče v tem trenutku Bohun, ker ga je prevzela omotica.

Kozaki priskočijo ter ga primejo, da ni padel.

„Batko, ti si ranjen?“

„Da, krvi sem mnogo zgubil. Hej, fantje! Čuvajte mi dekle, kakor oko v glavi . . . Hišo obstopite, nikogar ne izpustite . . . Kneginja . . .“

Besede so mu zamrle na obledelih ustnicah, oči se mu pokrile z meglo.

„Nesite atamana v sobo!“ zapove naglo gospod Zagloba, ki je prilezel iz necega kota ter nepričakovano stal pri Bohunu. „Ni nič nevarnega“, nadaljuje, ogledavši rane. „Jaz sam se hočem pobrigati zanj. Dajte mi kruha in pajčevine, da napravim oblič. Vi fantje pa pojdite in pohulajte z deklinami v družinskeji sobi. Tu ni več ničesar za vas. Samo dva naj odneseta atamana. Evo tako. Odpravite se vendar, čemu stojite? Jaz sam hočem paziti na vse“.

Dva vojaka odneseta Bohuna v stransko sobo, ostali pa otidejo iz dvorane.

Zagloba se približa k Heleni in mežikajoč z očesom, reče urno in tiho:

„Sem prijatelj Skretuskega, ne boj se! — Spremi samo spat svojega proroka ter čakaj na-me“.

To rekši otide v sobo, kjer sta vojaka položila Bohuna na naslonjač. Takoj ju pošlje iskat kruh in pajčevino. Ko mu prineseta, kar je zahteval, začne delati obliž za ranjenca, a to tako urno, kakor da je že davno vaje tega. Pa saj je takrat vsak plemič znal zamašiti in zakrpati si glavo, opraskano v dvoboju na zbirališčih.

„Povejta vojakom“, reče še esauloma, „da jutri bo ataman zdrav kakor riba, da ne bodo preveč v skrbeh. Onemagal je res, toda junaški se je boril in jutri bo njegova svatba, da-si tudi brez duhovnika. Če najdete kaj pijače v kleti, lahko si jo privoščite. Idita sedaj, ataman potrebuje počitka“.

Esaula otideta k vratom.

„Pa da ne izpijete vsega, kar je v kleti“, zabičuje še Zagloba.

To rekši sede četovodji k zglavju ter vprevanj svoj resnobni pogled.

„No, zlod te ne vzame radi teh ran, čeravno si par poštenih dobil. Dva dni niti roke niti noge ne ganeš“, mrmra sam pri sebi, gledaje v blede lice in zaprte oči Kozaka. „Sablja ni hotela napraviti rabelju krivice, ker si njemu namenjen ter se mu ne izmuzneš. Ko te obesijo, naredi vrag iz tebe punčico za svoje otroke, zakaj gladek si. Ne, brate, ti sicer dobro popivaš, toda z menoj ga več ne boš pil. Išči si tovarišev med rako-tržci, ker vidim, da te veseli moriti. Jaz ne bom

s teboj več napadal plemitaških hiš. Rabelj naj ti sveti!“

Bohun potihoma zastoka.

„O le stokaj, le zdihaj. Jutri boš še bolj zdihal. Počakaj no, tatarska duša, po kneginjici se ti cede sline. Ne čudim se ti, ker deklé je res neka posebnost, toda če jo ti dobiš, pa naj psi pojedó moj razum. Poprej mi zrastejo lasje na dlani . . .“

Hrup raznovrstnih glasov je doletaval z dvorišča na ušesa gospoda Zaglobe.

„Aha, gotovo so že prišli do pivnice“, zamomlja. „Napijete se, da bodeste prav dobro zaspali; jaz pa bom čul mesto vas; toda ne vem, če bodeste jutri mojega čuvanja veseli“.

To rekši, vstane ter gre gledai, če so moljci že prišli v knežjo klet. Ko stopi v znano nam dvorano, spreleti ga groza, tako je bila strašna. Na sredi ste ležali že otrpneni trupli Simeona in Nikolaja, v kotu pa truplo kneginje, sključeno, kakor sta jo pustila molojca. Oči je imela odprte, iz ust so ji štrleli zobje. Svetloba na ognjišču je medlo obsevala mlakuže krvi, po kotih pa je bilo skoro popolnoma temno. Zagloba stopi h kneginji, da bi opazil, če še diba. Ko ji položi roko na lice, — bilo je že mrzlo. Gre iz sobe, ker ga je bilo strah. Na majdanu so Kozaki že začeli svoj dirindej. Prižgali so ogenj in pri svetlobi zagleda gospod Zagloba po koncu stoječe sodčke z medom, vinom in žganjico,

z razbitimi pokrovi. Kozaki so zajemali iz njih kakor iz vodnjaka ter pili na vse kriplje. Drugi, že razgreti pijače, so se podili za molodicami iz družinske sobe, izmed katerih so nekatere zbegane in prestrašene se branile ter skakale preko ognja. Druge so sredi smeha in krika dale se vjeti ter vleči k sodčkom pri ognjišču, kjer so plesali Kozaki. Nekateri so tolkli po kositrenih skledah in vmes prepevali. Krik „Uha!“ razlegal se je čedalje glasneje; odgovarjalo mu je tulenje psov, razgetanje kônj in mukanje goved, katere so morili, da si pripravijo večerjo. Ne daleč od ognjišč je opazil nekaj kmetov iz okolice, ki so na odmev strela in krika prihiteli tolpoma iz vasi, da bi pogledali, kaj se godi. Niso pa mislili braniti knezov, ker so sovražili Kurčeviče v vasi; zato so le gledali razgrajalce, drezali se z lakti in bližali se čedalje bolj sodčkom. Orgija je postajala čedalje bolj živa; število pijancev je naraščalo. Molojci niso zajemali iz sodčkov več s skledami, marveč so kar do vratu potapljali glave vanje; plesajoča dekleta so polivali z medico in žganjem. Lica vseh so bila razpaljena, iz ust jim je puhtel smrad žganjice. Nekateri so že komaj stali po koncu. Gospod Zagloba, prišedši na dvor, pogleda najpoprej po pijancih, na to pa obrne oči na nebo.

„Toplo je in temno“, zašepeče. „Kadar zajide luna z obzorja, pa jo popihava od tod“:

To rekši gre počasi k sodčkom in popivačim Kozakom.

„Ej, molojci!“ reče, „le dajte, ne ščedite prav nič! Hajda! Ne bojte se, da bi dobili skomine. Bedak je vsak, ki se danes ne napije na atamanovo zdravje. Le bliže k sodčkom! K deklinam! U-ha!“

„U-ha!“ so radostno zatulili Kozaki.

Zagloba se ogleda na vse strani.

Oj, taki sinovi, presukanci, pridušljivci!“ zakriči naglo; „sami ga pijete, na tovariše pa pozabite! . . . Takoj zamenite stražnike, da tudi kaj dobé!“

Molojci so nemudoma izvršili ukaz. Nekoliko pijanih vojakov je vzelo orožje ter odšlo zamenit stražnike, razstavljene okrog poslopja, ki se še niso vdeležili razveseljevanja. Poslednji so radostno prihiteli k ognjem.

„Hajda, hajda!“ klical je Zagloba, kazaje jim sodčke s pijačo.

„Hyala vam, gospod!“ zahyaljevali so se Kozaki.

„Čez jedno uro zamenite tudi one!“

„Čujem“, odgovoril je esaul.

Vojakom se je zdelo popolnoma naravno, da je namesto Bohuna prevzel poveljništvo gospod Zagloba. To se je že večkrat pripetilo; molojci so bili tega vsigdar veseli, ker jim je plemič dovoljeval vse.

Stražniki so pili z drugimi vred. Gospod Zagloba se začne razgovarjati s kmeti iz Rozlogov.

„Vi, mož!“ vpraša starega soseda, „je daleč od tod v Ljubno?“

„Oj, daleč je, gospod!“ odvrne kmet.

„Do jutra bi se morda prišlo tje?“

„Oj, ne pridete, gospod!“

„A do poludneva?“

„Do poludneva pa že, če hočete.“

„Kje je treba iti?“

„Naravnost po cesti.“

„Ali po tej cesti?“

„Knez Jeremija je ukazal, da naj bo tukaj cesta, torej je tudi.“

Gospod Zagloba je govoril nalašč tako glasno, da so ga lahko slišali tudi razgrajajoči Kozaki.

„Dajte tudi tem žganjice“, reče molojcem, pokazavši na kmete. „Pa tudi meni dajte medice, ker je hladno.“

Jeden vojakov zajme s kositreno skledo iz sodčka medice ter jo poda na čapki gospodu Zaglobi. Plemič jo vzame pozorno z obema rokama ter nagnivši glavo vznak začne piti počasi, toda brez odduška.

Pil je in pil, da so se molojci kar čudili. „Si-li videl?“ so povpraševali drug drugega. „Žalost ga je premagala!“

Med tem je Zagloba nagnil glavo popolnoma nazaj ter vzel skledico od zarudelega lica,

obrisal si brke, dvignil obrvi ter rekel kakor sam sebi:

„Hej, izvrstna medica! Takoj je bilo videti, da ni napačna. Škoda res take medice za vaša capinska grla. Za vas bi bil dober tudi pomedek. Močna medica, močna, že čutim, da mi je nekoliko odleglo in postalo veselejše na duši“.

Gospodu Zaglobi je res nekoliko odleglo. V glavi se mu je zjasnilo; postal je urno pogumnejši in bilo je videti, da je njegova kri vzkipela, ko se je napil izvrstne pijače, kakor je sam poprej večkrat pripovedoval.

Pomignil je Kozakom z roko, naj le marljivo pijejo ter otišiel s počasnimi koraki preko dvorišča, ogledoval pazno vse kote, stopil čez most nad jarkom ter krenil k ograji, da bi se prepričal, ali straže dobro čuvajo

Prvi stražnik je spal; drugi, tretji in četrti ravno tako. Bili so utrujeni potovanja; vrhu tega so dospeli že pijani na odkazana mesta ter takoj zaspali.

„Lahko bi ukradel katerega izmed njih, da bi ga imel za strežaja“, momlja Zagloba.

Na to se vrne nazaj, stopi v hišo, v ono onesnaženo dvorano in dalje k Bohunu. Ko vidi, da leži ta še vedno v nezavesti, umakne se nazaj k vratom Helene, jih potihoma odpre. stopi v sobico, iz katere je bil slišati šepet molitve.

Prav za prav je bila to Vasilova soba, pri katerem je iskala Helena zavetja. Slepi Vasil

je klečal pred sliko svete Device, pred katero je gorela luč. Helena je klečala poleg njega in oba sta goreče molila. Ko opazi Zaglobo, postane nemirna. On pa položi prst na usta.

„Gospodičina“, reče, „sem prijatelj Skretuskega“.

„Rešite me!“ zašepeče Helena.

„Radi tega sem tudi prišel semkaj; zanesi se na-me“.

„Kaj naj učinim?“

„Treba je bežati, dokler leži še ta zlod v nezavesti“.

„Toda kako?“

Obleci se v moško obleko; ko potrkam na vrata, pridi nemudoma.

Helena se zgrozi. Nezaupnost jej zabliska v očeh.

„Ali vam smem zaupati?“

„Veš-li kaj boljšega?“ vpraša Zagloba.

„Prav imate. Toda prisezite mi, da me ne izdate!“

„Kaj si vendar domišljuješ kneginjica? . . . Toda, če le hočeš, prisežem. Tako mi pomagaj Bog in sveti križ! Tu te pričakuje pogin, v begu rešitev“.

„Da, da, tako je“.

„Le urno se obleci v moško obleko in čakaj“.

S temi besedami gospod Zagloba zapusti sobico ter otide naravnost k Bohunu.

Četovodja je bil bled in oslabljen, pa oči je imel odprte.

„Ti je že bolje?“ vpraša ga Zagloba.

Bohun je hotel odgovoriti, a ni mogel.

„Ne moreš govoriti?“

Bohun odmaje z glavo v znamenje, da ne more. Ob enem se tudi pokaže trpljenje na njegovem licu. Ko se je zganil, zbolele so ga rane znovič.

„Tudi kričati bi ne mogel?“

Bohun je samo z očmi dal znamenje, da ne.

„Niti se ganiti?“

Ravno tisto znamenje.

„To je še bolje; potem ne boš ni govoril, ni kričal, niti se ganil, a jaz med tem odpotujem s kneginjico v Ljubno. Če ti je ne odpeljem, pa me naj stara baba smelje v mlinu. Kot potepin, si misliš, da mi še ne preseda tvoja družba, da se bom še dalje bratil s capini. O nesrečnik, misliš si mar, da bom radi tvojega vina in zaljubljenja moril ljudi in še k vstašem šel za teboj? Tega pa ne, gladkoličnež!“

V istej meri, kakor je gospod Zagloba to govoril, so se tudi oči lopova odpirale širje in širje. Je-li mar sanjal, ali bedel; ali se je samo šalil gospod Zagloba?

Ta pa nadaljuje:

„Čemu odpiraš oči, kakor maček za mišjo? Mar še misliš, da tega ne učinim? Nemara mi še naročiš, da se poklonim komu v Ljubnem?“

Lahko ti pošljem od tamkaj ranocelnika, ali še raje knezovega rabeljna?“

Bledo lice Bohunovo je postalo strašno. Spoznal je, da se Zagloba ne šali. Iz oči sta mu švigali srd in jeza. Lice mu je razplamtelo. Jeden sam nadčloveški napor in lopov poskuša vstati in kričati:

„Hej, vojak . . .“

Ni zgovoril, ker gospod Zagloba mu vrže po bliskovo hitro na glavo njegovo lastno suktnjo ter mu jo zamota okoli glave; — potem ga še prekotali vznak.

„Ne kriči, ker ti škoduje!“ prigovarja mu močno sopeč. „Lahko bi te jutri bolela glava, zato pa jaz tvoj dobri prijatelj, skrbim za te. Tako, tako, sedaj ti bo toplo; sedaj lahko sladko zaspiš, da si s krikom grla ne ohripaviš. Da pa teh obvezkov ne boš strgal, zvežem ti radi prijateljstva široki, da se me boš hvaležno spominjal“.

To rekši, ovije pas okrog Kozakovih rok ter zategne vozeli; z drugim pasom mu zveže še nogi. Četovodja ni ničesar več čutil, ker je omedlel.

„Bolnik mora ležati mirno“, je dejal, „da bi mu kri ne silila v glavo, na kar bi znala pritisniti vročnica. No, zdrav ostani! Mogel bi te sicer suniti z nožem, kar bi bilo tudi koristnejše za-me, toda moja navada ni ubijati mužikov (kmetov). Ostani zdrav in ohrani me v spominu, moj ljubej! Nemara se še srečava kedaj, toda naj

me odero in konjsko podrepnico naredi iz moje kože, če bom iskal kedaj te priložnosti“.

To rekši, otide gospod Zagloba v dvorano, pogasi ogenj ter potrka na vrata Vasilove sobe.

Gibčna postava smukne takoj skozi nje.

„Si ti gospodičina?“ vpraša Zagloba.

„Da“.

„Idi z menoj, da dospeva h konjem. Oni tam so ysi pijani in temno je. Predno se prebude, bova že daleč. Pozorno, tu leže trupla!“

„V imenu Boga Očeta, Sina in svetega Duha!“ šepetala je Helena.

III.

Dva jezdeca jahata previdno skozi zaraščen jarek, ki je segal prav do dvorišča v Rozlogih. Noč je bila jako temna, ker je mesec že davno zašel in oblaki so pokrili obzorje. V jarku za tri korake pred konjem nisi nič videl, torej sta se često spotikala ob korenine. Dolgo časa sta jezdila jako previdno, dokler ne opazita obširne stepe, osvetljene nekoliko od sivkastih oblakov. Zdaj reče jeden jezdec:

„Naprej!“

Drvila sta, kakor dve pšici iz tatarskih lokov; le odmev konjskih kopit se je slišal za njima. Zdelo se je, da se temna stepa umiče pod konjskimi nogami. Posamezni hrastje, stoječi tu in tam ob cesti, švigali so mimo, kakor strašila.

Drvila sta tako dolgo brez počitka in oddihljeja, da sta konja pobesila ušesi in začela utrujenja hropsti ter stopati počasneje.

„Ni drugače, treba bo dati odduška konjema“, omeni debelejši jezdec.

V tem je svit začel preganjati nočno temo. Čedalje prostornejše se je delalo na stepi, pa tudi ozračje se je vedno bolj bliščalo. Belkasta svetloba razsvetli lica jezdecev.

Bila sta Zagloba in Helena.

„Ni drugače, treba je dati odduška konjema“, ponovi Zagloba. „Včeraj sta prišla iz Čehrina v Rozloge, brez oddihljeja. Dolgo itak ne vzdržita; bojim se, da bi ne padla. Kako se počutiš, gospodičina?“

Pri teh besedah Zagloba pogleda svojo tovarišico in ne čakaje odgovora, reče:

„Dovoli gospodičina, da te ogledam pri belem dnevu. Ho, ho! To obleko imaš, najbrž po kakem tvojih bratov? Ni ti kaj reči, kaj brhak Kozaček si! Tacega strežaja, kar živim, še nisem imel; pa še sedaj mislim, da mi ga gospod Skretuski vzame. Kaj pa to? O za Boga! zavij gospodičina svoje lase, da se v tvoje belo ličice kdo ne zaljubi“.

Res so se po Heleninih plečih vsipavali dolgi kodri črnih las, ki so se razpletli v urnem begu in nočnej vlagi.

„Kam jezdiva?“ vpraša, zavezovaje si jih z obema rokama ter spravlja je jih pod kapico.

„Kamur naju oči neso“.

„Torej ne v Ljubno?“

Na Heleninem licu se pokaže nemir in v bistrem pogledu, kojega obrne na Zaglobo, pokaže se razburjena nezaupnost.

„Vidiš gospodičina, jaz imam svoj razum; verjemi mi, da sem vse dobro vravnal. Moja zvijača pa sloni na tem-le modrem vodilu: ne beži na ono stran, na katerej te bodo lovili. Če naju že sedaj zasledujejo, slede za nama proti Ljubnu. Nalašč sem sinoči popraševal, katera cesta drži tjekaj. Tudi Bohunu sem rekel pri odhodu, da otidem v Ljubno. Zato bežim v Čerkas. Če začno za nama slediti, ne bodo naju ovohali tako kmalo, a to nemara še-le, ko se prepričajo, da naju ni na onej cesti. S tem potratijo najmanj dva dni. Med tem bova midva že v Čerkasu, kjer stoje sedaj prapori poljskih gospodov Pivnickega in Rudomina. V Korsunu pa stoji vsa hetmanska moč. Si me razumela?“

„Da, in dokler živim, vam bom za to hvaležna. Ne vem kdo ste, od kod ste prišli v Rozloge; le to verjamem, da vas je Bog poslal, me branit in rešit. Rajše bi se sunila z nožem, nego bi imela priti v roke tega razbojnika“.

„To je zmaj, ki močno cedi sline po tvojej nedolžnosti“.

„Kaj sem mu neki učinila jaz nesrečnica, da me proganja? Že zdavnej ga poznam in od zdavnej se mi mrzi do njega; že od mladih nog je

vzbujal v meni strah in bojazen. Kaj sem mar jedina na svetu, da se je zaljubil va-me, da je radi mene prelil toliko krvi, pomoril mi moje brate? . . . Bog, ko se tega spomnim, mi kri zaostaja v žilah. Kaj naj počnem? kam se naj skrijem pred njim? Ne čudite se gospod, mojemu tarnanju, ker sem nesrečna. Sama se sramujem teh občutkov in stokrat rajše bi si želela smrt“.

Helenino ličice je razplamtelo in debele solze, vzbujene po trpljenju in jezi, so se vsule po njem.

„Ne tajim!“ odvrne Zagloba, „da je velika nesreča zadela vašo hišo. Toda dovoli mi, gospodičina, da ti povem, da so bili tvoji sorodniki tega deloma sami krivi. Ni bilo treba obljubovati Kozaku tvoje roke in potem ga izdati. Ko je to zvedel, razsrdil se je tako, da ni maral prav nič na moj ugovor. Tudi meni je žal tvojih pobitih bratov, zlasti onega mlajšega. Akoravno je bil še kot otrok, vendar je bilo videti, da izraste iz njega hraber junak“.

Helena se zjoka.

„Ne pristujejo solze obleki, katero nosiš; obriši jih in reci, da je bila tako božja volja. Bog bo kaznoval morilca, ki je deloma že kaznovan, ker je zaman prelival kri in zgubil tebe, jedini in glavni cilj svojih prestopkov“.

Tu gospod Zagloba umolkne in čez trenotek nadaljuje:

„Ej, dal bi mi po buči, mili Bog, ko bi me dobil v roke! Gotovo bi me na meh odrl. Ti ne veš, da sem že v Galati od Turkov prejel mučeniški venec; imam tega dovolj, da si prav nič več ne želim. Radi tega tudi ne hitim v Ljubno, marveč v Čerkas. Dobro bi bilo priti pod knezovo varstvo; kaj pa, ko bi naju dohiteli? Slišala si, gospodičina, ko sem odvezoval konja, da se je jeden bohunovih spremljevalcev prebudil. Ko bi bil samo zakričal? Takoj bi bili planili vsi za nama in v jedne uri bi bili naju vjeli, ker imajo knezove čile konje, jaz pa nisem imel časa izbirati konj. Ta Bohun je divja zver, pravim ti. Tako se mi studi do njega, da bi rajše zlodja gledal, nego njega“.

„Bog naju brani njegovih rok!“

„Sam si je nakopal pogubo Prelomil je hetmanski ukaz, zapustil Čehrin ter si tako nakopal njegovo jezo. Ne ostaje mu družega, nego da gre k Hmelnickemu. Pa kmalo bo konec njegovej domišljiji, zlasti če bodo Hmelnickega pobili, kar se je vtegnilo že zgoditi. Redzijan je srečal za Kremenčugom vojsko, veslajočo pod Barabašem in Krečovskim na Hmela, a vrh tega mu je še gospod Štefan Potocki šel z huzarji po suhem naproti. Ker so pa popravljali čajke, moral je Redzijan deset dni sedeti v Kremenčugu. Predno je dospel v Čehrin, bila je bitka že končana. Vsak hip smo pričakovali dotičnih novic“.

„Torej je Redzijan prinesel pisma iz Kudara?“ vpraša Helena.

„Tako je. Bili ste pismi gospoda Skretuskega, namenjeni kneginji in tebi; Bohun ju je odprl ter zvedel vse. Vrh tega je še pobil Redzijana in šel maščevat se nad Kurčeviči“.

„Nesrečni mladenič. Radi mene je prebil vse to!“

„Ne tuguj gospodičina! — Bo še ozdravil“.

„Kedaj se je to zgodilo?“

„Včeraj zjutraj. Ubiti človeka je Bohunu toliko, kakor družemu sprazniti kozarec vina. Ko sem mu prečital pismi, tulil je, da se je ves Čehrin tresel“.

Razgovor za trenotek umolkne. Sedaj se je tudi popolnoma zdanilo. Rudeča zarja, žareč se v zlatu, ognju in purpuru, razpenjala se je na vshodnjem strani neba. Pihal je lahni hladni vetrič. Konja sta veselo razgetala.

„Nu, sedaj pa z Bogom urno naprej! — Konja sta si spočila, čemu tratiti dragi čas?“ svetuje Zagloba.

Zopet poženeta konja v skok ter dirjata pol milje brez počitka. Kar se naglo prikaže pred njima nekaj črnega, ki se je bližalo nenavadno hitro.

„Kaj je to?“ ugiba gospod Zagloba. „Jezdiva počasneje, ker se bliža nekdo na konju“.

Res se je bližal skokoma neki jezdec, sklonjen naprej na sedlu. Lice je imel skrito v konj-

skej grivi. Podil je z nagajko svojega žrebca, ki se itak skoro zemlje ni več dotikal.

„Kakšen zlod mora to biti in čemu tako hiti?“ vpraša gospod Zagloba, izvlekši iz oglaynika samokres, da bi bil pripravljen na vsak slučaj.

Med tem se je jezdec približal že na trideset korakov.

„Stoj!“ zagromi Zagloba, pomerivši samokres. „Kdo si?“

Jezdec ustavi konja ter se dvigne na sedlu. Toda komaj je pogledal, vže reče:

„Gospod Zagloba!“

„Plešnjevski, služabnik staroste iz Čehrina? Kaj delaš tukaj? Kam drviš?“

„Gospod! kreni tudi ti za menoj! Velika nesreča! Jeza Božja, sodba Božja!“

„Kaj se je zgodilo? Povej!“

„Čehrin so že vzeli Zaporožci. Prostaki moré plemstvo. Sodba Božja.“

„V imenu Očeta in Sina! Kaj govoriš? . . . Hmelnicki? . . .“

„Gospod Potocki je ubit, Čarnicki vjet. Tatarji gredo s Kozaki. Tuhaj-bej . . .“

„A Barabaš in Krečovski?“

Barabaš je zginil, Krečovski se je pridružil Hmelnickemu. Krivonos se je že sinoči napotil na hetmane, Hmelnicki otide danes. Ves kraj je v ognju. Prostaki vstajajo, povsod teče kri. Beži gospod!“

Gospod Zagloba izbuli svoje oči, odpre usta in otrpne tako, da besedice ne more spregovoriti.

„Beži gospod!“ ponovi še enkrat Plešnjevski.

„Jezus, Marija!“ zastoka Zagloba.

„Jezus, Marija!“ ponovi Helena ter začne jokati.

„Bežita, ker je čas drag!“

„Kam? Kam?“

„V Ljubno“.

„Ideš tjekaj?“

„Da. H knezu vojvodi“.

„Zlodja!“ reče Zagloba. „A kje so hetmani?“

„Pod Korsunom. Toda Krivonos se gotovo že bije ž njimi.“

„Krivonos, ali Ravninos, kača naj ga piči! Tjekaj torej ne kaže hoditi?“

„Prišla bi le levu v žrelo“.

„Kdo te je poslal v Ljubno? Tvoj gospod?“

„Starosta je ušel živ; meni pa je moj kum, ki ga imam med Zaporožci, rešil življenje ter mi k begu pomagal. V Ljubno pa grem po lastnem nagonu, ker ne vem kje drugje iskati zavetja“.

„Izogni se Rozlogov, ker je tam Bohun, ki se tudi hoče pridružiti vstašem“.

„Bog se usmili! V Čehrinu so govorili, da se vsi prostaki dvignejo na Zadnepru“.

„Mogoče je, mogoče! Pojdi no po svojej poti, kamor si se namenil; jaz imam še dovolj časa, da mislim na varnost svoje kože“.

„Tako tudi učinim!“ odvrne Plešnjevski in mahnivši konja z nagajko, oddirja dalje.

„Izogni se Rozlogov!“ kriči za njim Zagloba. „Če pa srečaš Bohuna, ne povej mu, da si me videl. Ali slišiš?“

„Slišim“, odvrne Plešnjevski. „Z Bogom!“ In zdirjal je, kakor bi ga kdo podil.

„No!“ reče Zagloba, „tu imaš zlodja! Iz-motal sem se že iz marsikaterih homatij, toda v takšnih še res nisem bil. Spredaj Hmelnicki za hrbtom Bohun. Če je kje tako, pa bi ne dal jednega počenega novčiča ni za svoj spredek, ni za svoj zadek, niti za celo kožo. Napravil sem res neumnost, da nisem zbežal s teboj v Ljubno; pa sedaj ni časa govoriti o tem. Pfuj, pfuj! Vse moje bistrumje ni toliko vredno, da bi škornje namazal ž njim. Kaj naj počnem? kam se podam? V vsej poljskej ljudovladi, kakor je videti, ni več koticčka, v katerem bi človek navadne smrti mogel iti s tega sveta. Hvaležen sem za take darove, naj jih drugi vzamejo!“

„Gospod!“ reče Helena. „Znano mi je, da moja dva brata, Jnrij in Fedor, bivata v Zlatonoši. Nemara nama ona pomagata, da se rešiva?“

„V Zlatonoši? Čakaj gospodičina. Poznal sem v Čehrinu gospoda Unerickega, ki ima pod Zlatonošo posestva Krapino in Črnoboj. Tje je daleč, dalje nego v Čerkas. Kaj je nama početi? Če ne kam drugam, pa se napotiiva tje. Treba pa je kreniti s ceste; po stepi in lesovih bo poto-

vanje manj nevarno. Da bi se vsaj za teden dni mogla kje skrivati, bodisi tudi v lesovih; v tem času hetmani s Hmelnickim končajo svoje delo in spet bo varnejše na Ukrajini“.

„Ni naju Bog za to rešil iz Bohunovih rok, da tukaj pogineva. Zaupajte gospod!“

„Čakaj gospodičina. Že stopa zopet nekak duh va-me. Bil sem že v raznih neprilikah. Kadar bom imel čas, ti povem, kaj me je doletelo v Galati. Videla boš, da mi je že takrat predlo, pa vendar sem se izmotal srečno iz zagate ter odšel nepoškodovan, da-si tudi mi je, kakor vidiš, brada osivela. Pa sedaj morava s ceste. Kreni konja gospodičina, tako. Ti vodiš konja, kakor najizurjenejši Kozak. Trava je visoka, živ krst naju ne zagleda“.

Res je bila trava tam, kjer sta zavila s ceste na stepo, tako visoka, da sta kar tonila v njej ter se naposled skrila popolnoma. Konja sta težko gazila opletajočo travo. Kmalo sta bila utrujena tako, da sta popolnoma opešala.

„Če hočeva, da nama ti kljusi še dalje služite, ju morava razsedlati“, omeni gospod Zagloba. „Naj si nekoliko oddahneta in se napaseta, drugače nama odpovesta svojo službo. Mislim, da kmalo dospeva v Kahamlik. Rad bi bil že tam, dasi tam ni družega, nego trsičje. Če se enkrat skriješ, pa te sam zlod več ne najde. Da bi le ne zablodila!“

S temi besedami skoči s konja ter tudi Heleni pomaga stopiti ž njega. Potem začne odkladati sedli, iz katerih je izvlekel živeža, s katerim se je bil oskrbel še v Rozlogih.

„Treba se je okrepčati“, nadaljuje, „ker pot je dolga. Izmoli gospodičina kako molitev k svetemu Rafaelu za srečno potovanje. Saj v Zlatonoši stoji stara trdnjava; nemara je še posadka v njej. Plešnjevski je dejal, da na Zadnepru prostaki ustajajo. Lahko mogoče, ker je narod pripravljen na vstajo. Toda na Zadnepru počiva knezova roka in po hudirjevo težka je ta roka! Bohun ima zdrav vrat, pa če pade ta roka nanj, ušibi se mu do zemlje, kar Bog daj, amen. — Jej, gospodičina!“

Gospod Zagloba izvleče iz golenice nož in vilice ter ju poda Heleni. Potem položi pred njo pečenko in kruh.

„Jej, gospodičina!“ reče. „Kadar je trebuh prazen, je tudi v glavi le grah in zelje . . . Če si hočeš podpreti glavo, moraš jesti govejo pečenko. — Midva sva enkrat že pobesila glavi, ker se kaže, da bi bilo bolje, če bi jo bila krenila proti Ljubnu; toda zgodilo se je. Knez se gotovo tudi pomakne k Dnepru, hetmanom na pomoč. Strašne čase smo doživeli, zakaj domača vojska je med hudim najhujša. Ne bo ga več kotiča za mirne ljudi. Bolje bi bilo, da bi bil postal duhovnik, za kar sem imel tudi poklic, ker sem trezen in miren človek. Toda osoda je

hotela drugače. Bog, moj Bog! lahko bi bil sedaj krakovski kanonik in pel bi dneвне molitve, ker imam jako lep glas. V mladosti so mi bile vseč ljubice! Ne moreš si misliti, kak gladkoličnež sem bil. Če sem le katero pogledal, precej je padla v omotico. Ko bi bil dvajset let mlajši, bi se kosal ponosno s Skretuskim. Jako zal Kozacek si. Ne čudim se, da skačejo okoli tebe ter se bijejo za-te po bučah. Gospod Skretuski je tudi kaj spreten borilec. Bil sem navzoč, ko sta se sprla s Caplinskim; res ga je imel nekoliko v glavi, pa pograbil ga je za vrat in za hlače, ter loputnil z njim ob vrata, da so mu vse kosti skočile iz sklepov. Stari Zacvilihovski mi je tudi pravil o tvojem zaročniku, da je hraber, knezu močno priljubljen vitez. Tudi jaz sem mahoma spoznal, da je nenavadno pogumen in izkušen vojak, bolj, nego bi v njegovih letih pričakoval od njega. Vroče mi postaja. Če tudi mi je vseč tvoja družčina, vendar bi dal, ne vem kaj, da bi bil že v Zlatonoši. Vidim, da bova po dnevu morala sedeti v travi, po noči pa potovati. Samo tega ne vem, če boš mogla prenašati trud?"

„Zdrava sem, vsak trud prenesem. Zamoreva potovati, če treba takoj“.

„Tako pač ne govore belolaske. Konja sta si oddahnila, takoj ju osedlam, da bosta pripravljena na vsak slučaj. Ne bom se čutil varnega, dokler ne ugledam kahamliškega trsičja. Če bi ne bila krenila s ceste, bila bi dosti bližje pri

Čehrinu naletela na reko; od tukaj bo pa do nje še dobro miljo. Meni se vsaj dozdeva tako. Ko tje dospeva, prepeljava se takoj na drugo stran. Povem ti pa, da sem grozno truden. Predvčerajšnjem smo vso noč pijančevali v Čehrinu, včeraj me je pa nesel zlod s Kozaki v Rozloge in nocojšnjo noč me zopet odnaša od tod. Tako sem truden, da se mi še govoriti ne ljubi, čeravno ni moja navada, da bi molčal; saj modroslovci pravijo, da mora maček loviti miši, človek pa govoriti. Že vidim, da mi je jezik otrpnil. Ne zameri gospodičina, če zadremujem“.

„Nimam vzroka“, odvrne Helena.

Gospod Zagloba je res po nepotrebnem toževal nad svojim jezikom, ker je mlel od svita ž njim neprestano; sedaj pa je bil res truden. Ko zopet zasedeta konje, začne takoj dremati in kimati, da je naposled res zaspal. Zazibal ga je trud in šum trave, katero sta rezala konja sè svojimi prsi. Helena se je prepustila svojim mislim, katere so se drvile v njeni glavi, kakor ptičja tolpa. Doslej so dogodki tako urno sledili jeden za drugim, da deklina niti vtegnila ni dobro premisliti vse, kar jo je zadelo. Napad, strašen prizor, moritev, strah, nepričakovana rešitev in beg, vse to je prišlo na njo, kakor burja v teku jedne noči. In pri tem se je pripetilo toliko nerazumljivih dogodkov. Kdo je, ki jo je rešil? Povedal ji je res svoje ime, toda ime samo ji še ni pojasnilo vzroka, čemu je tako postopal.

Odkod je prišel v Rozloge? Rekel je, da z Bohunom, torej je bil očitvidno njegov tovariš, znanec in prijatelj. Čemu jo je rešil, čemu se izpostavil nevarnosti ter nakopal si Kozakovo jezo? Da bi to razumela, bilo bi treba dobro poznati gospoda Zaglobo in njegovo nemirno glavo pri dobrem srcu. Helena ga je spoznala še le pred šestimi urami. In evo, ta neznani človek, kateremu so boji in pijančevanje popačili lice, je sedaj njen rešitelj. Ko bi ga bila srečala pred tremi dnevi, vzbudil bi bil v njej gnjus in nezaupljivost; sedaj pa ga gleda, kakor svojega angelja varha ter beži ž njim, kam? V Zlatonošo, ali kamorkoli. tega še sama dobro ne vé. Kaka premena osode! Včeraj je šla spat pod mirno streho sorodnikov, danes je pa na stepi, na konju, v moškej obleki, brez strehe in brez zavetja. Za njo oni strašni četovodja, ki streže po njeni časti in ljubezni; pred njo požar kmečke vstaje — domača vojska ter vsa njena groza, strahovi in okrutnosti. In v tem groznem času je vse njeno zaupanje v tem jedinem človeku? V njem in še v nekem drugem, mogočnejšem nego vsi nasilniki, vsa vojska, moritev in požarji.

Pri tej misli dvigne deklina oči k nebu.

„Reši me, usmiljeni Bog!“ prosi; „reši siroto, reši nesrečnico, ki blodi po pustinji. Zgodi se tvoja volja, pa skaži mi tudi svoje usmiljenje!“

Že se je pokazalo njegovo usmiljenje, ker je iztrgana po božji naredbi iz najgrozovitejših rok, rešena na nerazumljivi način. Nevar-

nost sicer še ni minila, toda lahko je rešitev že blizo. Kdo ve, kje je on, katerega si je izbralo njeno srce? Iz Siča se je moral že vrniti, nemara, da je že na tej samotnej stepi. Iskal jo bo in našel in takrat radost zameni solze, veselje žalost; grožnje in strah minejo na zmiraj — pride pokoj in tolažba. Hrabro, priprosto srce dekleta se je napolnilo z zaupanjem; stepa je šumela sladko naokrog, a vetrič, ki je zibal travo, prinašal je ob enem sladke misli v njeno glavo. Vendar ni taka sirota na svetu; saj ima pri sebi čudnega, nepoznanega oskrbnika, potem ko se drugi, znan in ljubljen, pobrigne za njo, vzame jo k sebi za zmiraj. On je železen človek, močnejši in krepkejši od onih, ki strežejo po njej v tem trenutku.

Stepa je sladko šumela, cvetlice so širile močno, omotljivo vonjavo, rudeče glave gloga, bagreni listki raztoča, beli biserji mačkovca in perje pelina, so se k njej pripogibali, kakor bi v tem preoblečenem Kozaku, z dolgimi kitami, z mleko-belim licem in rudečimi ustnicami spoznali svojo sestro. Pripogibali so se k njej, kakor bi hoteli reči: „Ne jokaj, tudi me smo v varstvu Božjem! Ozračje na stepi je kaj blagodejno vplivalo na njeno naravo. Slike moritve in groznega prognanstva so se polagoma izgubljale, a namesto njih jo je prevzela neka sladka onemoglost; sen je jel sklepati njene trepalnice, konja sta počasi stopala, njuno lahko gibanje jo je zazibalo v sladek spanec.

IV.

Zbudi jo pasje lajenje. Ko odpre oči, zagleda v daljavi pred seboj velik, senčnati dôb, vrt in vodnjak na motovilo. Takoj zbudi tovariša.

„Gospod, zbudite se!“

„Kaj hočeš? Kam sva dospela?“ povprašuje, odpiraje oči.

„Ne vem“.

„Čakaj, gospodičina. To je kozaško zimovišče“.

„Tudi meni se zdi tako“.

„Gotovo prebivajo tu konjski pastirji. Nič kaj prijetna družba. Čemu ti psi toliko lajajo, naj jih volkovi požro! Vidim konje in ljudi pri vrtu. Ni drugače, treba se pokazati, da si ne bodo mislili, da jih preziramo. Brž ko ne, si tudi ti zadremala“.

„Da, zadremala sem“.

„Jeden, dva, tri, štiri konji so osedlani, — četvero ljudi stoji pri vrtu. No, to ni ravno veliko. Da, pastirji so. Nekaj se pogovarjajo živo med seboj. Hej ljudje! le bliže!“

Kozaki se takoj približajo. Bili so res konjski pastirji, ki so čuvali po leti čredo na stepi. Gospod Zagloba takoj opazi, da le jeden izmed njih ima sabljo in samokres, ostali trije pa so imeli za orožje konjske čeljusti, privezane k palicam; toda znano mu je bilo, da so taki konjarji

navadno kaj surovi ljudje in popotnikom pogostoma nevarni.

Vsi štirje so gledali temno izpod čela na prišleca, ko so se približali. Na njih ogorelih licih ni bilo opaziti niti najmanjšega sledu kake prijaznosti.

„Kaj hočete?“ vprašajo, ne snevši svojih kučem.

„Hvala Bogu!“ rekel je Zagloba.

„Na vekov veke. Kaj hočete?“

„Je-li daleč do Sirovatke“.

„Mi ne poznamo nobene Sirovatke“.

„A to-le zimovišče, kako se imenuje?“

„Hušlja“.

„Dajte konjema vode“.

„Vode ni, se je posušila. Odkod sta?“

„Z Krive Rude“.

„Kam gresta?“

„V Čehrin“.

Pastirji se pogledajo.

Jeden izmed njih, črn kakor muren in škilast, vpre svoje oči v Zaglobo.

„Čemu sta krenila s ceste? vpraša.

„Ker je vroče“.

Škilavec pograbi Zaglobovega konja za uzdo.

„Stopite s konja, gospod. V Čehrin nimate po kaj hoditi“.

„Kako to?“ vpraša mirno gospod Zagloba.

„Vidiš tega molojca?“ reče škilavec, pokazavši na jednega izmed pastirjev.

„Vidim“.

„Prišel je ravnokar iz Čehrina. Tam Lahe moré“.

„A veš li ti kmet, kdo gre za nama v Čehrin?“

„Kdo?“

„Knez Jeremija!“

Prezirljivi obrazi pastirjev so postali hipoma pokornejši. Vsi se odkrijejo, kakor na povelje.

„A znate-li vi, kmetje?“ nadaljuje gospod Zagloba, „kaj Lahi naredé z onimi, ki more? Take obešajo A veste, koliko ima knez Jeremija vojakov; veste li, da je komaj pol milje od tod? Kaj počenjate, pasje duše! Proč s svoje-glavnostjo! Kako ste naju sprejeli? Vodnjak pravite, se vam je posušil? Nimate vode za konje? Butci! razbojniki! Pckazati vam hočem!“

„Ne srdite se gospod! Vodnjak je suh. Sami gonimo v Kahamlik napajat. Tudi za-sè si donášamo vode od tam“.

„Skopuhi!“

„Oprostite, gospod! Vodnjak je suh. Če ukažete, pa skočim po vode“.

„Ni treba, pojdem tje sam z mladenčem. Kje je Kahamlik?“ vpraša ostro.

„Evo, dve postaji od tod!“ odyrne škilavec pokazavši na pas neke goščave.

„Ali se mar naj vrnem na cesto; ali se pride tje tudi po stepi?“

„Pride se, gospod Jedno miljo od tod se zavija reka k cesti“.

„Fante, stopaj naprej!“ zapove gospod Zagloba, obrnivši se k Heleni.

Dozdevni fantin zavrti konja ter odjaha.

„Čujte!“ reče Zagloba, obrnivši se k pastirjem. „Če pride prednja straža tu mimo, povejte ji, da sem jezdil po stepi na cesto“.

„Dobro, gospod!“

Čez četrť ure pozneje je jezdil Zagloba zopet poleg Helene.

„Ravno pravi čas sem se domislil knezovega imena“, reče, pomežikajoč z očesom, pokritim z belo marogo. Sedaj bodo sedeli ves dan in čakali straže. Kar strepetali so, ko so zaslišali knezovo ime“.

„Sedaj vidim, da si znate sè svojim bistroumjem pomagati iz vsake zapreke!“ reče Helena. „Hvaležna sem Bogu, da mi je poslal takega variha“.

Plemiču so bile po godu te besede. Nasmehne se, pogladi si z roko brado ter reče:

„A kaj? Zagloba ima glavo na pravem mestu. Zvit sem, kakor Ulisej, ako bi ne bil, že davno bi me bili krokarji pozobali. Kaj sem hotel, treba je bilo se izmotati. Radi so verjeli, da je knez blizo, saj je tudi resnica, da se danes ali jutri pokaže v tem kraju z ognjenim mečem, kakor nadangelj. Če bi na poti kje pobil Bohuna, rad grem bos na božjo pot v Čenstohovo. Vse-

kako pa ti rečem, da njihova ošabnost ni kaj dobro znamenje za nas; — očevidno, da so kmetje že tukaj zvedeli za Hmelnickijevo zmago. Morala se bova torej klatiti po pustinji in le redko zahajati v vasi, ker je nevarno. Bog daj, da bi prišel kmalo knez z vojsko; prišla sva v tako zapreko, da si huje misliti ni mogoče!“

Strah prevzame znovič Heleno. Hote slišati kako tolažilno besedo od Zaglobe, reče:

„A vendar upam, da rešite mene in sebe“.

„To se razume“, odvrne starec. „Zagloba ima glavo zato, da bo znala skrbeti za svojo kožo. Vrh tega si se mi tudi toliko prikupila, da hočem skrbeti za-te, kakor za lastno hčerko. Najhujše pri tem je kar sem ravnokar rekel, da ne veva kam bežati, ker tudi Zlatonoša ne bo bržčas kaj varno zavetje“.

„Zanesljivo vem, da sta v Zlatonoši moja brata“.

„Sta, ali pa tudi ne, ker sta znala že otiti. V Rozloge gotovo nista šla po tej cesti, kakor midva. Jaz se zanašam na tamošnjo posadko. Da bi bilo vsaj pol prapora ali polka v gra-diču! . . . Toda evo, v Kahamliku sva. Trsičje stoji pred nama. Prepeljeva se na drugo stran in namesto naravnost k cesti, odjezdiva nekoliko navkreber, da zmedeva vsako sled za seboj. Res, da se približava nekoliko k Rozlogom, toda ne veliko . . .“

„Približava se k Brovarkom“, rekla je Helena, „odkoder drži pot v Zlatonošo“.

„To je še boljše. Stoj gospodičina!“

Napojila sta konje. Potem je gospod Zagloba, pustivši Heleno varno skrito v trsičju, šel iskat broda, katerega je takoj našel, ker je bil le nekoliko strani od mesta, kamor sta prijezdila. Tam so tudi pastirji gonili konje na drugo stran reke, ki je bila sicer dovolj plitva, samo na njena bregova, blatna in obraščena z goščavo, nisi lahko dospel. Prepeljavši se na drugo stran, poženeta konja urno navkreber ter jahata brez oddihljeja do temne noči. Pot je bila kaj težavna, ker se je zlivalo v Kahamlik več potokov, narejajočih tu in tam močvirja in kaluže. Vsak hip sta morala iskati čolnov, ali pa bresti skozi goščavo, kar je močno oviralo potovanje. Konja sta se grozno utrudila ter komaj še vlekla noge za seboj. Včasih se njima je vdiral tako, da si je Zagloba mislil, da več ne prideta na površje. Daljše potovanje je bilo naravnost nemogoče, — ker bi znala naleteti na požirljivo močvirje ter tam utoniti, vsled tega je tudi gospod Zagloba sklenil čakati jutra.

Razsedlal je konja ter ju zvezal in spustil na pašo. Potem je nagraabil skupaj listja, napravil iz njega ležišče, pokril ga z rjuhami in plaščem ter rekel Heleni:

„Vlezi se k počitku, gospodičina, ker boljšega nimava storiti. Jutranji vetrič te zbudi,

rosa ti omije očesca . . . Tudi jaz položim glavo na sedlo, ker že ne čutim več kosti v sebi. Kurila ne bova, da nama svetloba ne privabi teh pastirjev. Noč je kratka, ob svitu zopet odrineva. Mirno spavaj gospodičina! Potuhnila sva se. kakor zajca; akoravno nisva dospela Bog vé kako daleč. vendar sva zatrla sako sled za seboj. Sam zlod bi bil, ki bi naju našel. Lahko noč, gospodičina!“

„Lahko noč, gospod!“

Gibčni Kozачek je pokleknil ter dolgo molil dvigajoč oči k nebu. Gospod Zagloba je vzel sedlo na pleča ter ga nesel nekoliko strani, kjer si je poiskal prostora za prenočišče. Breg je bil za to pripraven kakor nalašč, dovolj visok in suh in brez komarjev. Gosto hrastovo listje ju je branilo dežja.

Helena dolgo ni mogla zaspati. Dogodki minole noči so ji stopili zopet živo pred oči. V temi so se prikazali obrazi pomorjenih: strijne in bratov. Zdelo se ji je, da je zaprta s temi mrtveci v onej dvorani, v katero je ravnokar prilomastil Bohun. Videla je njegovo blede lice, naježene obrvi in vanjo uprte oči. Nepopisljiv strah jo je prevzel. Kaj, če v tej temi, ki jo obkoljuje, res ugleda dvoje žarečih očij?

Med tem je pogledala luna mimogrede izza oblakov, pobelila se svojo svetlobo dobrovo in hrastičje, dajaje čudno podobo deblom in vejam. Kôsci so se oglašali v goščavi, prepelice na stepi;

časih pa so doletavali na ušesa čudni daljni glasovi ptic, ali ponočnih zverin. Ne daleč proč sta smrkala konja, ki sta grizla travo ter zvezana, okorno skakajoč, oddaljevala se čedalje bolj od spavajočih. Vsi ti glasovi so le zazibali v spanec Heleno, ker so razpršili poprejšnje fantastične prikazni, predstavljajoč resničnost. Govorile so ji, da vse, kar ji je sedaj sililo pred oči, bilo je le plod razdražene domišljije, posledica prestalega strahu in nič drugega. Pred nekaj dnevi bi jo bila misel na tako prenočišče pod milim nebom v daljni pustinji napolnovala s smrtnim strahom; sedaj pa se je zadovoljno spomnila, da je res nad Kahamlikom, daleč proč od svoje deviške sobice . . .

Kosci in prepelice so ji torej prepevali svoje pesni, nad njo so migljale zvezdice, in ko je veter sè svojim pihom pomajal hrastove veje, je listje glasno zašumelo in jo zazibalo v spanec. Toda noči v pustinji ne minevajo navadno brez iznenadenja. Že se je svitalo, ko zasliši od daleč neke čudne glasove, nekako prskanje, tulenje, hropenje in naposled cvilenje tako bolestno in presunljivo, da ji je kar kri zaostala v žilah. Skoči po konci, oblita z mrzlim potom vsa osupnena in ne znajoča, kaj naj stori. Naglo ji je švignil memo Zagloba, ki je dirjal s samokresom v roki gologlav tja, od koder so se slišali glasovi, Čez kratko sliši njegov glas: „U-ha, u-ha, siromak!“ Strel zadoni in vse umolkne

Heleni se je zdelo, da čaka že célo večnost; naposled zasliši zopet glas Zaglobe:

„Da bi vas psi pogrizli, kožo z vas potegnili, in jo židje po svetu raznesli, proklete hijene!“

V njegovem glasu si bral obup.

„Gospod, kaj se je zgodilo?“ vpraša Helena.

„Volkovi so konja ugonobili.“

„Jezus, Marija! ali oba?“

„Jeden je že mrtev, drugi pa pohabljen takó, da jim nikakor ne uide. Po noči sta odšla za kakih tri sto korakov in že je po njima.“

„Kaj bova sedaj počela?“

„Kaj? Vzameva palice ter sede va na nje. Kaj jaz vé m, kaj je nama početi? Tu je res obupati. Gotovo se je sam zlodej zarotil proti nama, — kar pa ni čudno — ker je Bohunov prijatelj, ali pa še celó brat. Kaj je početi? Ko bi se mogel spremeniti v konja, imela bi gospodičina saj na čem jezdit i. Lopov naj bom, če sem že bil kedaj v takej zadregi“.

„Pojdeva peš . . .“

„To bi se nemara prilegalo tebi pri tvojih dvajsetih letih, ne pa meni, ki toliko črtim tako potovanje. Tako potujejo le kmetje, pa še ti veliko ne hodijo peš, in le samo psi pri nas še hodijo peš! Pravi obup, kakor Boga ljubim!! Tukaj sicer ne bova sedela, marveč pojdeva; toda kedaj prideva v ono Zlatonošo, tega ne vé m. Če je treba bežati, je beg še na konju neprijeten; bežati peš pa je zadnja reč na svetu.“

Sedaj je naju doletelo najhujše, kar se nama je moglo pripetiti. Sedli morava res tu pustiti; kar pa je potrebno za usta, treba bo na lastnih ramah nesti s seboj.“

„Ne bom pustila, da bi vi sami nosili; tudi jaz nesem, kar bode treba“.

Zagloba videč dekličino odločnost, sprijazni se nekoliko z osodo.

„Moja draga gospodična“, reče, „res bi moral biti Turek, ali pagan, ko bi to privolil. Take bele roke in tako nežna pleča niso za nošo. Če Bog dá, bodem sam opravil, samo počivati bom moral večkrat. Bil sem vedno preveč zmeren v jedi in pijači, zato imam sedaj naduho. Vzemiva seboj rjuhi in nekoliko hrane, katere itak ne bo dosti ostalo, če se hočeva poprej dobro okrepčati za pot.“

Začela sta povživati kosilce, in Zagloba, pozabivši na svojo ravnokar hvaljeno zmernost, je hrepenel le še po pijači. Proti poldnevu dospeta k brodu, kjer so časih prevažali ljudi in konje, ker so bili na obeh straneh opaziti sledovi konjskih kopit.

„Nemara drži ta pot v Zlatonošo?“ omeni Helena.

„Nikogar ni, da bi ga vprašala.“

Komaj je gospod Zagloba umolknil, že se zasliši v daljavi človeški glas.

„Čakaj, gospodična, skriva se“, reče Zagloba. Glas prihaja čedalje bližje.

„Ali koga vidite?“ vpraša Helena.

„Vidim.“

„Kdo je?“

„Berač-slepec s teorbano. Fantin ga spremlja. Sedaj se sezuvata. Prideta k nama preko reke.“

Čez kratko je pljuskanje vodé naznanjalo, da se res nekdo bliža.

Zagloba in Helena stopita takoj iz skrivališča.

„Hvala Bogu!“ reče glasno plemič.

„Na veke!“ odvrne berač. „Kedo je?“

„Kristjanje. Ne boj se berač, tu imaš novčič.“

„Sveti Nikolaj sprosi vam zdravja in sreče!“

„Odkod prideš, berač?“

„Iz Brovarkov.“

„Kam drži ta pot?“

„K hutorom (pristavam), v vas . . .“

„Ali v Zlatonošo?“

„Dà, gospod.“

„Kedaj sta šla iz Brovarkov?“

„Včeraj rano, gospod.“

„Sta bila v Rozlogih?“

„Bila sva. Pripovedovali so nama, da so tje prišli viteži in da je bila bitka.“

„Kdo ti je povedal?“

„V Brovarkih so povedali. Tje je prišel jeden knezovih služabnikov, ki je pravil strašne reči.“

„Sta ga videla?“

„Jaz, gospod, nikogar ne vidim; sem slep.“

„A ta-le pobalin?“

„On vidi, pa je nêm; le jaz ga umem.“

„Je daleč v Rozloge? mi gremo tudi tje?“

„Oj, daleč!“

„Pravita, da sta bila v Rozlogih?“

„Bila sva, gospod.“

„Takó!“ reče Zagloba in naglo pograbi fantina za vrat.

„Hej, lopova, tata, nečimnika, vidva vohunita okrog ter šuntata kmete k vstaji. Hej, Fedor, Oleša, Maksim, pograbite, slecite ter obesite ju; bíte in utopite ju, ta šuntarja, vohuna, bíte, pobite!“

In Zagloba je začel tresti fantina ter kričati čedalje glasneje.

Berač pade na kolena, proseč milosrdja; fantin pa je presunljivo kričal, kakor navadno kričé mutci. Helena zamišljeno gleda to početje.

„Kaj delate, gospod?“ vpraša, ne verječ svojim očem.

Gospod Zagloba je vreščal, preklinjal, klical nebó in peklo na pomoč; klical vso nesrečo, gorjé in bolezní, grozil z vsakterimi mukami in smrtjo.

Kneginjica je mislila, da se mu je pamet zmešala.

„Umakni se!“ reče ji. „Ne pristuje ti gledati to“.

Potem se naglo obrne k beraču in mu reče:

„Sleci obleko, capin, če ne, razsekam te na drobne kosce!“

Položivši fantina na tlà, začne ga slačiti. Berač ves prestrašen, odvrže najpoprej teorbano, mavho in suknjo.

„Sleci vse, če ne te ubijem!“ kriči Zagloba. Berač jame slačiti srajco.

Kneginjica videč, kaj se godi, gre proč, da ne bi žalil njene sramožljivosti pogled nagega človeka. Bežečej je še donela na uho kletev Zaglobe.

Ko je bila dosti daleč, obstoji in ne vé, kaj naj počne. Pred njo je ležalo deblo podrtega drevesa; nanj sede sedaj in čaka. Na ušesa jej vedno doni krik mutca, stokanje berača in psovke Zaglobe.

Naposled vse umolkne. Sliši le še žvrgojenje ptic in šumljanje listja. Čez kratko pa sliši sopenje in težke stopinje.

Bil je gospod Zagloba. Na rami je nesel obleko, ki jo je vzel beraču in fantinu, v roki dva para škorenj in teorbano. Približavši se, začne mežikati sè svojim zdravim očesom, smejati se in sopsti.

Bil je očitno kaj dobre volje.

„Noben poslanec na zboru se ne nakriči tako, kakor sem se jaz nakričal“, reče. „Kar ohripal sem. Sedaj pa imam, kar sem si želel. Spustil sem ju naga, kakor ju je mati rodila. Če me sultan ne postavi za pašo, ali gospodarja v Valaškej, pa je res nehvaležnež, ker sem mu prihranil dva turška svetnika. Oj potepina! pro-

sila sta me, naj jima pustim vsaj srajci! Pa rekel sem jima, da mi morata biti hvaležna, če jima pustim življenje. A poglej no, gospodična! Vse je novo, obleka, škornje in srajci. Kak red vendar vlada v naši ljudovladi, da hodijo pri nas prosjaki v takšnej obleki! Bila sta na odpuških v Brovarkih, kjer sta nabrala obilno denarja, pa si kupila vse novo na sejmu. Marsikateri plemič pri nas ne pridela toliko s plugom, kolikor berač priberači. Še danes pustim svoje vitežtvo ter bom raje berače napadal na cesti, ker vidim, da si na ta način najprej pridobim premoženja.“

„A zakaj ste to storili?“ vpraša Helena.

„Zakaj? Tega ne umeš? Počakaj nekoliko, pa boš videla, čemu nama bo vse to.“

To rekši vzame nekoliko prinesene obleke ter se skrije v goščavo zaraščenega grmičja. Čez nekaj časa oglasé se v grmičju glasovi teorbane; na to se prikaže . . . ne več gospod Zagloba, marveč pravi ukrajinski „did“ (berač), z mreno na enem očesu in sivo brado. Berač se bliža Heleni in poje s hripavim glasom:

„Sokole jasnyj, brate mij ridnyj!
Ty vysoko letaješ,
Ty daleko vydaješ.“

Kneginjica ploskne z rokama in prvokrat po njenem begu iz Rozlogov razjasni smeh njeno zalo lice.

„Če ne bi vedela, da ste vi, pa bi vas niti ne poznala.“

„A kaj?“ odvrne gospod Zagloba. „Gotovo še nisi videla pred pustom lepše maske. Ogleдал sem se v Kahamliku in reči smem, če sem že videl kedaj brhkejšega berača, pa me naj na lastnej mavhi obesijo. Pesnij mi tudi ne pri-manjkuje. Katero želiš — gospodična? Nemara o Boguslavovej Marusi, o Bondarinu, ali o Ser-pijahovej smrti? Znam vse. Nečimnik naj bom, če celo med najhujšimi capini ne zaslužim košček kruha.“

„Sedaj mi je jasno vaše vedenje, zakaj ste slekli ta reveža. Da boste varnejši na potovanju.“

„Sevéda“, reče Zagloba. „Kaj vendar misliš, gospodičina! Tukaj na Zadnepru so ljudje zlobnejši nego kje drugje. Samo knezova roka jih še zadržuje, da ne rogovilijo; toda sedaj, ko izvedó o vojski z Zaporožci, sedaj jih nobena sila ne vzdrži pred vstajo. Saj si videla, gospo-dična, one pastirje, ki so že hoteli seči po na-jinej koži. Če hetmani Hmelnickega kmalo ne zatró, pa bo čez par dni ves kraj v ognju; kako naj te potem spremim skozi tolpe razburjenih prostakov? Ko bi imela priti v njihove roke, bilo bi bolje za-te, da bi bila ostala v Bohunovih.“

„O, nikakor! Rajše smrt!“ odvrne kne-ginjica.

„Jaz pa si nasprotno želim življenja, ker dveh smrti ni, jedna pa nas itak ne zgreši; ne

obraniš se je z nobenim bistrumjem. Mislim si, da je nama Bog poslal ta dva berača. Tako sem ju prestrašil z novico, da je knezova vojska blizu, kakor poprej one pastirje. Sedaj bosta najbrž tri dni tičala naga v trsičju. A midva v tej obleki dospeva kako tako v Zlatonošo, najdeva tvoja brata in pomoč. Če ju pa ne najdeva, se podava dalje k hetmanom, ali pa bova prisiljena čakati kneza. Zdaj nama ne preti več nevarnost, ker kmetje in prostaki pusté berače na miru. Lahko prideva z zdravo glavo celó skozi tabor Hmelnickega. Samó Tatarjev se nama je ogibati, ker oni bi te, kot mladega fantina, vzeli v sužnost.“

„Torej se moram tudi jaz preobleči?“

„Dà. Vrzi proč kozaško obleko in prelevi se v kmetskega fanta. Sicer ti je res lice nekoliko prenežno, pa tudi jaz nisem pravi berač, torej nič ne dé! Veter opali tvoje lice, meni pa hoje upade trebuh. Vso mast bom izpotil. Ko so mi Valahi žgali okó, sem si mislil, kako nesrečen bom radi tega; sedaj pa vidim, da mi bo to še prav prišlo, ker berač mora biti tudi slep, drugače bi znal kmalo vzbujati sum. Vodila me boš za roko in imenuj me Onufrija, to bodi odslej moje beraško ime. Sedaj pa se preobleci, ker je čas, da odrineva. Dolga bo še najina pot!“

Zagloba je šel strani. Helena se je jela takoj preoblačiti v kmetsko opravo. Tleskne z

rokama, ko odvrže kozaški jopič ter obleče fantovskega, ko si pokrije slamnik ter vrže bisago preko rame. Na srečo je bil fantin, kateremu je Zagloba vzel obleko, šibke rasti; zato se ji je vse prilegalo prav dobro.

Zagloba, vrnivši se, jo pazno ogleda ter reče:

„Marsikateri vitez bi se rad odrekel svojemu stanu, ko bi mogel dobiti takega fanta za spremljevalca. Tudi jednega huzarja poznam, ki bi z veseljem to storil. Samo s temi lasmi je treba konečno nekaj napraviti. Videl sem v Stambulu zeló brhke fantine, pa takega, ko si ti, nisem videl“.

„Daj Bog, da bi mi moje gladko lice ne bilo v kvar!“ omeni Helena z nasmehom. Ugalajalo ji je, da jo občuduje gospod Zagloba.

„Gladko lice nikdar ni kvarno, to vem že iz skušnje“, odvrne Zagloba. „Ko so mi Turki v Galati žgali oko in so hoteli izžgati še drugo, rešila me je žena tamošnjega paše, a to radi nenavadne zale moje postave, katero moreš, gospodična, še sedaj videti“.

„Pa ste rekli gospod, da so vam Valahi iztaknili oko?“

„Dà Valahi, poturčenci, pašetovi služabniki v Galati.“

„A vendar vam še jednega niso iztaknili!“

„Od vročega železa se mi je naredila ta-le maroga. Sicer pa je to vse eno. Kaj meniš torej početi sè svojimi lasmi?“

„Kaj? Treba jih je odrezati!“

„Da, toda s čim?“

„Z vašo sabljo.“

„Dobro se da sè sabljo odsekati glava, toda z lasmi pa res ne vem, kako pojde?“

„Veste kaj, gospod? Vsedem se poleg tega podrtega debla in položim lase preko njega. Vi pa mahnete s sabljo ter jih odsekate. Samo pazite, da mi ne odsekate glave!“

„Ne boj se, gospodična. Kolikokrat sem že pijan odsekal stenj od sveče, da še sveča pri tem ni ugasnila. Tudi tebi ne učinim nič žalega, akoravno takega posla še nisem imel.“

Helena sede poleg debla ter razgrne čezenj svoje goste črne lase, dvigne oči k Zaglobi ter reče:

„Pripravljena sem; mahnite gospod!“

Turoben nasmehljaj ji je zaigral okrog ustnic, ker jej je bilo žal za te črne lase, goste in zale, da jih je bilo veselje videti. Tudi gospod Zagloba se je nekako obotavljal. Šel je okrog debla, da bi našel pripravnejše mesto ter momljal:

„Pfuj! Pfuj! Rajše bi postal ranocelnik, da bi Kozakom rane zavezoval. Zdi se mi, da sem rabelj, ki se pripravlja na svoj posel; saj ti je znano, da čarovnicam lase režejo, da bi se zlod ne skrnil med nje ter ne zaprečil moč natezavnice. Ti pa nisi čarovnica, zato se mi tudi zdi ta posel toliko ogavnejši. Če mi gospod Skretuski ne odseče obeh ušes, pa mu odpovem to-

varšijo. Za Boga, mravlje mi gomazé po roki. Zatisni vsaj oči.“

„Sem že!“ odgovori Helena

Gospod Zagloba vzdigne roko kviško. Šibka sabljina klinja zažvižga po zraku in takoj so se dolge, črne kite vsipale po gladkej skorji na tla.

„Storjeno je delo“, omeni ob enem gospod Zagloba.

Helena se živo dvigne. Njeni kratki lasje vsujejo se ji v črnem kolobarju okrog lica, ki je bilo vse zarudelo sramožljivosti, ker v onem času so smatrali dekletu odrezane kite za največje sramoto. Bila je torej to za njo kaj težka žrtev, kojo je bila naposled prisiljena doprinesti.

Celó solzé so se prikazale v njenih očeh. Gospod Zagloba, nezadovoljen s seboj, je niti ni tolašil.

„Zdi se mi, da sem storil nekaj sramotnega“, reče, „ponavljam ti, da gospod Skretuski, če je pravi plemič, mora mi za to odrezati ušesi. Pa drugače ni bilo mogoče, ker bi te takój spoznali. Sedaj greva lahko pogumno naprej. Vprašal sem tudi berača za pot, nastavivši mu ostrino na vrat. Rekel mi je, da zagledava na stepi tri hraste, poleg katerih leži volčji jarek. Poleg jarka pa drži pot v Demjanovko in Zlatonošo. Rekel mi je, da kmetje vozarijo po cesti, pa lahko prisedeva na voz. Hudi časi so, ki jih prebija, katerih se bom tudi večno spominjal.“

Sedaj, evo, treba se bo posloviti tudi od sablje ker ni beraču, niti njegovemu spremljevalcu ne pristuje, da bi nosil kako orožje. Vtaknem jo pod deblo, nemara jo še najdem kedaj. Veliko pohodov je že videla ta sablja ter pospešila marsikatero zmago. Verjemi mi, gospodična, da bi bil sedaj že polkovnik, ko bi ne bilo nevošljivosti in človeške zlobe, ki mi je podtikala ljubezen k vpijančljivim pijačam. Ker nisem lezel, kakor on, ki je bedak, v pogubo, ter z junaštvom znal družiti previdnost, očital mi je gospod Zaccvilihovski, da sem strahopetec. Je sicer vrl človek, pa ima zloben jezik. Še pred nedavnim mi je oponašal, da se bratim s Kozaki. Toda ko bi te bratovščine ne bilo, gotovo bi ti ne bila ušla Bohunovej roki.“

Pri teh besedah je vtikal gospod Zagloba sabljo pod deblo, pokrnil jo z zeliščem in listjem. Potem je obesil preko rame bisago in teorbano, vzela v roke beraško palico, obsajeno s kameni, mahnil ž njo enkrat, dvakrat, ter dejal:

„Nu, za silo bo tudi to dobro. Tudi s tem je moči psu ali volku prižgati svečo v očeh in prešteti mu zobe. Najhujše pa je še, da bo treba hoditi peš, toda ni drugače. Pojdiva!“

Šla sta. Črnelasi fantin naprej, berač pa za njim. Berač je mrmral in preklinjal, ker mu je takoj postalo vroče, čeravno je pihljaj po stepi hladni vetrič. Veter je bril in delal lice zalega fantina vedno bolj zagorelo. Kmalo sta

dospela v jarek, pod katerim je žuborel studenec, pošiljajoč svojo čisto vodo v Kahamlik. Poleg jarka, ne daleč proč od reke, so stali trije mogočni hrastje, h katerim zavijeta sedaj naša popotnika. Kmalo sta prišla na cesto, ki je bila vsa rumena cvetlic, raztrošenih po njej. Cesta je bila prazna, nobenega voza ni bilo videti nikjer. Pač pa so ležale tu pa tam živalske kosti, ki so jih raznosili volkovi in so se sedaj belile na solncu. Popotnika sta šla brez obotavljanja dalje ter počivala le v senčnatih dobravah. Črnolasi fantin se je vlegel k počitku na zeleno trato, berač pa je čuval. Večkrat sta morala bresti čez potoke, a kjer ni bilo broda, morala sta ga iskati ter hoditi dolgo po obrežju. Časih je tudi berač nesel fantina na rokah z močjo, ki je nenavadna pri človeku, ki že hodi prosit kruha. Bil je kaj krepak berač! Tako sta hodila ves božji dan, dokler ni naposled fantin se vsedel v dobravi poleg pota ter rekel:

„Sape mi zmanjkuje in moči me zapuščajo! Ne morem dalje. Tu se vležem in zaspim.“

Berač se kar zavzame.

„Oj te hembrane pustinje!“ reče. „Niti pristave, niti bajtice poleg pota, nikjer žive duše! Tukaj vendar ne moreva prenočiti. Noč že nastaja in čez jedno uro se popolnoma stemni. Poslušaj, gospodična!“

Berač umolkne in nastane tišina.

Naglo jo pretrga daljni, zamolkli glas, ki je, kakor se je zdelo, prihajal iz globelji v zemlji. Prav za prav pa je doletaval iz jarka, ležečega ne daleč od ceste.

„Volkovi tulijo“, omeni gospod Zagloba. „Prejšnjo noč sva imela konja, katera so nama požrli; nocoj pa bi se radi mastili nad nama. Imam sicer samokres pod suknjo, toda primanjkuje mi smodnika. Vsekako bi tudi ne hotel biti za pečenko na njihovej gostiji. Slišiš li gospodična, znovič?“

Res se je oglasilo znovič tuljenje, ki se je vedno bolj bližalo.

„Vstani dete!“ zakliče berač. „Če ne moreš hoditi, te ponesem. Kaj naj počnem? Vidim, da sem se že preveč zaljubil v tebe, da bi te mogel kar tako pustiti. To pa brž ko ne radi tega, ker ostavši samec, pravih potomcev nimam. Če pa imam kteregea nepravega, pa je gotovo Bisurman, ker sem delj časa prebival v Turčiji. Z menoj se tudi konča rod Zaglobov, grba Čelo. Ti lahko podeduješ moje starostvo, toda sedaj vstani in sedi mi na pleča, da te nesem“.

„Noge so mi postale težke, da se več ganiti ne morem.“

„Pa si se hvalila sè svojo vstrajnostjo. Toda, tiho no, tiho! Če se ne motim, slišim pasje lajanje. Dà, psi so to, ne volkovi. Torej že ne more biti daleč k Demjanovki, o katerej mi je pripovedoval berač. Hvala Bogu najvišjemu!

Že sem premišljeval, ali bi ne kazalo prižgati ognja, kar bi bilo potrebno radi volkov. Toda znala bi zaspati, ker sva oba močno vtrojena. Dà, psi lajajo. Ali slišiš?“

„Pojdiva torej!“ reče Helena in takoj se ji vrnejo moči.

Komaj sta stopila iz gozdička, prikažejo se nekoliko streljajev pred njima luči po kočah. Zagledala sta tudi tri cerkvene kuplje, na novo pokrite, ki so se še lesketale v mraku poslednjih bleskov večerne zarje. Pasje lajanje se je čulo čedalje razločnejše.

„Tako je, v Demjanovki sva“, reče Zagloba. „Berače povsod radi sprejemajo. Nemara se najde prenočišče in dobi kaj za večerjo; nemara naju dobri ljudje še dalje spremijo. Čakaj, gospodična, to je knežja vas. Gotovo tudi podžupan prebiva v njej. Pa si počijeva in nabereva kaj novic. Knez mora že biti na poti. Nemara pride rešitev poprej, nego se nadejaš, gospodična. Pa vedeti moraš, da si nêma. Neumno je bilo ti praviti, da me imaš klicati Onufrija. Ker si nêma, me niti klicati ne smeš. Jaz sam bom govoril zá-te in za-se, in hvala Bogu, po kmečki govorim tako dobro kakor latinski. Naprej! Naprej! Prve kočje že niso več daleč. Moj Bog, kedaj se vendar končá najino klatenje po puustinji!? Da bi vsaj pogretega piva mogla dobiti, pa bi hvalil Boga tudi za to!“

Gospod Zagloba umolkne; nekaj časa sta šla tiho svojo pot. Potem govori zopet tako:

„Pomni, gospodična, da si nêma. Če te kdo kaj vpraša, pokaži takoj ná-me ter reci: „Hum, hum, hum! Nija, nija!“ Vidim sicer, da si prebrisana, toda tu gré za najino kožo. Ko bi nalletela slučajno na hetmansko, ali knežjo vojsko, takrat pa nemudoma poveva, kdo sva, zlasti če je tam kak priljubten častnik, znanec gospoda Skretuskega. Ko si enkrat pod knežjim varstvom, se ti vojakov ni treba bati. Oj, kakšna ognjišča so tam spodaj! Aha, kujejo, bržkone je kovačnica. Tudi ljudi vidim mnogo pri njej. Pojdiva naravnost tje!“

V dolini na drugej strani jarka je res stala kovačnica. Iz dimnika so se sipali kolobari dima in zlatih isker; skozi odprta vrata in mnoge luknje, izvrtane v stenah, je žarila svitloba, katero so zakrivale temne postave, ki so hodile po kovačnici. Tudi zunaj pred njo je bilo videti v nočnem mraku mnogo ljudi, stoječih v tolpi. Kladva v kovačnici so bila v takt, da je kar odmevalo na okrog; ta odmev se je mešal s petjem, donečim pred kovačnico, z glasnim razgovorom tolpe in lajanjem psov. Videč vse to, poda se gospod Zagloba takoj v oni jarek, zabrenkne po teor bani ter jame peti:

„Ej, tam na hori (gori)
Žynci (žanjice) žnut,
A popid (poleg) horoju,
Popid zelenoju
Kozaki idut.“

Tako pojoč, bliža se tolpi, ki je stala pred kovačnico. Ogleda si vse. Bili so kmetje, večinomoma pijani. Skoraj vsi so držali v rokah drogove. Nekteri so imeli na njih kôse, ostro nabrušene. Kovači so se marljivo vkvarjali z nasa-
janjam in brušenjem kos.

„Ej, berač! berač!“ zakriči tolpa.

„Hvala Bogú!“ pozdravi gospod Zagloba.

„Na vekov veke!“

„Povejte, ljudjé, ali je tu Demjanovka?“

„Demjanovka je. Pa kaj?“

„Ljudjé so nama pravili na poti“, nadaljuje berač, „da prebivajo tu dobri ljudje, ki berača sprejmejo, nahranijo, napojé, prenočé in še obdarijo povrh. Star sem, daleč sem že prišel in ta fantin že tudi več ne more naprej. Revež je nêm; spremlja mene starca, ker ne vidim, nesrečen slepec. Bog vas blagoslovi, dobri ljudje in sveti čudodelnik Nikolaj; pa tudi sveti Onufrij naj vas blagoslovi! Samó v jednom očesu mi je ôstalo nekoliko svetlobe, drugo pa je temno na veke. Zató pa hodim s teorbano, pesni prepevam in živim kakor ptič od tega, kar dobim iz rok dobrih ljudi“.

„Od kod ste, dedec?“

„Oj, od daleč, dovolite, da si odpočijem, ker vidim, da imate klop pred kovačnico. Sedi tudi ti, revše“, nadaljuje, pokazavši klop Heleni.

„Midva sva iznad Ladave, dobri ljudjé! Pa

davno je že kar sva šla z dóma; sedaj prideva iz Brovarkov, kjer sva bila na odpustkih“.

„Kaj tam govore ljudje dobrega?“ vpraša stari kmet s koso v roki.

„Slišati je marsikaj; če je to dobro, ne vém. Mnogo se je tam sěšlo ljudi. Pripovedovali so o Hmelnickém, da je premagal hetmanovega sina in njegove viteze. Slišala sva tudi, da na ruskem bregu vstajajo kmetje zoper gospôdo“.

Tolpa takoj obkoli Zaglobo, ki je, sedeč poleg kneginjice, semtertje zabrenkal na teorbanu.

„Torej ste čuli, oče, da se dvigajo?“

„Kaj pa dà! Nesrečna je naša kmečka osoda“.

„Pravijo pa, da bo temu konec“.

„V Kijevu so našli na oltarju pismo Kristusovo; v njem bajé stoji pisano, da bo strašna in neusmiljena vojska in veliko krvi prelite po vsej Ukrajini.“

„Krog ljudi pred klopjo, na katerej je sedel Zaglobo, je postajal čedalje večji.

„Pravite da so našli pismo?“

„Našli so ga, našli. O vojski, o prelivanju krvi . . . Ne morem več govoriti, ker se mi je, staremu revežu, grlo popolnoma posušilo“.

„Tú imate, oče, kupico žganjice. Povejte pa vse, kar ste kje slišali. Znamo tudi mi, da berač pride povsod, in da vse vé. Tudi tod so že hodili ter napovedovali, da pride na gospôdo črna ura. No, pa smo si tudi dali napraviti kose in sulice, da ne bomo zadnji; sedaj pa še ne

vemo, ali naj že začnemo, ali naj čakamo pisma Hmelnickovega?

Zagloba nagne kupico, pokusi, potem pomisli nekoliko ter reče:

„Kdo vam pravi, da bi začeli?“

„Mi sami hočemo“.

„Začeti je treba, začeti!“ ogласi se mnogo glasov; „ker so Zaporožci gospôdo pobili, treba začeti“.

Kose in sulice grozno zaropčejo v krepkih rokah zbrane tolpe. Na to vsi umolknejo. Slišati je bil samó odmev kovanja iz kovačnice. Vstajniki so čakali, kaj poreče berač. On pa je le mislil, mislil ter nazadnje vprašal:

„Čegavi podložniki ste?“

„Podložniki kneza Jeremije.“

„Koga boste morili?“

Kmetje pogledajo drug drugemu.

„Mar njega?“ vpraša berač.

„Ne zdržimo . . .“

„Oj ne zdržite, deteta, ne zdržite! Bil sem v Ljubnem ter videl kneza z lastnimi očmi. Mogočen strašan vitez je. Kadar zakriči, stresejo se drevesa v gozdu; kadar zacepeta z ного, udere se zemlja. Celó sam kralj se ga boji, hetmani ga slušajo in vsi se ga bojé. Vojščakov ima tudi več, nego kan ali sultan. Ne zdržite, deteta, ne zdržite! Ne vi njega,

marveč on bo poiskal vas. Ne veste pa še, kar jaz vém, da pridejo njemu vsi Poljaki na pomoč. Veste pa, da kar je Poljak, je sablja!“

Tolpa žalostno umolkne. Berač zabrenka po teor bani ter nadaljuje, dvignivši oči k mesecu:

„Ide knez, ide in pri njem toliko rudečih praporov, kolikor je zvezd na nebu in gloga na stepi. Pred njim leti veter in ječi. A veste-li deteta, čemu ječi? Nad vašo osodo ječi. Pred njim dirja smrt s koso in zvoni. A veste li, zakaj zvoni? Vašim vratovom zvoni“.

„Hospody pomyluj!“ oglasé se tihotni, presunljivi glasovi.

Zopet so bili slišati samó ydarci kladiv.

„Kje biva knezov komisar? vpraša berač.“

„Gospod Gdešinski?“

„Kje je?“

„Zbežal je“.

„Čemu je zbežal?“

„Ker je slišal da kmetje kujejo sulice in kose, prestrašil se je in zbežal“.

„Tem slabeje, ker pové vse knezu“.

„Kaj ti, berač, krokaš kakor vran“, oglasi se star kmet. „Mi smo prepričani, da je prišla na gospôdo huda ura. Ne bo več na ruskem, ni na tatarskem bregu ni gospôde, ni knezov, marveč sami Kozaki, popolnoma svobodni. Ne bo več najemščine, ne čepnine (užitninskega dayka), ne suhomlinščine, ne brodarine, ker takó stoji pisano v ónem pismu Kristusovem, o kate-

rem si ravnokar pripovedoval. Tudi Hmelnicki je močan kakor knez. Naj se poskusita“.

„Bog mu daj sreče!“ odvrne berač. „Težka je naša kmetska osoda. Nekdaj je bilo drugače“.

„Kaj še! Čegava je sedaj zemlja? Knezova. Čegave so stepe? Knezove. Čegav gozd? Čegava čreda? Knezova. Nekdaj je bil le Božji gozd, Božja stepa. Kdor je prvi prišel, ta je vzel in nikomur ni bil podložen. Sedaj pa pripada vse gospôdi in knezu . . .“

„Prav imate, deteta“, odvrne berač. „Toda jaz vam le eno povém. Vi sami veste, da knezu ne morete do živega, torej poslušajte: Kdor hoče moriti gospôdo, ta naj ne ostane tú, dokler se Hmelnicki ne poskusi s knezom, marveč naj zbeži k Hmelnickemu, a to takój jutri, ker je knez že na poti. Če je gospod Gdešinski le zinil o vašem početju, ne pusti vas knez tudi živih, marveč bo vas do poslednjega pobil. Torej zbežite k Hmelnickemu! Kolikor več vas bo, tolikor laže bo Hmelnicki zmagal kneza.“

Oj! težko delo ima! Najprej hetmani in kraljeve vojske, potem še knez, močnejši od hetmanov. Hitite deteta pomagat Hmelnickemu in Zaporožcem, ker oni reveži sami ne vzdržé. Vendar pa se oni bijejo z gospôdo za vašo svobodo. Podvizajte se, da se umaknete knezu in da pomagata Hmelnickemu“.

„Resnico govori!“ oglasé se glasovi v tolpi.

„Dobro govori.“

„Moder berač.“

„Torej si videl kneza na poti?“

„Videl? nisem ga videl; v Brovarkih sem slišal, da se je odpravil iz Ljubna, da požiga in mori, kjer le kakega vstajnika najde. Le nebo in zemljo pušča za seboj“.

„Hospody, pomiluj!“

„Kje naj išemo Hmelnickega?“

„Radi tega sem deteta, tudi prišel sèm, da vam povém, kje iščete Hmelnickega. Pojdite v Zlatonošo in potem dalje k Trehtomiru, tam vas že Hmelnicki čaka; tam se iz vseh vasí, koč in pristav zbirajo ljudje; tje tudi Tatarji pridejo. Idite, sicer vam knez ne bo pustil hoditi dolgo po svojej zemlji“.

„Vi, oče, greste tudi z nami?“

„Iti ne morem, ker moje stare nogé že zemlja k sebi vleče. Naprezite, pa se peljem z vami. Pred Zlatonošo pojdem naprej pogledat, če ni tam knezovih vojakov. Če jih zagledam, se izognemo ter gremo naravnost k Trehtomiru. Tam je že kozaški kraj . . . Sedaj pa mi dajte kaj ugrizniti, ker sem lačen, pa tudi moj fantin je lačen. Jutri zgodaj odrinemo; potoma vam zapojem o gospodu Potockem in o knezu Jeremiju. Oj hrabra leva sta. Dá, mnogo krvi se prelije na Ukrajini, nebó se močno rudi in mesec se vidi, kakor bi v krvi plaval. Prosite tudi vi, deteta, usmiljenja božjega, ker marsikateri ne

bo hodil dolgo po božjem svetu. Slišal sem tudi, da volkodlaki vstajajo iz mogil in žalostno tulijo“.

Nekaka groza obide kmete pri teh besedah. Začeli so se pogledovati, križati se in šepetati tiho med seboj. Naposled reče jeden:

„V Zlatonošo!“

„V Zlatonošo“ ponovijo vsi, kakor bi bilo le jedino tam še zavetje in rešitev.

„V Trehtomir!“

„Naj poginejo Lahi!“

Precej na to stopi nek mlad Kozak nekoliko naprej, strese sulico ter zakriči:

Možje, če menite iti jutri v Zlatonošo, pa obiščimo še nocoj komisarski dvor!“

„Na komisarski dvor!“ zakriči soglasno nekoliko glasov.

„Zapalimo ga, blagó poberimo!“

Berač, ki je imel doslej glavo pobešeno na prsi, jo dvigne ter reče:

„Ej, deteta, nikar ne hodite na komisarski dvor in ne požigajte ga, ker bi bilo slabo za vas. Knez vtegne biti že blizo sè svojo vojsko. Če zagleda požar, pride in slaba bo. Rajše mi dajte jesti in pokažite mi prenočišče. Potem pa tiho sedite in ne razgrajajte po nepotrebem“.

„Resnico govori,“ oglasi se nekoliko glasov.

„Resnico govori, a ti Maksim, si bedak!“

„Pojdite, očka, z menoj, na kruh in sol in na kozarec medice; ko to povžijete, pojdete spat“.

v seno na šupi,“ reče postaran kmet, obrnivši se k beraču.

Zagloba vstane ter pocukne Heleno za rokav. Kneginjica je spala.

„Utrudil se je fantek, da je celó vkljúb ropota v kovačnici zaspal“ omeni Zagloba.

V srci pa si je mislil:

„O sladka nedolžnost, ki moreš sredi sulic in nožev spati! Očividno angelji nebeški čuvajo nad teboj in s teboj vred varujejo tudi mene“.

Zbudil jo je in šla sta v vas, kamor ni bilo več daleč. Noč je bila krasna, tiha. — Stari kmet je šel naprej, da je kazal pot; Zagloba pa, delajoč se, kakor da moli očenaš, je momljajal z zamolklim glasom:

„O, gospod Bog, usmili se nas grešnikov . . . Vidiš, gospodična! . . . Sveta Devica . . . Kaj bi bila učinila, ko bi ne bila imela beraške obleke? . . . Kakor v nebesih, takó na zemlji . . . Jesti dobiva in jutri namesto, da bi šla peš . . . se peljeva v Zlatonošo, Amen, amen, amen . . . Mogoče, da pride Bohun nama na sled, ker ga ne prekanijo najine zvijače . . . Amen, amen! Toda prepozno bo, ker v Prehorovki se prepeljeva čez Dneper ter dospeva k hetmanom . . . Zlod otroku božjemu ni strašen . . . Amen . . . Tú bo čez par dni ves kraj v ognju, kakor hitro se knez dvigne za Dneper . . . Amen . . . Da bi jih kuga zadušila . . . rabelj naj jim sveti! . . . Slišiš, gospodična, kakó tulijo tam pod kovač-

nico? Amen. Hudi časi so prišli za naju, toda bedak naj bom, če te ne prepeljem srečno, če-ravno bi imela bežati prav do Varšave . . . Amen . . .“

„Kaj takó mrmrate, oče?“ vpraša ga kmet.

„Nič, samó molim za vašo srečo. Amen, Amen“.

„Evo, tu je moja kočá . . .“

„Hvala Bogú!“

„Na veke vekov.“

„Prosim na kruh in sol“.

„Bog vam povrni!“

Nekaj časa poznej se je krepčal berač že z okusno bravino, in si zalival grlo z medico. Drugo jutro zgodaj se je peljal z fantinom na vozu v Zlatonošo, spremljan od tolpe prostakov, oboroženih s sulicami in kosami.

Pot jih je peljala preko Kavrajca, Črnobaja in Krapivne. Potoma so videli, da vre povsod. Kmetje so se oboroževali; v kovačnicah so kovali kovači od zore do mraka orožje; samó imé kneza Jeremije jih je zadržavalo, da še niso pričeli vstaje. Med tem pa je za Dneprom nevihta že grozno razsajala. Novica o korsun-skeji zmagi se je raznesla kakor blisk po vsej Rusiji. Narod je vstajal in se pripravljal.

V.

Bohuna so našli vojaki drugo jutro, po begu Zaglobe, na pol zadušenega v suknji, s katero ga je ogrnil gospod Zagloba. Ker ni bil težko ranjen, je kmalo prišel k zavesti. Spomnivši se vsega, kar se je zgodilo, je zopet zbesnel, — rjovel kakor divja zver, krvavil si roké ob lastnej krvavej glavi in z nožem grozil vsem, da še vojaki niso smeli blizo. Naposled, ker ni mogel sedeti po koncu na sedlu, ukaže privezati med dva konja židovsko zibelj, v katero so ga posadili, ter požene konje v divjem diru proti Ljubnu, misleč, da sta jo begunca popihala tje. Ležeč v gugalici na pernici, oblit s krvjo, je divjal po stepi kakor volkodlak, ki beži pred solnčnim svitom nazaj v mogilo. Za njim pa so drvili njegovi zvesti vojaki, prepričani do dobrega, da gredo v neizogibljivo smrt. Dirjali so takó tja do Vasilovke, v katerej je stalo za posadko sto mož ogrske knežje pehote. Divji četovodja, kateremu se je že ognjusilo življenje, plane brez pomisleka po njih, skoči sam prvi v ogenj in po kratkem boju vse poseka, izvzemši nekoliko vojakov, katere je prihranil, da bi z mukami iz njih izvlekel kakih novic. Zvedši od njih, da noben plemič ni bežal na to stran z deklino, ni vedel, kaj naj stori; v obupu si je trgal obleko raz sebe. Dalje iti,

bilo je naravnost neumno, ker so povsod proti Ljubnu stali knezovi polki, ki so morali od prebivalcev, bežečih ob času bitke iz Vasilovke, že zvedeti o tem napadu. Zvesti vojaki torej pograbijo v steklosti znorelega atamana ter odpravijo ga nazaj v Rozloge. Vrnivši se, že niso našli več sledú kakega dvora, ker so ga kmetje oropali in požgali s knezom Vasilom vred, misleč si, da jim bo lahko zvaliti krivdo na Kozake in Bohuna, ko bi se Bulihi, ali knez Jeremija, hoteli za to maščevati. Požgali so vse stavbe, posekali drevje na vrtu in pomorili vso družino, ker kmetje so se hoteli maščevati za trdo in neusmiljeno vedenje Kurčevičev do njih. Takój za Rozlogami je prišel v Bohunove roké Plešnjevski, ki je bežal iz Čehrina z novico o žoltovodskem pobitju. Ko so ga izprašali, od kod je in kam gré, ni sicer skraja dajal jasnih odgovorov. Radi tega so ga jeli sumničiti; ko pa so ga pekli z ognjem, je izpovedal vse, kar mu je bilo znano o porazu Poljakov in o gospodu Zaglobi, katerega je prejšnjega dné srečal. Razveseljen četovodja si sedaj oddahne. Obesivši Plešnjevskega, zdirjal je naprej, prepričan do dobrega, da mu gospod Zagloba ne uide. Konjski pastirji so mu podali poznej res novih napotljajev, toda za brodom je zginil ves sled, kakor bi bila v vodo padla. Na berača, katera je gospod Zagloba oropal, ataman ni mogel naleteti, ker sta ubrala pot za strugo

Kahamlika. Sicer pa sta bila takó prestrašena, da sta se skrivala kakor lisica po trsičju.

Med tem sta minola dan in noč; ker so ga proti Vasilovki sledili ravno dva dni, je Zagloba pridobil dokaj časa. Kaj je hotel Bohun početi? V zapreki, v kakoršnej je bil, pride mu na pomoč esaul, stari stepni volk, navajen že od mladih nog preganjati Tatarje po Divjih Poljih.

„Batko!“ reče, bežala sta k Čehrinu in prav sta imela, ker sta si pridobila časa; ko sta zvedela potoma od Plešnjevskega o Hmelnickem in porazu pri Žoltih Vodah, spremenila sta svoj načrt. Ti, batko si sam videl, da sta odjezdila s ceste ter krenila na stran.

„Na stepo?“

„Na stepi bi ju bil našel; šla sta k Dnepru, da bi dospela k hetmanom. Šla sta bodisi na Čerkas, ali v Zlatonošo in Prehorovko . . . Če sta šla k Perejeslavu, — kar pa ne mislim — najdem ju tudi tam. Treba je, da gre jeden naju v Čerkas, drugi pa v Zlatonošo, na čumaško cesto, a to kmalo, ker se lahko prepeljeta in dospeta k hetmanom; ali pa ju Hmelnickijevi Tatarji vlové.“

„Odrini ti k Zlatonoši; jaz pa oddirjam na Čerkas.“

„Dobro, batko“.

„Bodi pa previden, ker ta lisjak je zvit.“

„Oj, tudi jaz sem zvit, batko.“

Po takó dogovorjenem načrtu odrineta takoj jeden k Čerkasu, drugi višje k Zlatonoši. Na večer tistega dne dospe stari esaul v Demjanovko. Vas je bila prazna. Ostale so le ženske, ker vsi moški so odrinili za Dneper k Hmelnickemu. Videč oboroženo tolpo in ne znajoč, kdo so, so se ženske poskrile po skednjih in podstrešji. Anton je moral dolgo iskati, predno je našel starko, ki se ni bala več nikogar, niti Tatarjev.

„Kje so možje, mati?“ vpraša jo Anton.

„Kaj jaz vé m!“ odvrne kazajoč svoje žolte zobé.

„Mi smo Kozaki, mati, ne bojte se; mi nismo Lahi.“

„Lahi? Da bi jih strela!“

„Vi ste nam naklonjeni, — kaj ne?“

„Vam?“ Starka se nekoliko zamisli.

„Kaj vam vendar pride na um?“

„Anton ni vedel, kaj ima početi. Kar naglo zaškripljejo vrata neke kočé in mlada, zala ženska stopi na dvorišče.

„Ej molojci!“ reče, „slišala sem, da niste Poljaki.“

„Takó je.“

„Ali vas je poslal Hmelnicki?“

„Dà.“

„Niso vas poslali Poljaki?“

„Ne.“

„Čemu ste popraševali po moških?“

„Vprašali smo, ali so že odšli.“

„Šli so, šli.“

„Hvala Bogú! Pa povej vendar, molodica, ali ni bežal túkaj mimo jeden plemič, prokleti Lah, s hčerko?“

„Plemič? Poljak? Nisem ga videla.“

„Ali nikogar ni bilo tukaj?“

„Bil je berač, ki je nagovoril kmete, da so šli v Zlatonošo k Hmelnickemu. Rekel je, da pride sem knez Jeremija.“

„Kam?“

„Sem. In potem bajè odrine dalje v Zlatonošo, tako je rekel berač.“

„Berač je torej našuntal kmete k vstaji?“

„Da, berač.“

„Ali je bil sam?“

„Ne. Gluhonêm fant je bil pri njem.“

„Kake postave pa je bil?“

„Kake? Bil je priletan, star; brenkal je na teorbano, hudoval se na gospôdo. Jaz ga nisem videla.“

„On je kmete našuntal k vstaji?“ vpraša še enkrat Anton.

„On?“

„Hm! Ostani z Bogom, molodica!“

„Bog vas spremlja, Kozaki!“

Anton se globoko zamisli. Ko bi pa ta berač vtegnil biti preoblečen Zagloba; pa čemu je prigovarjal kmetom, naj odrinejo k Hmelnickemu? Sicer pa, kje bi bil dobil obleko?

Kam je dejal konja? Vsaj je na konju zbežal. Vrh vseh, čemu bi bil kmete šuntal k vstaji ter jih svaril pred prihodom knezove vojske? Kot plemič bi jih ne bil svaril, marveč skušal sam, da dospé pod njeno močno varstvo. Če gre knez v Zlatonošo, kar pa ni nič dvomljivega, se bo za Vasilovko gotovo okrutno maščeval. Pri spominu na to se je Anton kar zgrozil. Nov kol, stoječ pri vratih, zdel se mu je kakor jajce jajcu podoben kolu, na katerem končujejo svoje življenje vstaši.

„Ne, bil je le navaden berač in nič več. Nikakor ne kaže hiteti v Zlatonošo; bolje bi bilo iti na drugo stran.“ Toda, kaj naj učini sedaj? Mar naj čaka, da knez res pride? Če pa gre v Prohorovko in se prepelje preko Dnepra, pride hetmanom v roke.“

Staremu stepnemu volku je postalo nekako tesno na širokejši stepi. Čutil je, da je kot volk naletel v gospodu Zaglobi na zvito lisico.

Naglo se vdari ob čelo.

„Da, čemu je berač odpravil kmete v Zlatonošo, za katero stoji Prohorovka in za njo, za Dneprom, hetmani in ves kraljevi tabor?“

Anton sklene, naj se zgodi kar hoče, vsekako jezdi v Prohorovko.

„Če zvem, dospevši k obrežju, da stoji na drugi strani hetmanska vojska, se ne prepeljem; pojdem doli za reko proti Čerkasu, kjer se združim z Bohunom. Nemara zvém na poti kako novico

o Hmelnickem“. Po izpovedi Plešnjevskega je bilo Antonu znano, da je Hmelnicki vzel Čehrin ter poslal Krivonosa na hetmane, in da celó sam Tuhaj-bej namerava takoj odriniti za njim. Torej je Anton, kot izkušén vojak in lego mesta dobro poznajoč, bil prepričan, da je morala bitka že biti. V takem slučaju je pač važno, da človek vé, kako se ima vesti. Če je Hmelnicki premagan, so se hetmanske vojske razlile kot povodenj po vsem Zadnepru; v tem slučaju ne kaže iskati Zaglobe. Če je pa zmagal Hmelnicki...? Tega Anton sam ni dosti verjel. Lože je pobiti hetmanovega sina, nego hetmana, lože prednjo stražo, nego vso vojsko.

„Ej!“ misli si stari Kozak, „naš ataman bi pametnejše učinil, ko bi mislil najpoprej na varnost svoje lastne kože, ne pa na deklino. Pod Čehrinom bi bilo mogoče prepeljati se čez reko; od tam, dokler je še čas, bi se dalo zbežati na Sič. Tukaj med knezom Jeremijo in hetmani mi bo pač težavno najti zavetja“.

Tako premišljeva je dirja urno sè svojimi vojaki ob reki Suli, katero je moral precej za Demjanovko prebresti, če je hotel priti v Prohorovko. Dospe v Mohylno, ki stoji poleg reke. Tu mu je bila sreča mila; Mohylna in Demjanovka ste bili sicer prazni, ostal pa je brod, na katerem so se prevažali kmetje, ki so bežali k Dnepru. Prebivalci na Zadnepru, ki je bil pod knezovo oblastjo, se niso upali puntati očitno;

zato se kmetje iz vseh vasi, naselbin in pristav tolpoma selijo, da se združijo s Hmelnickim ter stopijo pod njegove prapore. Novica o zmagi Zaporožcev pri Žoltih Vodah je preletela kakor blisk ves Zadneper. Divje ljudstvo ni moglo ostati mirno, da si niso imeli tlake. Knez — kakor smo že omenili — je bil strog proti vstajnikom, mirnim naseljencem pa je bil pravi oče. Komisarji so se ga tudi bali; zato niso delali krivic podložnikom. Toda narod, še le pred kratkim preobražen iz roparjev v kmete, ni se mogel sprijazniti z vlado, pravico in redom; zato je dirjal tje, kjer je zablščala iskrica poprejšnje svobode. Iz mnogih vasi so zbežale k Hmelnicemu celo ženske. Iz Čabanovke in Visokega je odšlo vse, kar je bilo živega. Požgali so za seboj kočje, da bi se ne imeli kam vrniti. Kjer pa je ostalo še kaj ljudi, so se oboroževali na vse kriplje.

Anton je takoj izpraševal brodnike, če so zvedeli iz Zadnepra kake novice. Novic je bilo dovolj, pa zamotane, zmešane, nejasne. Pripovedovali so, da se Hmelnicki bije s hetmani. Jedni so trdili, da je pobit, drugi, da je zmagal. Nek kmet, pribežavši v Demjanovko, je trdil, da so Kozaki vjeli hetmane. Prevožniki so sumničili, da je bil preoblečen plemič; niso si drznili ga zgrabiti, ker so slišali, da se bliža knezova vojska. Vsled strahu so povsod neznansko pretiravali število knezovih vojakov ter radi verjeli, da je

njegova vojska ob enem povsod. Ni jedne vasi ni bilo na Zadnepriu, v katerej bi ne govorili, da v kratkem pride knezova vojska. Anton opazi, da smatrajo njegovo tropo za prednjo stražo knezove vojske. Takoj pomiri brodarje ter jih izprašuje po demjanovskih kmetih.

„Dà, bili so tukaj bili. Mi smo jih prepe-
ljali na drugo stran“, reče brodnik.

„In berač ž njimi?“

„Tudi“.

„In pri beraču gluhonem mlad fantin?“

„Tudi.“

„Kake rasti in starosti je bil berač?“

„Ni še star, pa močno debel. Oči ima kakor
riba, a na jednom belo marogo.“

„Je pravi!“ zamomlja Anton in vpraša: „A
fantin?“

„Oj, oče ataman, rečem vam, je pravi ke-
rubin. Tako zalega še nismo videli“

Med tem priplavajo k bregu.

Anton je že znal, kako se ima ravnati.

„Ej pripeljemo molodico atamanu“, mrmra
sam sebi. Potem se obrne k vojakom: „Naprej!“

Oddirjajo kakor tolpa splašenih drapelj,
dasi je bila pot težavna, ker so bila tla razpo-
kana in gomuljasta. Pridejo v prostoren jarek,
na čegar dnò je narava sama naredila pot. Jarek
se je raztezal h Kavrajcu, torej so le kar dir-
jali nekoliko streljajev brez počitka, a Anton na
najboljšem konju naprej. Že si opazil odprt

njegov konec, kar Anton naglo vstavi konja, da so mu zadnja kopita kar zakresala po kamenju.

„Kaj je?“

Izhod se naglo napolni z ljudmi in konji. Jezdci so dospeli v jarek ter jahali nasproti po šest v jedni vrsti. Bilo jih je kakih tri sto. Anton jih opazi in dasi je bil star vojščak, vaje nevarnostim, vendar mu srcé močno zatrepeče v prsih in na lice mu stopi smrtna bledica.

Spoznal je dragonce kneza Jeremije.

Bežati je bilo prepozno, ker so bili komaj kakih dve sto korakov narazen; utrujeni kozaški konji bi tudi ne ušli preganjalcem. Dragonci, zapazivši jih, spusté se skokoma na nje. Hipoma jih obkolijo od vseh strani.

„Čegavi ste?“ vpraša poročnik ostro.

„Bohunovi smo!“ odvrne Anton, opazivši, da je treba govoriti resnico, ker bi jih izdala že sama oprava. Spoznavši pa poročnika, katerega je videl večkrat v Perejaslavju, reče s prisiljeno radostjo:

„Gospod poročnik Kušelj! Hvala Bogu!“

„Si ti, Anton!“ odvrne poročnik, ter pogleda pozornejše esaula. „Kaj delate tukaj? Kje je vaš ataman?“

„Hetman je poslal našega atamana h knezu vojvodi prosit ga pomoči; torej je ataman otišel v Ljubno, nam je naročil, da se klatimo po vaséh ter oviramo begunce.“

Anton je lagal, kakor bi ga najel; toda slutil je, da so dragonci prišli od Dnepra, torej še ničesar ne vedó o napadu na Rozloge, niti o moritvi v Vasilovki, ali o drugih Bohunovih zlobnih činih.

„Človek bi mislil, da se hočete le pridružiti ustašem,“ omeni poročnik.

„Ej, gospod poročnik,“ odvrne Anton; „Ko bi hoteli priti k Hmelnickemu, bi nas ne našli na tej strani Dnepra.“

„Res je,“ odvrne Kušelj, „kar ti oporekati ne morem. Ataman ne bo našel kneza vojvode v Ljubnem.“

„O! kje pa je knez?“

„Bil je v Priluki. Nemara je včeraj prišel v Ljubno.“

„Škoda! Ataman ima pismo hetmana do kneza. Pa oprostite, vaša milost, ali pridete iz Zlatonoše?“

„Ne. Mi smo bili nastanjeni v Kalenkah; dobili smo ukaz, kakor vsa vojska, da naj pridemo v Ljubno, od koder potem knez sam odpelje svojo vojsko. Kam ste namenjeni?“

„V Prohorovko, ker se tam kmetje prevažajo čez Dneper.“

„Ali jih je že mnogo zbežalo?“

„Oj, mnogo, mnogo.“

„Nu, pojdite z Bogom!“

„Pokorna vam hvala, gospod. Bog vas spremlja!“

Dragonci stopijo saksebi in krdelo Antonovih vojakov odjezdi med njimi k izhodišču jarka.

Prišedši iz njega, Anton obstoji in pozorno posluša. Ko mu dragonci že zginejo izpred oči, in že poslednji odmev utihne po njih, obrne se k svojim vojakom ter jim reče:

„Znajte, bedaki, ako bi mene ne bilo, viseli bi bili čez tri dni vsi na kolih v Ljubnem. Torej sedaj urno naprej, kolikor nam je mogoče!“

Spusté se v dir.

„Sreča naša,“ misli si Anton, „da se nam je posrečilo odnesti zdravo kožo, in da dragonci niso šli iz Zlatonoše in naleteli na Zaglobo. Ko bi se bili sešli, bila bi pred vsakim preganjanjem popolnoma varna.“

Res je bilo za gospoda Zaglobo kaj neprijetno naključje, da ni srečal gospoda Kušlja in njegove vojake. Lahko bi bil naenkrat brez vseh skrbi in nevarnosti.

Med tem je v Prohorovki že čul osupljivo novico o korsunskej nezgodi. Že potoma k Zlatonoši, se je čula po vaséh in pristavah govorica o velikej bitki, in da je zmagal Hmelnicki. Gospod Zagloba tega ni verjel, ker je vedel iz skušnjé, da med ljudmi vsaka novica le raste in raste do nezaslišane mére, in da si zlasti o

kozaških zmagah národ rad pripoveduje same čudeže. V Prohorovki pa je bilo že težko dvomiti o tem. Resnica, strašna in zlokobna, je silila nehoté v glavo. Hmelnicki je praznoval svojo zmago, kraljeva vojska je bila zdrobljena, hetmani vjeti, vsa Ukrajina v ognju.

Gospod Zagloba je bil v prvem trenutku ves zmeden. Bil je tudi res v groznem položaju. Sreča mu je kljubovala, ker v Zlatonoši ni našel posadke. Ni dvomil ni za trenutek, da ga bo Bohun prej ali poznej iskal ter mu prišel na sled. Plemič se je sicer večkrat potuknil kakor preganjan zajec; toda znal je, da se ta pes ne dá tako z lepa odpraviti z lova. Gospod Zagloba je torej imel za seboj Bohuna, pred seboj pa nebrojno množico neusmiljenih vstašev, klanje, požare, tatarska krdela, same zdvijane tolpe.

V takem položaju se je kazal beg res težaven, zlasti še z deklino, katera je zbujala pri vseh splošno pozornost, dasi je bila preoblečena v beraškega fantina.

Res si je bilo treba beliti glavo.

Toda gospod Zagloba ni bil nikdar dolgo v zadregi. Sredi te zadrege in zmešnjave je vedel predobro, da se mu je Bohuna bati stokrat huje nego ognja, vode, vstaje, klanja in celó samega Hmelnickega. Sama misel, da bi znal priti v roké strašnemu četovodji, bila je zadosti, da so mu mravljinici gomazeli po koži.

„S kože bi me odrl!“ ponavljal si je večkrat, „ko bi me dobil v svoje roké!“

Ostalo mu je samó še jedno sredstvo, da zapusti Heleno in jo prepusti volji božji. Tega gospod Zagloba nikakor ni hotel učiniti.

Ne morem si misliti družega,“ rekel ji je, nego da si me, gospodična, začarala. Radi tega te ne zapustim, dasi bi imeli iz moje kože delati jermenje.“

Zapustiti je ni hotel; še v glavo mu ni smela priti taka misel. Kaj mu je bilo početi?

„Ha!“ misli si, „da bi kneza iskal, — zato sedaj ni časa! Pred menoj je voda; potapljal se bom v njej da se vsaj nekje skrijem, in če Bog dá, priplavam na nasprotni breg.“

Res sklene priti na vsak način na levo dneprovo obrežje.

To pa v Prohorovki ni bilo lahko. Gospod Potocki je pobral že za Krečovskega in njegovo vojsko vse brode, splave, čajke, male čolne in ladjice, od Perejeslavja do Čehrina. V Prohorovki je ostal še samó jeden luknjičast brod.

Na ta brod je čakalo na tisoče ljudi, ki so bežali iz Zadneprovih okolic. Bilo jih je polno po vasi, po kočah, skednjih, hlevih in kolarnah; bila je množica brez števila. Gospod Zagloba si je moral s teorbano in pesnijo služiti svoj vsakdanji kruh. Ves čas, odkar sta s Heleno tam bivala, nista mogla priti na vrsto, ker se je brod med tem dvakrat pokvaril, da so ga

morali popravljati. Prenočevala sta, sedeč na obrežju poleg reke med tolpo pijanih prostakov pri ognjiščih. Noč je bila viharna in hladna. Kneginjica je kar medlela utrujenosti in bôli, ker so ji pijanci večkrat stopali na nogé. Bala se je, da ne bi nevarno zbolela. Lice ji je obledelo, prekrasne žive oči so ugasnile; vsaki hip se je je pollaščevala bojazen, da jo vtegnejo, dasi preoblečeno, spoznati, ali pa da pridrvi za njo bohunova tolpa. V tej noči so bile njene oči priče strašnih, krvavih prizorov. Kmetje so privlekli od ustja reke Rosi nekaj plemičev, ki so hoteli zbežati Tatarjem k Višnjeveckemu; te so na bregu okrutno pomorili. Sè svedri so jim vrtali oči, njih glave razbijali s kamenjem.

Razun teh sta bila v Prohorovki dva žida z rodbinami. Besna tolpa ju je pahnila v Dneper in ker nista hotela takoj utoniti, tlačila ju je z drogi pod vodo. Pijana tolpa je grozno kričala pri tem. Molojci so se ostudno vedli s pijanimi molodicami; grozen smeh se je razlegal po vsem dneprovskem obrežju. Veter je razpihaval ognjišča, da so kar iskre letele po zraku ter ugašale nad valovi. Semtertje je med pijanci zavladata groza; večkrat je kak pijan, hripav glas zakričal: „Bežite ljudjé, Jeremija gre!“ In tolpa je slepo planila k bregu, teptala se in porivala v vodo. Bila je prava peklenska noč, o katerej se je zdelo, da nima konca. Zagloba je priberačil kupico žganjice; pil je sam, pa

tudi kneginjico silil, naj pije, ker se je bal, da bi mu ne omedlela ali pa dobila uročinice. Naposled se je začelo svitati. Delal se je dan oblačen, bled, turoben. Zagloba sklene prej ko mogoče prepeljati se na drugi breg. Na srečo je bil brod pripravljen. Toda grozna gneča je bila okoli njega.

„Prostor beraču! Prostor beraču!“ kriči Zagloba, držeč med razprostrtimi rokami Heleno in braneč jo gnječe. — „Prostor beraču! Pojdem h Krivonosu in Hmelnickemu. Prostor beraču, dobri ljudje, ljubi molojci, da bi vas črna smrt zadušila, vas in vaše otroke! Ne vidim dobro, lahko padem v vodo in še fantina mi utopite. Odstopite, deteta! Da bi vam kap pretresla vse vaše ude, da bi popadali in poginili na kolih!“

Tako kričé, preklinjajé, prosé in paháje tolpo sè svojimi močnimi lakti porine najpoprej Heleno na brod, potem skobaca sam ter začne zopet vpiti:

„Dovolj nas je že tukaj! Čemu se tako rinete; brod potopite, če se vas preveč nabaše. Dovolj, dovolj! Tudi vi pridete na vrsto, in če ne pridete, saj vas ne bo škoda“.

„Dovolj, dovolj!“ klicali so oni, ki so že bili na brodu. „Porinite brod v vodo!“

Vesla zapljuskajo po vodi, in brod se je jel pomikati od brega. Bister val ga je takoj odnesel doli za bregom proti Demjanovki.

Preveslali so že polovico reke, kar se na prohorskem bregu zasliši krik in vpitje. Med

tolpo nastane grozna zmešnjava. Nekateri so tekli kakor znoreli k Domantovki, drugi skakali v vodo, tretji kričali in mahali z rokami.

„Kaj je? Kaj se je pripetilo?“ povpraševali so ljudje na brodu.

„Jarema!“ zakričal je nek glas.

„Jarema! Jarema! Bežimo!“ klicali so drugi. Vesla so začela krepko bresti vodo in brod je švignil kakor kozaška čajka po valovih.

V tem hipu se prikažejo jezdec.

„Vojska kneza Jeremije!“ kričali so na brodu. Jezdec so begali po obrežju, popraševali nekaj in naposled začeli kričati za brodom:

„Stojte! Stojte!“

Zagloba pogleda; od nog do glave ga oblije mrzel pot. Spoznal je Bohunove Kozake. Bil je Anton sè svojimi vojaki.

Kakor smo rekli, Zagloba ni bil nikdar dolgo v zadregi. Pokrije si oči z roko, kakor človek, ki slabo vidi; gleda nekaj časa, potem začne kričati, kakor bi mu kdo kožo drl:

„Deteta! to so Kozaki Višnjeveckega! O za Bogá, le urno k bregu! Pozneje se hočemo potruditi za onimi, ki so ostali. Sedaj pa je treba streti brod, ker drugače poginemo vsi.“

„Urneje! Urneje! Streti brod!“ kričali so drugi.

Nastal je krik, da nisi slišal klicanja zbegane tolpe. V tem hipu je zadel brod ob obrežni pesek na drugej strani. Ljudje so skakali iz

njega; mnogo jih še ni vtegnilo stopiti na suho, že so drugi trgali ograjo, drugi s sekirami razbijali dnò. Deske in iverje je kar frčalo po zraku. Z vso strastjo so ugonobljevali ljudje brod in ga lomili na drobne kosce, ker je strah dajal moči razburjencem.

Gospod Zagloba je v enomer kričal:

„Sekajte, razbijajte, lomite, žgite, rešite se! Jarema gré! Jarema gré!“

Tako kričé je vpiral svoje zdravo okó v Heleno, ter ž njim pomenljivo pomežikoval.

Med tem so jezdecí pri pogledu na brod še huje kričali; bili so pa tako daleč, da jih ni bilo moči razumeti. Mahali so z rokami, kakor bi se grozili, kar pa je še bolj pospeševalo ugonobljevanje broda.

Brod je bil razkosan; toda naglo je iz prsij vseh pridrl krič groze in osupnenja.

„Skačut v vodu! plynut k nam!“ vreščali so kmetje.

In res, najpoprej je jeden izmed jezdecev, potem pa še nekoliko drugih, pognalo svoje konje v vodo, nameraváje preplavati na nasprotni breg. Bilo je to res predrzro, ker so drli v pomladi narastli valovi huje kakor drugekrati, ter delali vrtince. Rečni pròd je takoj pograbil konje, da niso mogli plavati naravnost, ker so jih valovi odnašali z nenavadno naglico.

„Ne preplavajo!“ kričali so kmetje.

„Utonejo!“

„Hvala Bogu! Evo, že se je jeden konj potopil.“

„Poginejo naj vsi!“

„Konji so preplavali že tretjino reke, pa voda jih je odnašala čedalje močnejše. Očividno so že izgubljali moči, ker so se pogrezovali čedalje globlje. Čez kratko so bili na njih sedeči molojci že do pasú v vodi. Minolo je nekaj časa. Kmetje iz Šelepuhe so prihiteli gledat, kaj se godí. Že so samo konjske glave še molile iz valov in molojcem je voda segala že do prsij. Vendar so preplavali že čez polovico reke. Kmalo je jeden konjski gobec in jeden molojec zginil pod vodo, za njim drugi, tretji, četrti, peti . . .

Število plavajočih se je čedalje bolj manjšalo. Na obeh straneh reke zavlada med tolpo smrtna tihota. Vsi so tekli za vodo, da bi videli, kaj se bo zgodilo. Že so preplavali dve tretjini; število plavajočih se je sicer neprestano manjšalo, slišati je že bilo težko hropenje konj in glasovi, spodbujajoči molojce. Že je bilo videti, da preplavajo nekateri.

Naglo se oglasi Zagloba sredi tišine:

„Hej, deteta! Puške v roke; naj poginejo knezovi!“

Izbruhn timer je dim, zagromel strel. Sem od reke se je čul obupen krič; v kratkem so vsi, konji in molojci zginili pod vodo. Reka je bila

prazna. Samo tam nekje v daljavi, v vrtincih, videl si še črn konjski trebuh, ali pa je smuknila mimo rudeča kapa molojca.

Zagloba je gledal Heleno in pomežikoval...

VI.

Predno je naletel na Skretuskega, sedečega na pogorišču v Rozlogih, vedel je knez vojvoda ruski že o poboju pri Korsunu, ker mu je Polonovski v Sagotin prinesel to novico. Malo časa poprej je bival knez v Priloki ter poslal od tamkaj gospoda Boguslava Maškeviča s pismom k hetmanom, vprašajoč, kje mu ukažejo razstaviti svoje moči. Ker pa Maškeviča z odgovorom le predolgo ni bilo, šel je knez v Perejeslavje, pošiljajoč na vse strani drobne čete z naročili, naj polki, ki bivajo raztreseni po Zadnepru, nemudoma prihité v Ljubno.

Dospela je novica, da je nekoliko kozaških praporov, ki so stali na tatarskeji meji, pobegnilo na vse strani ter odšlo k vstašem. Takó je videl knez, da se njegove moči naglo manjšajo; zelo se je jezil radi tega, ker ni pričakoval, da bi ga mogli kedaj zapustiti ti ljudjé, katere je tolikokrat vodil k zmagi. Ko je srečal Poljanovskega ter zvedel od njega grozne novice, je to svoji vojski prikril ter odrinil dalje k Dnepru, hoteč kar slepo iti dalje v središče nevihte in vstaje. Hotel je maščevati pobitje hetmanov,

umiti sramoto vojsk, ali pa prečiti svojo lastno kri. Domišljeval si je, da se je nemara rešilo še dokaj kraljeve vojske. Ako se ta združi z njegovo šest tisoč mož broječo divizijo, mogel bi se poskusiti z Hmelnickim ter biti si svest, da ga premaga.

V Perejeslavju se vstavi in naroči malemu Volodijevskemu in gospodu Kušlju, da razpošljeta svoje dragonce na vse strani: v Čerkas, Mantovo, Sekerno, Bučačo, Stajek, Trehtomir in Riščevo. Tudi jima naroči, da zbereta vse splave, kolikor jih je dobiti v tej okolici. Potem se ima prepeljati vojska v Riščevem na nasprotni breg.

Odposlanci so izvedeli tu in tam po ubežnikih o groznem pobitju hetmanskih vojsk; po vseh teh krajih niti jednega broda niso našli. Kakor je bilo že omenjeno, pobral jih je polovico kraljevi hetman Veliki za Krečovskega in Barabaša, drugo polovico pa so uničili puntajoči se prostaki na desnem obrežju iz strahú pred knezom. Vsekako pa je došel gospod Volodijevski na desni breg, ukazavši iz tramov urno zbiti splav. Tam je vjel nekoliko Kozakov, katere je pripeljal knezu. Od njih je zvedel knez, kakó močno je vstaja že razširjena in kakó strašen sad je pobitje pri Korsunu že rodilo. Vsa Ukrajina je bila kakor jeden mož po konci. Vstaja se je širila kakor povcdenj, katera tekoč po raváni, kar hipoma zavzema večja in večja prostranstva. Plemstvo se je branilo v gradovih

in gradičih. Večina izmed teh je bila že v pesteh vstajnikov. Moči Hmelnickega so neprestano naraščale. Vjeti Kozaki so cenili število njegove vojske na dve sto tisoč mož; čez par dni se more to število še podvojiti. Radi tega je tudi ostal po zmagi še v Korsunu. — toda okoristivši se s pokojem, sprejemal je prostake med svojo vojsko. Razdelil jih je na polke, naznačil jim polkovnike in atamane ter odpravljaj čete, naj se polaste bližnjih gradov.

Premišljeva je to, je knez Jeremija sprevidel, da radi pomanjkanja brodov, ki bi bili za prevožnjo njegovih 6000 vojakov potrebni, in katere bi bilo komaj v nekolikih tednih izdelati mogoče, in pri pogledu na vedno rastočo moč sovražnikovo, mu pač nikakor ni kazalo, prebresti Dneper v okolici, v katerej je bil. Na vojnem posvetovanju, katerega so se udeležili Poljanovski, polkovnik Baranovski, stražnik Aleksander Baranovski, gospoda Volodijevski in Vurcelj, je obveljal sklep, da odrine vojska na sever k Černihovu, ki stoji za temnimi lesovi; od tod drži pot na Ljubeč in še le tam bi se prepeljala k Brahimovu. Pot je bila dolga in nevarna, ker se je za černihovskimi lesovi pri Brahimovu razprostiralo velikansko močvirje, preko katerega še pešcem ni bilo lahko priti, a kaj še le težkim jezdecem, vozovom in topničarjem! Knezu je bil všeč ta nasvet. Želel je namreč še enkrat pred to dolgo, in kakor se je nadejal, poslednjo

hojo po svojem Zadnepru, prikazati se tú pa tam, da ovira vstajnike, zbere plemstvo pod svoja krila, povzroči strah in grozo ter pusti spomin te groze med národom, ki je imela biti v njegovej odsotnosti jedina zaščitnica deželi in ónim, ki se niso pridružili vojski. Vrhu tega so kneginja Grizelda, gospodične Zbaraške, dvorne gospe in sploh ves dvor ter nekateri polki bili še v Ljubnem. Knez sklene stopiti še po poslednje slovo v Ljubno.

Vojska je še istega dné odrinila; njej na čelu je bil gospod Volodijevski sè svojimi dragonci, ki so bili vsi brez izjeme Rusini; sè svojo zvestobo so pa presegali vse druge prapore. Kraj je bil še miren. Semtertje so se pokazale tolpe tolovajev, ki so ropale gradove in kmetije. Knezova vojska jih je na poti dokaj ugonobila in nataknila na kol. Kmetje doslej še niso zgrabili za orožje. Res so bili nekateri navdušeni za vstajo, in se potihoma oboroževali ter bežali za Dneper. Kaj slabo znamenje je bilo, da so celó v ónih vaséh, v katerih prostaki še niso odšli k Hmelnickemu, bežali ljudjé pred knezovo vojsko, kakor iz bojazni, češ, da bi jim strašni knez ne čital raz lica, kar jim je na srcu ter jih že naprej ne kaznoval. Ni pa prizanašal tam, kjer je našel le najmanjši sled vstaje. Kakor je bil po naravi darežljiv z darili, tudi v kaznovanju ni poznal meje. Lahko bi rekel, da sta na obéh bregovih Dnepra takrat

razsajala dva zmaja, — jeden požirajoč plemstvo — Hmelnicki, drugi, zatirajoč vstajnike — knez Jeremija. Med ljudmi je šla celó govorica, da bo solnce zatemnelo in vode po rekah postanejo rudeče, ko trčita skupaj. To pa še ni bilo takó hitro pričakovati. Hmelnicki, zmagovalec pri Žoltih Vodah in pod Korsunom, óni Hmelnicki, ki je zdrobil v prah kraljevo vojsko, vjel hetmane ter stal sedaj na čelu sto tisoč bojevnikom, kazal je sedaj očitno, da se boji gospodarja iz Ljubna, ki ga je hotel poiskati za Dneprom. Knezova vojska je prišla ravno v Slepород, knez pa se je vstavil, da si odpočije, v Filipovu, ko je dobil naznanilo, da so dospeli poslanci Hmelnickega s pismom in prosijo, da bi jih zaslišal. Knez jih takój veli poklicati predse. Šest Zaporožcev stopi v podstarostovi dvorec, v katerim je bival knez. Prišli so ošabno, zlasti starejši izmed njih, ataman Suharoka, ki je postal ravnokar polkovnik. Ko pogledajo knezu v obličje, jih je takój prevzel strah, da mu padejo k nogam in ni besedice ne morejo spregovoriti.

Knez, sedeč v krogu svojih odličnih vitezov, ukaže jim ustati, ter jih vpraša, čemu so prišli.

„S pismom hetmana“, odvrne Suharoka.

Na to knez upre v Kozaka oči ter reče mirno, pa s povdarkom vsako besedo:

„S pismom tata, lopova in razbojnika, ne pa atamana!“

Zaporožci obledé, ali prav za prav počrné v licu in pobesivši glave na prsi, stojé molcé pri vratih.

Med tem knez ukaže gospodu Maškeviču vzeti in prečitati pismo.

Pismo je bilo precej pohlevno. V Hmelnicem je celó po zmagi pod Korsunom lisjak nadkriloval leva, gad orla; saj je pomnil, da piše Višnjeveckemu. Hlinil se je, da bi pomiril duhove in potem toliko lože pičil. Pisal je, kaj se je zgodilo radi krivde Čaplinskega, da so hetmani svoje plačilo že prejeli; tega pa ni Hmelnicki, ni Višnjevecki nista kriva, marveč oni sami radi krivic, katere so delali Kozakom na Ukrajini. Prosi pa vendar kneza, naj se radi tega ne jezi in mu blagovoljno oprostí, za kar ostane vedno vdan in pokoren knezov sluga. Da bi pridobil knezovo naklonjenost svojim poslanecem ter jih rešil njegove jeze, naznanja ob enem, da je zdravega izpustil huzarja Skretuskega, ki je bil na Siču vjet.

Potem sledé pritožbe nad ošabnostjo gospoda Skretuskega, da pisem Hmelnickega do kneza ni hotel vzeti; s tem je močno osramotil njegovo hetmansko veljavo in ob enem veljavo vse zaporoške vojske. Ravno ta ošabnost, ki so jo Poljaki Kozakom vedno kazali, bila je po mnenju Hmelnickega kriva vsega, kar se je zgodilo od Žoltih Vod do Korsuna. Pismo je končal z zagotovilom vdanosti in zvestobe do ljudovlade ter

ob enem s priporočilom pokornih služb, kakor knez ukaže.

Ko so slišali pismo, čudili so se celó poslanci sami, ker niso znali, kaj je v pismu. Domišljevali so si, da so v njem ponosna izzivanja, ne pa prošnje. Jasno jim je bilo le, da Hmelnicki ni hotel zapisati vsega ter spreti se s tako mogočnim vojskovodjo, kakor je bil knez. Mesto da bi udaril nanj z vso svojo močjo, hotel je stvar le zavleči, mamil ga s pokorščino ter pričakoval, da bi knezove moči v bojih z različnimi četovodji oslabele; z jedno besedo: kazal je, da se boji kneza. Poslanci so postali še pokornejši; med tem, ko so čitali pismo, opazovali so pozorno knezov obraz, če ne čitajo na njem svoje smrti. Knez je poslušal mirno, ter le semterje pobesil trepalnici, kakor bi hotel zadržati ž njimi zatajeni blisk. Bilo je očitno, da ga premaguje grozna jeza. Ko je bilo pismo prečitano, ni rekel poslancem ni besedice; samo ukazal je Volodijevskemu, naj jih pelje vèn in zavaruje s stražo; sam pa se oberne k polkovnikom ter jim reče:

„Velika je zvijača našega sovražnika. Hoče me s tem pismom zazibati v spanec, da bi me spečega napadel, ali pa da plane v središče poljske ljudovlade, prične dogovor in zadobi od stanov in kralja odpuščanje, in takrat se bo čutil varnega. Ko bi se potem še dalje bojeval ž njim, bi jaz, ne on, ravnal proti volji ljudovlade ter postal vstajnik.“

Vurcelj se prime za glavo.

„Oj, zvita buča!“

„Kako mi svetujete, da naj postopam, gospodje?“ reče knez; „povejte odkritosrčno, potem vam še jaz naznanim svoje mnenje“.

Stari Zacvilihovski, ki se je bil po odhodu iz Čehrina že davno združil s knezom, reče prvi:

„Naj se zgodi, kakor vaša knežja svetlost želi. Če pa je dovoljeno svetovati, pa povem, da ste knežja svetlost, namero Hmelnickega spoznali, ker res tako namerava. Moje mnenje je, naj se ne ozira na njegovo pismo. Treba je samó spraviti gospo kneginjo v varnost, potem pa iti za Dneper ter začeti ž njim boj, predno začne dogovore. Za poljsko ljudovlado bi bilo močno sramotno, da bi tako razžaljenje morala pustiti brez kazni. Sicer pa, tu se obrne k polkovnikom, čakam vaše izpovedi, ne smatrajoč svoje za nezmotljivo.“

Taboriščni stražnik, gospod Aleksander Zamojški, je vdaril ob sabljo.

„Gola resnica prihaja iz vaših ust“, pravi „Treba je zdrobiti glavo tej kači, predno zraste in nas vseh ne požre“.

„Amen!“ odgovori duhovnik Muhovecki.

Drugi polkovniki, namesto da bi govorili, začnejo po vzgledu gospoda stražnika rožljati s sabljami in škripati z zobmi. Gospod Vurcelj pa reče:

„Svetli knez! Že to jedino, da si je ta lopov drznil pisati vašej knežjej svetlosti, je sramotenje vaše veljave. Samo koševi ataman ima od poljske ljudovlade pravico, da vam dopisuje. Hmelnicki je samó hetman-samozvanec, ki je le puntar in razbojnik. To je sprevidel tudi gospod Skretuski, ker ni hotel vzeti njegova pisma na vašo knežjo svetlost s seboj.“

„Tako tudi jaz mislim“, reče knez, „ker njega samega ne morem doseči, naj se kaznuje v osebah svojih poslancev“.

S temi besedami se obrne k polkovniku tatarskega dvornega prapora.

„Gospod Veršulj, ukažite svojim Tatarjem, da posekajo te Kozake. Za njih načelnika pa pripravite kol in brez odloga ga natakните nanj“.

Veršulj se prikloni s svojo, kakor plamen rudečo glavo, ter odšel; duhovnik Muhovecki, ki je navadno kneza krotil v njegovej jezi, sklene roké ter mu zre proseč v oči, hoteč sprostiti mu prizanesljivost.

„Vém, duhovnik, kaj želite“, reče knez; „pa nemogoče je. Dà, celó potrebno je radi okrutnosti, katere oni za Dneprom doprinašajo; radi naše veljave in za blagor poljske ljudovlade. Potrebno je, da jasno pokažemo, da je še kedo, ki se tega lopova ne bojí, marveč ga smatra za roparja, ki pokorno piše, pa ošabno postopa in se vede na Ukrajini, kakor mogočen knez ter

vzročuje take nevarnosti ljudovladi, kakoršne ji že davno niso protile“.

„Svetli knez, izpustil je, kakor piše, gospoda Skretuskega“, omeni bojazljivo duhovnik.

„Hvala vam v njegovem imenu, da ga smatrate razbojnikom!“ Pri teh besedah se knezu naježijo obrvi. „Dosti o tem. Vidim“, reče, obrnivši se k polkovnikom, „da ste vsi navdušeni za vojsko. To je tudi moja volja. Odrinimo torej na Črnihov, zbirajmo plemstvo po poti, pod Brahimom se prepeljemo, potem bo treba kreniti proti jugu. Sedaj pa v Ljubno!“

„Bog daj srečo!“ odgovoré polkovniki.

V tem hipu se odpró vrata; prikaže se Raztvorski, namestnik valaškega prapora, katerega so poslali pred par dnevi s tri sto jezdecimi na četovanje.

„Svetli knez!“ zakliče. „Vstaja se širi. Rozlogi so vpepeljeni, v Vasilovki je posadka posekana do poslednjega možá“.

„Kakó? Kaj? Kje?“ glasila so se vprašanja od vseh strani.

Toda knez mahne z roko, češ, naj molčé, ter vpraša:

„Kdo je to učinil? Lopovi ali vojska?“

„Pravijo, da Bohun.“

„Bohun?“

„Takó je.“

„Kedaj se je to zgodilo?“

„Pred tremi dnevi.“

„Ste jim mar prišli na sled? Vjeli in pripeljali katerega?“

„Šli smo za njimi; vjeti nismo mogli nikogar, ker je bilo čez tri dni že prepozno. Povpraševal sem sicer na poti ter izvedel, da so bežali nazaj v Čehrin, potem pa so se razdelili. Polovica jih je šla k Čerkasu, druga pa k Zlatonoši in Prohorovki.

Sedaj se oglasi Kušelj:

„Torej sem jaz srečal óni oddelek, ki je šel k Prohorovki, kar sem vam, svitli knez, tudi sporočil! Rekli pa so, da jih je poslal Bohun, naj bi zabranjevali prostakom beg preko Dnepra. Radi tega sem jih pustil svobodno naprej.“

„Bedasto je to res bilo, toda ne dolžim vas. Sedaj se človek težko obvaruje prekane, ko je polno izdajstva pri vsakem koraku in se zemlja trese pod nogami,“ reče knez.

Naglo pa se prime za glavo.

„Vsemogočni Bog!“ je zakričal. „Sedaj se spominjam, kar mi je povedal Skretuski, da se je Bohun zarotil na nedolžnost Kurčevičevne. Sedaj mi je jasno, zakaj so upepeljeni Rozlogi. Brž ko ne je vplnil kneginjico! Hej Volodijevski, pojdi sèm! Vzemi pet sto jezdecev in še enkrat dirjaj k Čerkasu. Bihovec s pet sto Valahi pa naj otide k Prohorovki. Ne ščedite konj! Kdor mi pripelje deklè, dobi Jeremijevko v dosmrtno lastnino. Le urno naprej!“

Potem se obrne k polkovniku:

„Mi, gospodje polkovniki, pa se napotimo v Rozloge in potem dalje v Ljubno!“

Polkovniki so hitro šli s starostovega dvora ter urno skočili k svojim praporom. Vojaki so hitro zasedali konje. Knezu so pripeljali žrebca kostanjeve barve, katerega je navadno jahal v vojski. Čez trenutek so prapori odrinili ter raztegnili se po filipoveškeji cesti, jednako dolgemu leskečemu gadu.

Pri odhodu se prikaže krvav prizor njihovim očem. Na plotu v grmičju je bilo videti pet odsekanih kozaških glav, katere so z mrtvimi očmi zrle za mimogredočimi. Nekoliko dalje za valom, na zelenem griču se je še metal in trepetal nataknen na drog ataman Suharoka. Ostri kol je sicer prebodel že vso spodnjo čeljust, jezik, ter vpiral se v obnebjje, toda ura smrti je bila za nesrečnega atamana še daleč. Lahko bi trepetal še do večera, predno bi ga smrt rešila grozne muke. Sedaj je bil še živ in grozno obračal oči za mimogredočimi prapori, kakor bi hotel reči: Naj Bog kaznuje vas, otroke in vnuke vaše do desetega pokolenja, za kri, za rane, za muke! Dal Bog da poginete vi in vaš rod! Vse nesreče vsujte se na vas; dal Bog, da bi neprestano umirali in niti živeti niti umreti ne mogli!

Dasiravno je bil priprost Kozak, umirajoč ne v bagru ali zlatotkanini, marveč v sivem

županu, ne v grajskej sobani, marveč pod milim nebom na kolu, vendar je njegova muka in smrt, ki mu je krožila nad glavo, udahnila mu take moči v njegov pogled, tako morje sovraštva v njegove oči, da so vsi dobro umeli, kaj hoče povedati. Prapori so stopali molčé mimo. V zlatih poludnevni žarkih je bil povišan nad njimi ter svetil na sveže obrezanem kolu kakor baklja . . .

Knez je jezdil mimo, ne da bi ga pogledal; duhovnik Muhovecki je nesrečneža prekrižal s križem. Že so bili vsi mimo, kar je nek fantin husarskega prapora, ne vprašavši nikogar dovoljenja, zabrnil konja na griču ter pritisni ši samokres k ušesu nesrečneža, ga z jednim strêlom rešil muke. Vsi so strepetali pri pogledu na ta drzni prestopek. Ker so poznali knezovo strogost, so smatrali fantina že zgubljenega, toda knez ni rekel nič. Bodisi, da se je delal, da ne sliši, ali pa je bil zatopljen v svoje misli; jezdil je mirno dalje, in še le na večer ukazal poklicati pred se fantina.

Mladenič je stal komaj nekoliko živ pred gospodarjem ter si mislil, da mu že tla razpadajo pod nogami. Toda knez ga samó vpraša:

„Kako ti je ime?“

„Želenski.“

„Si ti vstrelil Kozaka?“

„Dà,“ zajeclja bled kakor smrt.

„Čemu si to učinil?“

„Ker nisem mogel gledati njegovih muk.“

Knez se ne razsrđi, le reče mu: „Oj, še se boš nagledal njihovih grozovitosti, da te naposled že groza mine pred mukami. Ker si radi usmiljenja stavil v nevarnost celó svoje življenje, za to dobiš od zakladnika v Ljubnem deset cekinov ter postaneš moj strežaj.

Vsi so se čudili, da je stvar takó srečno iztekla. V tem hipu dospe oddelek, ki je bil poslan v Zlatonošo in misli vseh so se obrnile drugam.

VII.

Pozno na večer, že pri luninem svitu, je dospela vojska v Rozloge. Tam so vojaki našli gospoda Skretuskega, sedečega na svojej Kalvariji. Vitez, kakor je znano, je radi bčlesti in muke prišel popolnoma ob pamet; še le potem, ko ga je duhovnik Muhovecki spravil znovič k zavesti, vzeli so ga častniki med se ter ga začeli tolažiti in pozdravljati. Posebno se je trudil še gospod Longin Podbipeta; prišedši pod njegov prapor, bil je njegov najboljši prijatelj. Pripravljen je bil postati mu tovariš v tugi in joku in takoj je storil novo obljubo, da se hoče postiti vsaki torek, če Bog na kak način pošlje namestniku tolažbe. Vojaki so spremili gospoda Skretuskega h knezu, ki je imel v priprostej koči svoje stanovanje. Ko knez svojega ljubljenca zagleda, ni rekel ni besedice, marveč samó razprostre roké in čaka. Gospod Jan vrže se

bridko jokajoč v roke, a knez ga pritisne k prsim in mu poljublja glavo. — Pri tem so navzoči častniki videli solzé v njegovih resnih očéh.

„Mislil sem že, da te več ne bom videl“, reče čez nekaj časa. „Preterpi moško svojo nesrečo in spominjaj se, da boš imel dokaj tovarišev v nesreči, ki bodo izgubili žene, otroke, stariše, sorodnike in prijatelje. Kakor kaplja vode zginе v nezmernem morju, tako naj utone tvoja bolešt v morju splošnih bolečin. Ker je prišlo na milo domovino tako strašno gorjé, naj vsak, kdor je mož in nosi meč pri boku, nad svojo izgubo ne joka, marveč naj raje hiti tej skupnej materi na pomoč ter išče v boju pomirjenje svoje vesti, ali pa stori slavno smrt in po njej krono nebeško in večno srečo doseže.“

„Amen!“ odvrnil je duhovnik Muhovecki.

„O svetli knez, kolikor raje bi jo mrtvo videl!“ ječal je vitez.

„Jokaj le, ker velika je tvoja zguba. Tudi mi bomo plakali s teboj, ker nisi prišel k paganom, niti k divjim Skitom, ni k Tatarjem, marveč k bratom in dobrim tovarišem; toda to imej v spominu: „Danes plačem nad seboj, a jutro — jutro že ni več moje, ker znaj, jutri gremo na boj“.

„Pojdem z vami, svetli knez, na kraj sveta, toda potolažiti se ne morem, ker mi je tako težko brez nje, da . . . ne morem, ne morem . . .“

In revni vojak prijemal se je za glavo, vtikal si prste med zobé in grizel jih, da bi zadušil ječanje, ker vihar obupa ga je znovič prevzel.

Pa si rekel: „Zgodi se Tvoja volja!“ rekel je resnobno duhovnik.

„Amen, amen! Njegovi volji se podvržem, samó . . . z boleštjo . . . ne vém si dati soveta“, odgovarjal je s pretrganim glasom vitez.

Res je bilo videti, kakó se je boril, da je njegova muka vsem privabila solze v oči. Občutljivejši, kakor gospod Volodijevski in gospod Podbipeta, prelivali so kar potoke solz. Poslednji je le roke sklepal in žalostno ponavljal:

„Dragi brate! premagaj se!“ ponavljal je Longin.

„Čuj!“ rekel je naglo knez; „imam novico, da je Bohun odrinil od tod proti Ljubnu, ko mi je v Vasilovki posekal ljudi. Ne obupuj torej še prezgodaj, zakaj lahko, da je ni dobil; čemu bi potem dirjal proti Ljubnu?“

„Dà, to se je lahko zgodilo!“ omenili so častniki. „Bog te potolaži“.

Skretuski je odprl oči, kakor bi ne razumel, kaj govoré. Upanje je naglo razvedrilo njegovo dušo, torej se je vrgel, kakor je bil dolg, h knezovim nogam.

„O jasni knez! življenje! kri!“ klical je

Več ni mogel izgovoriti. Oslabel je takó, da ga je moral gospod Longin vzdigniti s tal in posaditi ga na klop; že se mu je videlo na licu, da se je poprijel té náde, kakor se utopljenec poprime deske; da ga je zapustila bolešt. Navzoči pa so še razpihávali to iskro, govoreč, — da nemara svojo knjeginjo že v Ljubnem najde. Spremivši ga potem v drugo kočó, ukazali so prinesti medice in vina. Namestnik je hotel piti, pa radi stisnenega grla ni mogel. Zato pa so tem obilnejše pili njegovi tovariši in napivši se, začeli so stiskati, poljubovati in čuditi se njegovi shujšanosti, znakom bolezní, katere je še nosil na svojem licu.

„Izgledaš kakor Petrovin!“ rekel je debeli Dzik.

„Morali so te na Siču močno stradati, ne privoščivši ti jedi in pijače.“

„Povej, kako se ti je godilo?“

„Drugopot vam povem“, odgovoril je s slabim glasom Skretuski. „Ranili so me in bolehal sem“.

„Ranili so ga!“ klícal je gospod Dzik.

„Ranili, dasiravno je bil poslanec!“ odgovoril je gospod Sleščinski.

Oba sta začudeno zrla pred se radi tolike kozaške predrznosti, potem pa se začela objemati kot v znamenje naklonjenosti Skretuskemu.

„Si li videl Hmelnickega?“

„Da.“

„Dajte ga nam sem!“ kričal je Migurski; „takoј tukaj ga razsekamo“.

Pri takih razgovorih je minila noč. Proti jutru so dali znamenje, da se je vrnila tudi druga ogledna četa, katero je knez poslal k Čerkasu. Četa Bohuna res ni dohitela niti vjela; pa je prinesla vendar čudne novice. Pripeljala je s seboj več na poti vjetih ljudi, ki so pred dvema dnevoma videli Bohuna. Ti so pripovedovali, da je četovodja očitno koga iskal, ker je povsod popraševal, če so videli debelega plemiča z mladim Kozačkom. Tudi se mu je močno mudilo, ker je jezdaril tako naglo, da bi si lahko zlomil vrat. Ti ljudje so se tudi rotili, da niso videli pri Bohunu kake deklinе; ko bi bila pri njem, bili bi jo gotovo videli, ker njegovo spremstvo ni bilo ravno veliko. Nova nada in nova skrb se je polastila Skretuskega, ker so bile te novice zanj prav nerazumljive.

Nerazumljivo mu je bilo, da je Bohun podil svoje jezdece proti Ljubnu, planil na Vasilovko in potem se naglo obrnil k Čerkasu. Da Helene ni ujel, zdelo se mu je gotovo, ker je gospod Kušelj srečal drugi Antonov oddelek, kjer je tudi ni bilo. Ljudje pa, ki so jih pripeljali od Čerkasa, niso je videli pri Bohunu. Kje je torej? Kam se je skrila? Je li zbežala? Če je — na katero stran? Zakaj ni mogla zbežati v Ljubno,

v Čerkas, ali v Zlatonošo? In vendar sta oba Bohunova oddelka gonila in lovila nekoga tam okoli. Čemu so popraševali po plemiču s Kozačkom? Na vsa ta vprašanja namestnik ni našel odgovora

„Svetujte, govorite, pojasnite, kaj to pomeni?“ reče častnikom; „moja pamet ne more“.

„Jaz mislim, da mora biti v Ljubnem“, odvrne gospod Migurski.

„Nemogoče je to“, odvrne praporšček Zaccivilihovski. „Ko bi bila v Ljubnem, bežal bi bil Bohun v Čehrin, ne se pa izpostavljal pred hetmane, o katerih še ni mogel znati, da so pobiti. Ker je svoje vojake razdelil in jih odpravil na dve strani, pravim vam, da ni iskal družega, nego le njo“.

„Čemu je pa povpraševal po starem plemiču in Kozačku?“

„Ni ravno treba bistre glavice, da umeš to. Če je zbežala, je razumljivo, da ni zbežala v svojej ženskej obleki, marveč preoblečena, da ne bi puščala sledu za seboj. Moje mnenje je, da je ta dozdeven Kozaček ona.“

„Tako, tako je!“ ponové vsi.

„Kdo pa je oni plemič?“

„Tega ne vém“, odvrne stari praporšček, „dalo pa bi se pozvedeti. Tukajšnji kmetje so morali vendar videti, kdo je bil in kaj se je zgodilo. Pokličite hišnega gospodarja“.

Častniki so skočili ter kmalo privlekli se-
ljaka za vrat iz kolarne.

„Čuj kmet!“ reče Zacvilihovski, „si-li bil navzoč, ko so Kozaki z Bohunom napadli dvor?“

Kmet, kakor je bil navajen, začne prisegati, da ni bil, da ničesar ni videl, toraj tudi ničesar ne vé. Toda gospod Zacvilihovski je vedel s kom ima opraviti, zato reče:

„O verjamem, paganski sin, da si sedel pod klopjo, ko so plenili dvor. Povej to komu drugemu. Evo tu leži cekin, tam pa stoji vojak z mečem — izberi! Vrh vsega še požgemo vás, in ti boš kriv nesreče, ki se radi tebe zgodi bednim ljudem.“

Še le sedaj je jel gospodar pripovedovati, kar je videl. Ko so Kozaki začeli razgrajati na majdanu pred dvorom, šel je tudi on z drugimi gledat, kaj se godí. Slišal je, da so kneginjo in knežiča ubili, da je Nikolaj ranil atamana, ki leži sedaj v nezavesti. Kaj se je zgodilo z gospodično, nikakor niso mogli zvedeti. Druzega jutra ob zori pa se je razglasila novica, da je zbežala z nekim plemičem, ki je prišel z Bohunom“.

„Evo, kar je, pa je!“ reče gospod Zacvilihovski. „Tu imaš, kmet, rumenjak; vidiš, da se ti ne zgodi krivica. Si-li videl ti, ali kdo drugi, onega plemiča?“

„Videl sem ga, gospod videl, pa ni bil domačin.“

„Kake postave je bil?“

„Debel človek kakor peč, s sivo brado. Preklinjal je kakor škrat in bil slep na eno oko.“

„O za Boga!“ vzklikne gospod Longin. „Bil je gotovo gospod Zagloba“.

„Zagloba? Čakajte, gospodje! Zagloba? Lahko mogoče. On se je spoprijatlil v Čehrínu z Bohunom in sta pijančevala skupaj. Lahko mogoče. Taka je njegova postava.“

„Ta plemič je torej zbežal z gospodično?“ vpraša Zacvilihovski zopet kmeta.

„Dà. Mi smo tako slišali.“

„Ali vi dobro poznate Bohuna?“

„Oj, oj! Jako dobro . . . Saj je vendar kaj često zahajal semkaj.“

„Nemara jo je pa odpeljal z njegovim privoljenjem?“

„Kaj še, gospod! Bohuna je zvezal, suktno mu omotal okoli glave in gospodično tako tiho odnesel, da tega nobeno človeško okó ni opazilo. Ataman je tulil kakor siromaha. Ko se je zdanilo, je ukazal, naj ga posadé med dva konja, in tako je drvil proti Ljubnu; pa ni ju došel, ker je kmalo potem dirjal na drugo stran.“

„Bodi Bogu hvala!“ reče Migurski. „Lahko mogoče, da je ona že v Ljubnem. Da je Bohun zdirjal na drugo stran, to ne znači prav nič“.

Pri zadnjih besedah je gospod Skretuski že klečal ter vneto molil.

„No, no!“ reče stari praporšček. „Takega poguma pač nisem pričakoval od Zaglobe, da bi se drznil spreti s takim človekom, kakor je Bohun. Resnica, da je bil gospodu Skretuskemu močno naklonjen, zlasti za oni ljubenski med, ki smo ga pili v Čehrinu, kar mi je večkrat pripovedoval... Nu, vsekako pa mi to ne more v glavo, ker se ga je tudi za Bohunove novce večkrat navlekel. Da bi bil Bohuna zvezal in gospodično odnesel, tega pa od njega res nisem pričakoval, ker sem ga smatral le za širokoustnega bedaka. Res, da je zvita buča; pa resnica je, da pri takih ljudeh sedi navadno ves pogum le na jeziku“.

„Naj že bo, kakoršen hoče, dosti, da je kneginjico osvobodil iz razbojniških rok“, reče gospod Volodijevski. „Videti je iz vsega, da je sposoben za take reči, torej se gotovo ž njo umakne tje, kjer bo varen pred sovražniki“.

„Saj mu gré tudi za glavo“, odvrne Migurski.

Na to se obrnejo zopet k Skretuskemu:

„Potolaži se, mili tovariš!“

„Mi vsi bomo še kedaj družbovali na tvoji svatbi!“

„Če je bežal za Dneper ter ničesa slišal o korsunskem poboju, gotovo je bil prisiljen vrniti se v Černihov“, omenil je Zacvilihovski; „tam ga morda še dobimo“.

„Na zdravje in srečni konec skrbi in muk našega prijatelja!“ zaklical je Sleščinski.

Vsi po vrsti so začeli napivati Skretuskemu, kneginjici in njiju bodočim potomcem; da celó gospodu Zaglobi. Tako je prešla noč. Ob svitu se je ozvala tromba in kmalo potem je odrinila vojska v Ljubno. Šli so kaj urno, ker pri vojski ni bilo priprav za taborišče. Skretuski je hotel s tatarskim praporom skočiti naprej, pa je bil še preveč oslabljen; vrh tega ga je knez pridržal pri sebi, da bi slišal vse podrobnosti, ki so se mu prigodile na Siču. Skretuski mu je povedal vse; molčal je samó o svojih prepirih s Hmelnickim, češ, da bi knez ne mislil, da se hoče hvaliti. Najhuje je pretresla kneza novica, da stari Grodzicki nima smodnika in da se radi tega tudi ne bo mogel dolgo braniti.

„To je neizrekljiva škoda“, pravi, „ker bi mogla ta trdujava vstajo močno ovirati. Vrl človek je gospod Grodzicki. Zakaj ni k meni poslal po smodnik? Kaj rad bi mu bil postregel ž njim“.

„Skoraj gotovo si je mislil, da je bila hetmana Velikopoljskega uradna dolžnost, skrbeti za to“, odvrne Skretuski.

„Verjamem...“ dé na to knez ter umolkne. Čez trenutek pa reče:

„Hetman Velikopoljski je star in skušen vojak; pa preveč je zaupal v samega sebe in s tem se pogubil. Na vso vstajo je gledal kaj malomarno in ko sem mu nudil svojo pomoč, me je samo odurno pogledal. Ni hotel z nikomur

deliti svoje slave, da bal se je celo, da meni pripišejo zmago . . .“

„Tako tudi jaz mislim“, omeni resnobno Skretuski.

„Z biči je nameraval pomiriti Zaporožce, pa glej! kaj se je zgodilo? Bog je kaznoval napuh. Vsled ošabnosti, Bogú samemu neznosljive, gine poljska ljudovlada in očividno nihče pri tem ni brez greha . . .“

Knez je imel prav; saj celó on sam ni bil brez krivde. Ni še temu davno, kar je v neki pravdi z gospodom Alexandrom Konecpoljskim za Hadziáč prijezdil knez s štiri tisoč možmi v Varšavo, katerim je naročil, naj prideró v senatorsko dvorano in vse posekajo, ako bi ga silili v senatu k prisegi. Vse to je učinil le jedino radi napuha, ki mu ni dovolil, da bi prisegel, češ, besedam samim naj verjamejo.

Nemara se je v tem trenutku spomnil tega, ker se je zamislil in molché jezdil dalje, blodeč z očmi po širokej stepi; ali pa je mislil o osodi ljudovlade, katero je ljubil iz vse svoje duše in kateri se bliža dan srda in jeze božje.

Že je bilo poludne, ko so se prikazale raz visokega brega reke Sule pozlačene kuplje ljubenskih cerkev, bliščeča streha in koničasti zvonik cerkve svetega Mihaela. Vojska je počasi stopala v mesto. Knez se je podal nemudoma v grad, v katerem je vsled naročil moralo biti vse pripravljeno za odhod. Polki so se razstavili

čez noč po mestu, kar ni bilo lahko, ker je bila grozna gnječa. Vsled poročil o vstaji na levem bregu je zbežalo vse plemstvo iz ónega kraja v Ljubno. Sem so hiteli tudi plemiči iz daljnih pokrajin z ženami, otroci, služabniki, konji, velblodi in célimi čredami goveje živine. Privreli so skupaj tudi knezovi komisarji, podstaroste, najemniki, židje — skratka vsi, proti katerim je mogla vstaja obrniti svoj oster meč. Zdelo se je, da je v Ljubnem velik semenj, ker ni manjkalo ni moskovskih kupcev ni astrahanskih Tatarjev, kateri potujoč z blagom na Ukrajino, so iskali tukaj zavetja pred nevarnostjo. Na trgu je stalo na tisoče voz najrazličnejših vrst, kozaške telege in plemitaške kočije. Odličnejši gostje so se nastanili v gradu in po gostilnicah, družina in drobnica pa v šotorih poleg cerkve. Na ulicah so prižgali ognje ter kuhali večerjo. Povsod je bila gnječa, zmešnjava in hrup kakor v čebelnjaku. Videl si najrazličnejše kroje in najrazličnejše ljudi. Knezovi vojaki raznih praporov, hajduki, pajuki, židje v órnih kaftanih, Armenci v vijoličastih kučmah, Tatarji v kožuhih so hodili po mestu. Povsod je bilo slišati hrup, vpitje, preklinjanje, otročji jok, lajanje psov in mukanje živine. Tolpe so radostno pozdravljale prihajajočo vojsko. V nej so videle svojo varnost in rešitev. Nekateri so šli pod grad klicat „živio“ knezu in kneginji. Med tol-pami si tudi čul najrazličnejše novice. Nekateri

so zatrjevali, da knez ostane v Ljubnem; drugi, da otide na Litevsko, kamor hočejo vsi odriniti za njim; tretji pa, da je že pobil Hmelnickega. Toda knez, pozdravivši soprugo in naznanivši jej juteršnji odhod, je tožno zrl na množico voz in ljudi, ki so hoteli slediti za vojsko ter kakor svinec na nogah ga ovirati o brzi hoji. Tolažil pa se je z mislijo, da za Brahimom, kjer je kraj še miren, razkropi drupal ter skrije po raznih kôtih, da mu ne bo več nadležna. Kneginja, dvorske gospice in sploh ves dvor, imel bi iti v Višnjevce, da bi knez brez ovir mogel z vsemi vojaki odriniti na vojsko. Priprave na gradu so bile že gotove, vozovi obloženi s prtljago in dragocenostmi, živež nakopičen. Ves dvor bi lahko kar na mah otišel, ko bi bilo treba. Vse to je vredila kneginja Grizelda, ki v srčnosti in odločnosti niti trohice ni zaostajala za možem.

Knez je bil na videz vesel, dasi mu je žalost trgala srcé, ko se je spomnil, da se mu bo treba ločiti od priljubljenega mesta, v katerem je doživel toliko srečo. Ves dvor in vojaki so bili z njim žalostni; saj so bili vsi prepričani, da sovražnik ne bo prizanesel Ljubnu, da se bo maščeval nad njim za vse udarce, ki mu jih bo vzročila knezova roka. Vse je jokalo in tarnalo, zlasti nežni spol in óni, ki so bili tukaj rojeni ter morali zapustiti grobove svojih starišev.

VIII.

Gospod Skretuski je hitel pred vojsko in prvi prišel v grad, da vpraša po kneginjici in Zaglobi, pa — ni ju našel tukaj. Nihče ju ni videl, niti slišal o njih, dasi so že dospele semkaj novice o napadu na Rozloge in da je pobita vasilovska posadka. Vitez se zapre v svoje stanovanje v orožarnici. Ker ga je prevarala náda, loti se ga zopet žalost, bojazen in skrb. Pa otresal se je je, kakor se otresa na borišču ranjen vojak krokarjev in kayk, ki se zbirajo okoli njega, da bi pili gorko kri in žrli njegovo mesó. Tolažila ga je le misel, da se Zagloba, takó zvit in premeten, vendar le sovražniku izvije Ko zve o porazu hetmanov, zbežal bo v Černihov. Spomni se tudi ónega berača, ki ga je srečal na poti v Rozloge, katerega je, kakor je pravil, neki potepuh z mladim fantinom oropal obleke, da je moral tri dni nag sedeti v kahamliškem trsičju, boječ se pokazati med svet. Skretuskemu je prišlo urno na um, da bi bil znal to učiniti ravno Zagloba, da dobi obleko zá-se in za Heleno. „Ne more biti drugače!“ ponavljal si je namestnik; pri tej misli je čutil veliko olajšavo; zakaj taka obleka mu res olajša bég. Nadjal se je tudi, da Bog, ki čuje nad nedolžnostjo, ne zapusti Helene. Hoteč si pridobiti božje usmiljenje še v večji méri, sklene tudi, da se sam očisti grehov. Šel je ter poiskal

duhovnika Muhoveckega. Našel ga je, ko je ravno tolažil ženske; prosi ga, da bi ga spovedal. Duhovnik ga pelje v kapelico ter sede v spovednico. Pri spovedi mu je dajal razne nauke, podpiral njegovo véro, tolažil ga in tudi svaril. Svaril ga je radi tega, da žaljuje bolj radi svoje zgube nego radi nesreče, ki je zadela domovino; da je bil omahljiv v veri v božjo previdnost. „Zgolj sebičnost prve vrste je,“ reče, „če imaš več solz zá-se, nego za svoje sobrate, če tuguješ bolj po svoji zaročnici, nego nad splošnim gorjém domovine. Potem mu je tako živo opisal gorjé in sramoto domovine, da je takoj vzbudil v srcu viteza veliko ljubezen do nje. V primeri o tem se mu je zdela lastna nesreča hipoma tako majhna, da je ni vredno omenjati. Zatrli je v njem tudi jezo in sovrašтво do Kozakov. „Pobijal jih boš,“ mu reče, „kot sovražnike véri, domovini in zaveznike poganov, toda kot svojim krivičnikom, glej! da jim prizaneseš, iz srcá odpustiš, ter se radi krivice ne maščuješ. In če to učiniš, zagotavljam te že naprej, da te Bog potolaži, da ti dá nazaj tvojo zaročnico in ti vrne poprejšnji mir . . .“

Na to ga je prekrizal, blagoslovil in otišel, naročivši mu, naj za pokoro moli pred svetim razpelom do jutra.

Kapelica je bila prazna in temna. Samó dve sveči ste brleli pred oltarjem in obsevali s čarobno svetlobo obličje Kristusovo, izdelano

iz alabastra, ki je izražalo milobo in trpljenje. Ura za uro je minola in namestnik je še ležal pred razpelom kakor mrtev, — toda čutil je čedalje bolj, da grenkost, obup, sovraštvo, ból, skrbi, trpljenje, ginejo iz srcá, lezejo iz prsij, plazeč se, kakor kače, proč od njega in se zgublajo nekje v temi. Čutil je, da že lože diha, da dobiva novih močij, da se mu jasni v glavi in ga navdaja nekako blaženstvo. S kratka: pred tem altarjem, pred Kristusom je našel vse, kar je mogel najti v onem času človek trdne in žive vere, ki ni imel niti najmanjše sence kakega dvoma o veri.

Drugo jutro je bil namestnik kakor pre-rojen. Začelo se je delo, gibanje in pospravljanje, ker je bil ta dan odločen za odhod iz Ljubna. Častniki so že od ranega jutra morali pregledovati polke, katere so vodili na raván ter jih postavljali v red za odhod. Knez je bil pri sveti maši v kapelici svetega Mihaela, potem se je vrnil v grad in sprejel poslance grškega duhovništva in meščanov iz Ljubna in Horola. Vsedel se je na tron v dvorani, slikanej od Helma, obdan od vitežtva. Tu se je ljubenski župan Hrubby poslovil od njega v ruskem jeziku v imenu vseh mest, pripadajočih k zadneprovskej državi. Najpoprej ga prosi, naj ne gré in jih ne pusti osamljenih kakor ovce brez pastirja. Slišati to, jeli so tudi drugi poslanci s sklenjenimi rokami prositi: „Ne odhajaj! Ne odhajaj!“ Ko jim knez

odgovori, da se to mora zgoditi, — padejo mu k nogam, žalujoč za gospodarjem, ali vsaj na videz kazajoč žalost, ker se je govorilo, da vkljub knezovej dobroti večina njih goji sočutje do Hmelnickega in Kozakov. Imovitejši meščanje so se bali prostakov, ker so slutili, da precej po knezovem odhodu prideró v mesto. Knez jim odgovori, da se je po zmožnosti trudil, da bi jim bil oče, ne pa gospodar. Rotil jih je, naj ostanejo zvesti tronu in poljskej ljudovladi, tej skupnej materi, pod katere krili niso trpeli krivic, marveč mirno živeli, nabirali si premoženja, in bili prosti vsakega jarma, katerega bi jim tujci gotovo naložili. S takimi in enakimi besedami se je poslovil tudi od poslancev grškega duhovenstva, na kar je prišla ura odhoda. Sedaj se je še le začel jok in tarnanje služabnikov po vsem gradu. Dvorske gospodičine so kar omedlevale, in gospodično Anico Berzobohato so komaj še pripravili k zavesti. Kneginja sedla je brez joka in s po konci dvigneno glavo v kočijo, ker se je ponosna gospá sramovala kazati pred ljudmi svojo žalost. Trume ljudi so stale pred gradom; v mestu so zvonili z vsemi zvonovi, mašniki so blagoslovljali odhajajoče s križem. Dolga vrsta naloženih voz, kočij in teleg se je komaj prerila skozi grajska vrata.

Naposled tudi knez sede na konja. Banderá polkov so se mu priklonila, topovi na napisih so zagromeli; jok, hrup in kriki so se

mešali z glasom zvonov, z gromenjem topov, odmevom bojnih tromb in ropotanjem kotlov. Vojska se je jela pomikati naprej.

Spredaj sta korakala dva tatarska prapora pod vodstvom Roztvorskega in Veršulja, potem topničarji gospoda Vurclja, pešci polkovnika Mahnickega; za njimi se je peljala kneginja, dvorske gospé in ves dvor in s prtljago naloženi vozovi. Za njimi je stopal valaški prapor gospoda Bihovca in ostala vojska: težka konjica, oklopniki in husarji; najzadnji so jahali dragonci in Kozaki.

Za vojaki se je vila kakor dolg pisan gad nepregledna karavana plemiških vóz, na katerih so se peljale rodbine ónih, ki po knezovem odhodu niso hoteli ostati na Zadnepriu.

Hojo je spremljala vojaška godba; toda vsem je bilo tesno pri srcu Vsakdo, gledajoč na zidovje, mislil si je: „Mili dom, bom-li te še videl kedaj? Otiti je lahko, vrniti se, težavno. Ali ni vsaki pustil na tem kraji svoje duše sladek spomin? Zato so se oči vseh obrnile poslednjikrat na grad, mesto, zvonike in cerkvene kupole ter strehe poslopij. Vsaki je znal, kaj je tukaj zapustil, ni pa znal, kaj ga čaka tam v ónej nedoglednej daljavi, proti katerej se pomiče tabor . . .

Žalost je dušila vse. Mesto je klicalo za odhajajočimi z glasovi zvonov, kakor proseč in

roteč jih, naj ga ne zapuste, ne izpostavljajo negotovosti prihodnje osode; klicalo je, kakor bi se s tem žalostnim odmevom zvonov hotelo posloviti in utisniti se jim v spomin . . .

Če tudi se je vojska oddaljevala, bile so oči vseh obrnene na mestu in na licih vseh si čital vprašanje:

„Ali ni nemara poslednjikrat?“

Tako je! Od vse te vojske, ki je šla v tem trenutku s knezom Višnjeveckim, niti on sam, ali kedo drugi ni videl več tega mesta.

Trombe so donele. Tabor se je pomikal polagoma, toda neprestano, in čez nekaj časa jela je mesto pokrivati modrikasta megla; pohišja in strehe so se zlile v jedno samo poslopje, leskeče se živo v solnčnej svitlobi. Sedaj knez požene konja naprej in jezdi na vzvišen holmec; tu stoji nepremično ter dolgo zre. Vse mesto, leskeče se sedaj v solnčnih žarkih in vso okolico naokrog je videl dobro z ónega holmca in zanimalo ga je vse to; saj je bilo delo njegovo in njegovih prednikov. Višnjevski so namreč spremenili to tiho puščavo v obljudeno deželo, priredili jo človeškemu življenju, da se lahko reče: vstvarili so Zadnepër. Največ tega dela je dovršil knez. On je zidal cerkve, katerih zvoniki se lesketajo tam nad mestom; on je utrdil mesto in napeljal vanj ceste iz Ukrajine. On je iztrebil lesove, osušal

močvirja, zidal gradove, ustanovljal vasi in naselbine, vabil naselnike, strahoval roparje, branil ljudi tatarskih napadov; on je vzdrževal mir, toliko potreben poljedelcu in trgovcu, vpeljal vlado in pravico. Po njegovej skrbi je oživel kraj in se razcvetal. On mu je bil duša in srcé — in sedaj vse to zapusti. Ni mu bilo toliko žal po deželi, skoro takó veliki, kakor so nemške kneževine, marveč mu je bilo žal, ker je bilo delo njegovih rok, katero je ljubil. Vedel je, da bo vse konec storilo, ko njega tukaj ne bo, da bo naenkrat vse porušeno, da bo njegov trud zaman. Surovost bo zopet zvladala tukaj, požarji bodo končali vasi in mesta; Tatar bo zopet napajal konje v teh rekah, gozd zraste na pogoriščih, — in če Bog dá, da se še kedaj vrne, moral bo vse, vse začeti iz nova. Bog zna, če bo imel za to še potrebnih moči, časa in zaupanja, kakoršno je imel v srcu iz početka. Tù so mu minola leta, o katerih si je pridobil slavo pred ljudmi, zaslug pred Bogom; sedaj pa naj slava in zasluge zginejo kakor dim . . .

Dve debeli solzi se mu uternete . . .

Bili ste poslednji solzi; odslej so iz teh oči švigali le bliski.

Knezov konj stegne vrat ter zarezgeta. Takój so mu odgovorili njegovi tovariši v vojski. Ti glasovi vzdramijo kneza iz zamišljenosti in mu vlijó veselo nádo v srcé. Glej! pri njem je še ostalo šest tisoč tovarišev, šest tisoč sabelj,

s katerimi gre med svet in katerih čaka, kakor jedine rešitve potlačena ljudovlada. Zadneprovska idila je končana! Tam, kjer topovi gromé, kjer vasi in mesta ugonoblja požar, kjer se po noči z rezgetanjem tatarskih konj in krikom Kozakov meša jok vjetnikov, zdihovanje môž, žen in otrôk, — tam ima širono polje, da si pridobi slave rešitelj in oče domovine . . . Kedo bo segel po tem vencu slave, kedo rešil takó osramočeno, z nogami prostakov poteptano, ponižano, umirajočo domovino, če ne on — knez, — če ne ta vojska, katere orožje se sveti in leskeče tam po dolini v solnčnih žarkih?

Vojska je korakala le ob oznožji holmca. Vojaki, zapazivši kneza, stoječega z bulavo v roki na holmci pod križem, zakriče, kakor z jednega grla:

„Živijo knez! Živijo naš vodja in hetman Jeremija Višnjevski!“

In stotina praporov se mu je priklonila spoštljivo. Husarji so sè svojimi kratkimi meči grozno zaropotali in s kotli zagromeli. Med tem tudi knez potegne sabljo, jo dvigne kvišku ter gledajoč proti nebu jame govoriti tako:

„Jaz, Jeremija Višnjevski, vojvoda ruski, knez v Ljubnu in Višnjevcih prisegam Tebi Bog, jedini v svetej Trojici in Tebi najsvetejša Mati, da te sablje, ki sem jo potegnil proti razbojnikom, ki sramoté našo domovino, ne vtaknem preje v nožnico, dokler ne izgubim moči in

življenja, dokler te sramote ne izmijem, vsakega sovražnika k nogam poljske ljudovlade ne vržem, Ukrajine ne pomirim in kmetske vstaje v krvi ne zadušim. Neprisiljen in odkritega srcá pri-segam. Da svojo prisego tudi spolnim, pomagaj mi Bog. — Amen!“

To rekši, stal je še nekaj časa ter zrl proti nebu. Potem je jezdil počasi nazaj z mogile k praporom.

Proti noči je dospela vojska k Basani, vasi gospé Krinicke, ki je sprejela kneza klečé pri vratih. Prostaki so že oblegali dvor; branila se je le še s pomočjo svojih služabnikov. Prihod knezove vojske je rešil njo in devetnajst njenih otrôk, med temi štirinajst deklic. Knez je ukazal, naj napadnike polove. Na to je poslal Ponjatovskega, stotnika kozaškega jezdnega prapora, h Kanevu, ki je še tisto noč pripeljal s seboj pet Zaporožcev iz vasivtinskega kurena. Vsi so se udeležili korsunske bitke. Ker so jim pretili z nategalnico, povedali so knezu vse, kar so znali. Povedali so, da je Hmelnicki še v Korsunu, Tuhajbej pa se je z vjetniki, plenom in obema hetmanoma napotil v Čehrin, od koder namerava odriniti na Krim. Slišali so tudi, da ga je Hmelnicki jako prosil, naj ne zapusti zaporožke vojske ter gré knezu naproti. O tem pa zamorec ni hotel nič slišati. Rekel je le, da sedaj, ko so hetmani vjeti in njih vojska pobita, si Kozaki že sami lahko pomagajo. Ne more

se dalje tukaj muditi, ker bi mu vjetniki pomrli. Ko jih knez vpraša o moči Hmelnickega, rekó mu, da ima nad dve sto tisoč oboroženih mož; mej temi dokaj nesposobnih, in le samó petdeset tisoč dobro izvežbanih vojakov, namreč Zaporožcev in Kozakov, ki so se pridružili vstaji.

Ko knez čuje te novice, razyedri se mu čelo. Tudi sam se je nadjal, da si za Dneprom zdatno pomnoži vojsko, ko se mu pridruži plemstvo in razkropljena kraljeva vojska. Drugo jutro se rano začne pomikati dalje.

Za Perejeslavom je prišla vojska v velikanske temne gozde, ki so se raztegali poleg reke Trubeže tja do Kozelca in dalje proti Černikovu. Bilo je koncem maja; — vročina je bila huda. V gozdu je bilo mesto hladú tako soparno, da je ljudem in konjem kar sapo zapiralo. Živina, ki so jo gnali za taborom, je pri vsakem koraku padala, ali opazivši vodo, hitela k njej kakor nora, prevračajoč vozove in povzročujoč zmešnjavo. Tudi konji so jeli pešati in cepati, zlasti težke konjice. Noči so bile mučne radi nezmerne množice komarjev in radi smradu po smoli, ki je puhtel iz požganih dreves ob potu.

Takó se je pomikala armada štiri dni; petega dné je postala soparica neznosna. Po noči so konji hrščali, goveja živina je tužno mukala, kakor bi napovedovala nesrečo, katere ljudje niti še slutijo ne!

„Kri vohajo!“ govorili so v taboru.

„Kozaki so nam za petami! Vojska bode!“

Ženske so zagnale jok. Novica se je kmalo razširila tudi med vojaki; nastala sta strah in zmešnjava. Vozovi so prehitevali drugi drugoga; nekateri so jo krenili iz vrste v gozd, kjer so obtičali mej drevjem.

Pa knez je poslal vojake, ki so napravili zopet red. Na to razpošlje knez na vse strani ogleduhe, da se prepriča, ali res grozi nevarnost.

Gospod Skretuski, ki je šel prostovoljno z Vlaha poizvedovat, vrne se prvi proti jutru. Gre naravnost h knezu.

„Kaj je?“ vpraša ga Jeremija.

„Svitli knez, lesovi goré.“

„So jih zažgali?“

„Dà. Vjel sem nekoliko ljudi, ki so priznali, da jih je Hmelnicki poslal za vašo vojsko, naj požigajo ob ugodnem vetru gozde za vami.“

„Žive bi nas radi spekli, ne da bi se v bitki kosali z nami. Pripelji mi sem óne ljudi!“

V kratkem so mu pripeljali tri konjske pastirje, divje, bedaste, prestrašene, ki so takój priznali, da jim je bilo res ukazano, naj požigajo lesove.

Priznali so tudi, da je Hmelnicki že poslal za knezom vojsko, ki pa je šla po drugi poti v Černihovo, bližje Dnepra.

Mej tem so se vrnili tudi ostali oddelki z isto novico:

„Lesovi goré.“

Kneza to nikakor ni prestrašilo.

„Paganski način je to!“ reče, „toda najhujše to še ni. Ogenj ne pride preko rek, ki tekó v Trubežo.“

V Trubežo, poleg katere se je pomikal tabor proti severu, izlivalo se je res veliko pritokov, tvorečih tú in tam široka jezera. Ni se bilo bati, da bi ogenj mogel priti čez nje. Treba bi pač bilo zažigati vsaki les iz nova.

Ogledne čete so naznanile, da se to tudi res godi. Vsaki dan so vjele nekoliko požigalcev ter jih obešale na smreke poleg cest.

Požar se je strahovito širil, pa le poleg rečic, ki tekó od vshoda proti zapadu, ne pa proti severu. Po noči je bilo videti zarudelo nebó, kakor daleč je okó segalo. Ženske so od jutra do večera prepevale pobožne pesni. Prestrašena divja zverjad je bežala iz gorečih lesov na cesto ter sledila za taborom, vmešajoč se mej čredo domače živine. Veter je nanesel toliko dima, da je zatemnelo obzorje. Vozovi in vojska so se pomikali kakor v gostej megli, skozi katero ni segal pogled. Prsi niso mogle dihati, dim je pekel v oči, a veter ga je našal čedalje več. Solnčna svitloba ni mogla prodreti skozi te oblake; po noči je bilo celó svetlejšje, nego po dnevu, ker je svetil požar.

A pri vsem tem se je zdelo, da gozd nima konca ni kraja.

Sredi teh gorečih lesov in dima je peljal Jeremija svojo vojsko. Kakor so slišali, šel je sovražnik mej tem na drugej strani reke; niso pa še znali, kako močan je. Tatarji so trdili, da je še jako daleč.

Neko noč je došel v tabor gospod Suhodolski iz Badene z drugega brega Desne. Bežal je pred vstajniki ter prinesel sè seboj novico, ki še doslej ni bila znana vojski.

Veliko je bilo osupnenje, ko ga vpraša knez po novicah, in mu odgovori tako:

„Slabo je, svitli knez! Da so hetmani pobiti, vam je znano, kakor tudi, da je kralj umrl.“

„Kaj? Kralj je umrl?“

„Dà. Milostivi vladar je izdihnil dušo Bogú v Mereču še teden dni pred korsunskim porazom,“ odvrne Suhodolski.

„Bog mu po svojem usmiljenju ni dal doživeti tega žalostnega časa!“ reče knez. Potem prijemši se za glavo, govori tako:

„Da, hudi časi prete poljski ljudovladi. Priprave plemstva na volitev, začasna vlada, nesloga in vstaja, sedaj, ko bi bilo treba, da bi se ves národ spremenil v meč, da ga suče jedna sama roka. Bog je obrnil od nas svoje obličje, in nas hoče v svojej jezi kaznovati za naše grehe. Ta požar bi bil mogel le samó kralj Vla-

dislav pogasit, ker je bil močno priljubljen Kozakom in verhu tega spreten vojskovodja.

V tem trenutku se je nekoliko častnikov, med njimi Zacvilihovski, Skretuski, Baranovski, Vurcelj, Mahnicki in Poljanovski — približalo h knezu. Reče jim glasno:

„Gospodje, kralj je umrl!“

Vsi so odkrili glave, kakor na povelje. Lica vseh so postala resnobna. Nepričakovana novica je zaprla vsem sapo.

Še le čez nekaj časa zavlada splošna žalost.

„Bog mu daj večni mir in pokoj!“ reče knez.

„In večna luč naj mu sveti na veke!“

Kmaló potem je duhovnik Muhovecki zapev mrtvaške molitve, in sredi gozda, sredi dima je neizrekljiva tuga prevzela srca vseh. Vsem se je zdelo, da jih je prekanila nada, da so sedaj pred očmi groznega sovražnika ostali sami na svetu . . ., da nimajo nikogar, nego samó svojega kneza.

Pa so se tudi oči vseh obračale k njemu; nastala je med njimi in vojaki še tesneja vez.

Še istega dné na večer reče knez Zacvilihovskemu tako glasno, da so ga vsi slišali:

„Potrebujemo kralja, boritelja. Če Bog dovoli, da oddamo svoje glasove pri volitvi, dati jih hočemo za kraljeviča Karola, ki je dosti bojevitejši nego Kazimir.“

„Živijo kralj Karol!“ zaklicali so častniki.

„Živijo!“ ponovili so husarji in za njimi vsa vojska.

In knez-vojvoda gotovo ni pričakoval, da ti kriki, odmevajoči na Zadnepru sredi temnih černihovskih gozdov, doleté celó do Varšave ter mu izvijó veliko kraljevo bulavo iz njegovih rok.

IX.

Po devetdnevni poti in tridnevnej prevožnji čez reko Desno, katero je popisal Maskevič, je dospela vojska v Černihov. Naprej je šel Skretuski sè svojim oddelkom. Knez ga je nalašč poslal naprej, da zasede mesto; tako bo lažje vprašal po kneginjici in gospodu Zaglobi. Toda tudi tukaj, kakor poprej v Ljubnem, ni nihče slišal ničesa o njih. Zginila sta brez sledu, kakor kamen, ki ga vržeš v vodo. Vitez sam ni več znal, kaj naj si misli. Kam sta se neki skrila? Menda vendar ne v Moskvo, na Krim, ali celó na Sič? Ostalo je še samó to, da sta se prepeljala čez Dneper; v tem slučaju sta sedaj sredi vstaje. Tam je moritev, požarji, pijane tolpe kmetov; so Zaporožci in Tatarji, pred katerimi bi Helena tudi v moškeji obleki ne bila varna. Poganski divjaki so še kaj radi plenili mlade fantine, ker so jih na stambulskih sejnih kaj lahko prodajali. Gospodu Skretuskemu je prišel na misel celo

strašen sum, da je gospod Zagloba morda nalašč na to stran odpeljal Heleno, da bi jo prodal Tuhajbeju, ker bi mu nemara bolje plačal nego Bohun. Ta misel ga je delala kar norega; v tem ga je močno pomirjal gospod Longin Podbipeta, ki je poznal Zaglobo bolje nego Skretuski.

„Ej, brate!“ reče mu, „izbij si to misel iz glave. Tega naš plemič pač nikakor ni učinil. Imeli so tudi Kurčeviči in Bohun obilo premoženja, katero bi bili radi delili ž njim, ko bi toliko hreperel po bogastvu. Pomisli pa še to: Ko bi bil Zagloba hotel deklo pogubiti, ne bil bi se podajal v nevarnost in ne zaupal slepej sreči“.

„Prav imate“, odvrne namestnik. „Toda čemu je bežal ž njo na Dneper, ne pa v Ljubno, ali v Černihov?“

„Ne, ne, dragi moj! Jaz poznam Zaglobo... Saj je pil z menoj in jemal od mene na posodo. Za denar ne mara, ne za svoj, niti za tuj. Svojega zapravi, tujega ne vrne; da bi pa iz dobičkarije tako ravnal, tega od njega ne pričakujem.“

„Lahkomišljen je res, lahkomišljen“, odvrne Skretuski.

„Mogoče, da lahkomišljen, toda zvita buča, ki vsacega zvodi za nos ter se izvije iz vseh nevarnosti. In kakor ti je duhovnik povedal, da ti jo Bog poyrne, tako se tudi zgodi, da poplača obema vajino čisto ljubezen. To zaupanje naj te tolaži, kakor se tudi jaz ž njim tolašim.“

Pri teh besedah začne gospod Longin težko vzdihati.

„Povprašajmo še v gradu“, omeni, „nemara sta šla tukaj mimo?“

In povpraševali so povsod, pa brez uspeha. Nihče ju ni videl. V gradu je bilo polno plemstva z ženami in otroci. Knez jim je prigovarjal, naj gredó ž njim ter jih svaril, češ, da pridrvé Kozaki, ki že gredó za njim. Gotovo se lotijo gradú in mesta. Toda plemstvo v gradu je bilo čudno zaslepljeno.

„Mi smo tu za lesovi popolnoma varni“, ugovarjali so knezu. „Nihče ne pride sem do nas.“

„A vendar sem prišel skozi lesove“, odgovori knez.

„Vaša knežja svitlost je prišla, toda lopovi ne pridejo. Ti gozdi niso za to!“

In res so ostali, vstrajajoč v svojej zaslepljenosti, katero so potem drago plačali. Po knezovem odhodu so takoj prigromeli Kozaki. V gradu se je sicer plemstvo nekaj časa junaško branilo, naposled pa bilo premagano in vsi, ki so bili v njem, posekani do poslednjega možá. Kozaki so počenjali strašne grozovitosti, razkosovali so otroke, pekli ženske na velikej gromadi. In ni ga bilo, ki bi se maščeval nad njimi.

Mej tem je knez, dospevši v Ljubeč, razpostavil nad Dneprom svojo vojsko, da se spočije, sam pa je s kneginjo, dvorom in obloženimi vozovi odrinil v Brahim, ki je stal sredi lesov in

neprehodnih močvirij. Čez teden prepeljala se je tjekaj tudi vojska. Potem so odrinili vsi k Babici pod Mozir, tu je na Telovo prišla ura ločitve. Kneginja z dvorom je imela iti v Turov k gospej vojvodini vilenskej, svojej teti, knez z vojsko pa na Ukrajino.

Na obedu za slovo so bili navzoči knez in kneginja, dvorne gospé in odličnejše plemstvo. Toda mej zbranimi ni bilo navadne živahnosti, ker marsikatero hrabro srcé se je žalostilo pri misli, da bo treba kmalo zapustiti svojo izbrano, za katero bi hotel živeti, boriti se in umreti. Marsikatero svetle ali temne dekličje oči so se rosile s solzami žalosti, da otide on na vojsko med kroglje in meče, med Kozake in divje Tatarje... otide in se morda več ne povrne...

Ko je torej spregovoril knez, poslavljajoč se od soproge in dvornikov, so gospodične druga za drugo začele ihteti in plakati. Vitezi pa, kar jih je bilo bolj trdega srcá, so vstali iz svojih sedežev in pograbilši sablje za držaj, zakričali jednoglasno:

„Zmagamo in se povrnemo!“

„Bog vam pomagaj!“ odgovorila jim je kneginja.

Na to se je razlegal krik, da so se tresle okna in stene:

„Naj živi gospá kneginja, naša mati in dobrotnica!“

„Živijo! Živijo!“

Vitezi so jo ljubili radi njene velike dobrosrčnosti in skrbi, katero je skazovala njih rodbinam. Nad vse pa jo je ljubil knez, ker sta bila dve bitji, drug za drugega vstvarjena. V obéh je bila duša, rekel bi, skovana iz zlata in jekla.

Pristopali so torej k njej in zaporedoma poklekovali pred njenim sedežem. Ona je pobožala vsacega po glavi ter spregovorila k vsakemu nekoliko prijaznih besed. Skretuskemu pa je rekla:

„Marsikateri vitez dobi pri slovesu svetinjo ali trak; ker tukaj ni one, od katere bi najraje sprejeli tak spomenik, sprejmite mesto nje od mene kakor matere, majhen spomenik.“

S temi besedami je snela s sebe zlati križec ter ga obesila okrog vratu vitezu, ki jej je veselja spoštljivo rokó poljubil.

Bilo je videti, da je bil tudi knez vesel odlikovanja, ki je doletelo gospoda Skretuskega. V poslednjem času se mu je bil še bolj prikupil, da je poslovaje na Siču, ohranil njegovo veljavo ter ni hotel sprejeti pisem Hmelnickega.

Naposled so gostje vstali od miz. Gospodične, po kneginjinih besedah do Skretuskega ohrabrene in smatrajoč jih za dovoljenje, takój začno snemati, jedna škapulir, druga trak, tretja križec. Vitezi, zagledavši to, so takój poskočili vsaki k svojej, ki se jim je zdela v tem trenutku najljubša. Ponjatovski skoči k Žitinskej, Bihovec k Bohovitinijanki, Raztvorski k Žukovni,

rudeči Veršulj k Skoropadskej, polkovnik Mahnicki, dasi priletel, k Zavojskej. Samó jedna, Anica Borzobohata Krasenska, najzalša izmej vseh, stala je sama pod oknom. Lice jej je zarudelo sramote, očesci sta nekako srpo švigali po dvorani, kakor jeze. Volodijevski, to videti, stopi k njej ter jej reče:

„Hotel sem tudi jaz prositi gospodično Anico za kak spominek, pa sem se bal, da bo okoli vas taka gnječa, da še blizo ne bom mogel.“

Aničino lice je še huje zagorelo; pa brez daljšega pomisleka mu dé:

„Iz družih rok, ne iz mojih ste hoteli dobiti spominek; pa od mene ga ne dobite, če tam tudi ni pretesno, pa za vas vendar previsoko.“

Dobro mu jo je zasolila! Osmešila je vitezovo majhno postavo in pa pokazala brezvspešno njegovo ljubezen do knjeginjice Barbare Zbarskejeve. Gospod Volodijevski je bil najpoprej zaljubljen v starejšo sestro Ano; ko se je ta omožila, pozabil je svoje gorjé, in ponujal je svoje srcé mlajši sestri Barbari, domišljajoč si, da tega nihče ne vé. Ko pa sliši tako govoriti Anico, je bil naenkrat ves zmeden, dasi je bil jeden najhrabrejših vitezov. Ne znajoč, kaj bi odgovoril, jeclja le:

„Tudi vi, gospodična, merite visoko, tako visoko, kakor nosi svojo glavo gospod... Podbipeta.“

„Res vas prekosi v hrabrosti in vljdnosti“, odvrne odločno deklica. „Hvala lepa, da ste me spomnili nanj!“

To rekši, obrne se k Litvinu:

„Stopite bliže, gospod Podbipeta! Tudi jaz hočem imeti svojega viteza! Le ne vé, če bom mogla na vaše močate prsi pripeti svoj trak.“

Gospod Podbipeta začudeno pogleda, kakor bi ne verjel svojim ušesom; potem hitro poklekne, da so se kar tla potresla: „Dobrotnica moja, dorotnica!“

Anica mu pripne trak in objame sè svojima drobnima rokama, ki ste zginili mej brkami.

Slišati le Longinovo hropenje, reče gospod Volodijevski gospodu Migurskemu:

„Prisegel bi, da medved čebele trga in satorvje liže!“

S temi besedami je otišel, ker je čutil želo Aničinega jezika, če tudi je bila nekdanj njegova ljubica . . .

Tudi knez se je poslovil od kneginje, — in uro poznej je odrinil dvor v Turovo, vojska pa v Pripeč.

Po noči, ko so izdelovali splave za prevožnjo topov in husarji delo nadzorovali, — reče gospod Longin Skretuskemu:

„Glej, bratec, nesrečo!“

„Kaj se je zgodilo?“ vpraša namestnik.

„I, one novice iz Ukrajine!“

„Kake novice?“

„Čuli ste, kaj so rekli Zaporožci; Tuhajbej je otišel se svojo četo v Krim“.

„Nú, kaj za to? Za njimi vendar ne bodeš plakal.“

„Seveda! . . . Sam si mi dejal in prav si povedal, da kozaških glav šteti ne smem. Če so pa Tatarji otišli, kje naj odsekam potem óne tri poganske glave, ktere so mi tako potrebne!“

Skretuski, akoravno sam žalosten, se nasmije in reče:

„Vem, kaj misliš; videl sem tvoje vitežko odlikovanje“.

Gospod Longin sklene roke in dé:

„Čemu bi prikrival, bratè! Zaljubil sem se vanjo na svojo nesrečo!“

„Ne prenagli se, dragi moj. Jaz še ne verjamem, da bi bil Tuhajbej otišel; mnogo paganov bodeš še dobil, dà še več, nego je tú komarjev nad glavo.“

Res, oblak komarjev je plesal nad konji in ljudmi, ker je vojska dospela v kraj neprehodnih kaluž, okrog katerih so se stekali potoki in reke. Po pravici so imenovali ta kraj, da je nêm. O njegovih prebivalcih čul si v ónem času prepevati pesem:

„Dal svojej hčerki
Ja plemič Holota
Odpadkov dva sodčka,
Gobovi venec,
Rib jeden lonec
In gredico blata.“

Vendar, vkljubi tej pesni so rastle na tem blatu ne le gobe, marveč tudi blagostanje. Knezovi vojaki, rojeni in odgojeni večinoma na visokih zadneprovskih stepah, niso hoteli verjeti svojim očém. Tudi tam so bili gozdi in močvirja, toda tukaj se jim je kazal ves kraj kakor jedno samo nepretrgano močvirje.

Ne gledé na to, da je svetila luna po noči, nisi opazil nikjer, kakor daleč je okó segalo, ni za seženj suhe zemlje. Samó vrhovi grmičja so štrleli nad vodo in gozd. Zdelo se je, da raste iz vode, ki je pluskala pod konjskimi nogami in se stekala s koles in brizgala po vojakih. Vurcelj je kar obupal. „Čudna je naša pot!“ mrmra. „Pod Černihovem nam je grozil ogenj, tú nas voda zaliva!“

Tudi zemlja, vklub rastlinstvu, ki je tú rastlo, ni dajala trdne podlage nogam, marveč se je gugala in tresla, kakor bi hotela požreti óne, ki hodijo po njej. Čez Pripeč prevažala se je vojska céle štiri dni, pa še potem je bilo treba vsak dan prebresti reke in rečice, tekoče po razmočenej zemlji, ker ni bilo mostov.

Čez nekaj dni se je jela vlačiti megla in jelo deževati. Ljudje so se trudili s poslednjimi močmi, da bi prišli iz te zaklete pokrajine. Knez sam jih je priganjal. Ukazal je posekati lesove, napraviti iz hlodov tlak in po njem pomikati se naprej. Vojaki, videč, da ni varoval samega sebe, ter od jutra do večera bil na konju; da

je vodil vojsko ter sam vse nadzoroval, tudi niso mrmrali, dasi je trud presegal njih moči. Od jutra do večera se ugrezati, biti premočen do kože, — to je bila vseh skupna osoda. Konjem se je začel rog luščiti od kopit; veliko jih je v vodi tudi poginilo, da so bili pešci in dragonci Volodijevskega primorani samotež vleči topove. Sprednji polki, kakor husarji Skretuskega, Zaccvilihovskega in oklopniki so vzeli v roke sekire, da so sekali ter narejali pot. Bila je slavna pot v mrazu, vodi in gladu, na katerej je volja vojskovodje in srčnost vojakov premagala vse ovire. Nihče se doslej še ni drznil, pomladi, ko so se razlile vode, hoditi tukaj z vojsko. Sreča samó, da hoje niso ovirali napadi. Ljudstvo je bilo tiho, mirno, in ni mislilo na vstajo. Dasi so ga pozneje šuntali Kozaki in vabil zgled njih sobratov, vendar se ni hotelo pridružiti vstašem. Sedaj je samo gledalo malomarno na mimogredoče trume, ki so brodirale po gozdih in močvirju kakor zaklete ter šle mimo kakor senj. Dajali so jim kažipote ter izvrševali tiho in pokorno vse, kar jim je bilo naročeno.

Knez to videč, je strogo brzdal vsako vojaško surovost, da za njim ni odmeval stok, kletev in tarnanje. Ko je prišla v kako vas novica, da gré mimo knez Jeremija, rekli so ljudje: „Vže on dobryj (Je dober človek)!“

Čez dvajset dni nadčloveškega truda in trpljenja je dospela knezova vojska v deželo vstašev.

„Jarema gre! Jarema gre!“ se je razlegalo po vsej Ukrajini, celó tjekaj na Divja Polja k Čehrinu in Jahorliku „Jarema gre!“ se je razlegalo po mestih, vaséh, pristavah in fratah; na ta klic so vile, kose in noži odpadli iz kmetskih rok, lica so bledela, tolpe vstajnikov so bežale po noči proti jugu kakor tropa volkov pred odmevom lovskih rogov. Tatar, prežeč ob potu na rop, je skakal s konja ter sedaj in sedaj prislanjal uho k zemlji. V nepremaganih še gradovih in gradičih so zapeli zvonovi in prepevali so: „Te Deum laudamus!“

In ta grozni lev je legel na prag razburjene dežele, da si počije.

Zbiral je moči.

X.

Hmelnicki je ostal nekaj časa v Korsunu; potem se je umaknil v Belo Cerkev in se utaboril. Tatarji so si postavili tabor na drugej strani reke, od tod so razpošiljali svoje trope po vsem vojvodstvu kijevskem. Prav po nepotrebnem je toraj skrbelo gospoda Longina Podbipeto, češ, da mu zmanjka paganskih glav. Gospod Skretuski je dobro povedal, govoreč, da Zaporožci, ki jih je vjel gospod Ponjatovski pod Kanevom, so debelo lagali. Tuhajbej ni šel domú, še celó ni otišel v Čehrin. Iz Korsuna in od drugih strani so dohajale celó nove tolpe

paganov. Prišla sta cariča azovski in astra-hanski, ki še nista bila nigdar v Polskej, in pripeljala štiri tisoče bojevnikov. Prišlo je dvanajst tisoč mož nohajske, dvajset tisoč bilgorodske in budzijaške vojske, nekdam vsi zakleti sovražniki Zaporožcem in Kozakom, sedaj pa njihovi bratje in proti kristjanom zapriseženi zavezniki. Naposled dospe celó sam kan Islam-Girej z dvanajst tisoči Perekopcev. Po teh zaveznikih je trpela vsa Ukrajina, ne le plemstvo, marveč ves ruski narod, kateremu so požigali vasi, jemali živino in še može, žene in otroke gonili v sužnost.

Pri tej splošnej zmešnjavi je bila kmetu jedna rešitev, da je pobegnil k Hmelnickemu. Tam je postal sam razbojnik in pomagal vničevati svojo lastno domovino. Nesrečna krajina! Ko se je vnela vstaja, iztrebljal jo je in opustošal gospod Nikolaj Potocki, potem Zaporožci in Tatarji in sedaj jej je pretil meč Jeremije Višnjevkega.

Bežal je, kdor je le mogel, v tabor Hmelnickega. Bežalo je tudi plemstvo, ker družega sredstva ni bilo, da se reši. Radi tega so moči Hmelnickega vsaki dan naraščale; da ni udaril takoj v sredinjo Poljske in vstal v Belej Cerkvi, storil je le, da besne in divje tolpe privadi reda.

V njegovej železnej roki so se spremenile hitro v bojno moč. Kadri izurjenih Zaporožcev so bili pripravljani, prostaki razdeljeni na polke,

katerim je dal polkovnike atamane. Posamezne trume je pošiljal, naj napadajo gradove, da se privadijo boju. Hraber je bil ta národ, sposoben za vojsko, kakor nobeden drugi, vsled tatarskih napadov privajen orožju, s krvavim obličjem vojske sèznajen.

Dva polkovnika, Handža in Ostap sta napala Nestervar, in pomorila žide in plemstvo. Četvertinskemu knezu je odsekal njegov lastni mlinar glavo na grajskem pragu; kneginjo pa je vzel Ostap za svojo sužnjo. Drugi so se razkropili na druge strani; sreča je spremljala njih orožje; strah je vzel Lahom srčnost; — strah, da je narod metal orožje iz rok, ter bežal.

Polkovniki so večkrat povpraševali Hmelnickega: Zakaj ne odrine proti Varšavi? Zakaj se zabava s čarovnicami, zaliva z žganjico ter daje Lahom čas, da se otresejo strahú in pripravijo za vojsko? Večkrat je pijana druhal oblegala po noči stan Hmelnickega, zahtevajoč, naj jo popelje proti Poljakom. Hmelnicki je zanetil vstajo, da je vzplapolela v velikanski plamen. Sedaj jel je opazati, da ta sila tira njega samega v neznano bodočnost, v katero je zrl z mračnimi očmi, ne vedoč, kaj mu prinese. Saj je mej polkovniki in atamani le sam znal, kolika moč tiči v navidezno onemoglej poljskej ljudovladi. Zanetil je vstajo, zmagal pri Žoltih Vodah, zmagal pod Korsunom, strl kraljevo vojsko; kaj pa sedaj?

Zbere torej polkovnike na posvetovanje, gledajoč jih s krvavimi očmi, pred katerimi so vsi trepetali; stavi jim otožno vprašanje:

„Kaj hočete? Iti v Varšavo? Če pa prilomasti Višnjevecki, pobije vaše žene in otroke; potem krene za vami z zbranim plemstvom proti Varšavi. Tako pridemo mej dva ognja — in poginemo — če ne v bitkah, pa na kolih . . .“

„Na tatarsko prijaznost“, nadaljuje, „ni se zanašati! Danes so z nami, jutri nam obrnejo hrbet in zbežé v Krim, ali pa prodajo gospôdi naše glave . . . Kaj je storiti, povejte! Naj jo udarimo na Višnjeveckega? Lahko zadrži našo in tatarsko vojsko. Med tem se zbere v Poljskej vojska, ki mu prihití na pomoč. Izbirajte . . .“

Prestrašeni polkovniki molčé. Le Hmelnicki govori zopet tako:

„Čemu ste tako tihi?“ Zakaj ne silite naj odrinem proti Varšavi? Če torej ne veste, kaj naj storim, pa prepustite meni. Če Bog dá, ohranim svojo in vaše glave, dobim pomiloščenje zaporožki vojski in vsem Kozakom.

Ostajalo je le še jedno, da se z lepo pogodi. Hmelnicki je dobro vedel, koliko more na ta način v poljskej ljudovladi doseči. Računal je, da zbor rad dovoli Kozakom zdatne pravice, da bi le vojske ne bilo treba. Znal je tudi, da je v Varšavi mogočna stranka, njej na čelu sam kralj, (čegar smrt še Kozakom ni bila znana), potem kancler, in obilno gospôde, ki bi rada

ustavila naraščaj magnaškega premoženja na Krajini in spravila s pomočjo Kozakov v kraljeve roké. Ta stranka bi rada sklenila s Kozaki trajni mir ter uporabila njihovo moč za tujezemske vojske. V tem slučaju bi mogel Hmelnicki doseči veliko čast, dobi lahko hetmansko bulavo, nemara celó iz kraljevih rok, ter dobi Kozakom mnogo, mnogo pravic.

To je vzrok, da je toboril tako dolgo pri Beli Cerkvi. Oboroževal se je, pošiljal okrožnice na vse strani, vabil skupaj ljudi, snoval armade ter spravljal gradove v svojo oblast, ker je vedel, da bodo pogodbe le takrat vspešne, če pokaže svojo moč; za to v srce ljudovlade ni odrinil.

Kaj, ko bi po sklenjeni pogodbi sledil mir? Takrat bi izvil orožje iz rok Višnjevckemu. Ko bi knez ne hotel odložiti orožja, ne bodo več njega — Hmelnickega, — ampak kneza smatrali vstajnikom, ker se vojskuje v kljub kraljevej in zborovej volji. Takrat še le bo pravi čas, da vdari na Višnjevckega, ko dobi pooblastilo kralja in ljudovlade.

Tako si je mislil samozvanec, zaporoški hetman, take načrte je delal za prihodnost. Toda na temelj, ki je bil pripravljen za to zračno poslopje, sedali so često črni vrani skrbij, dvomov in bojazni ter zlokobno krokali. Je-li v Varšavi stranka, ki gori za mir, dovolj močna in res začne ž njim pogajanja? Kaj porečeta

zbor in senat? Si-li zamaše tam ušesa za stok in vpitje, zapró li oči žarji požarov na Ukrajini? . . . Ali nemara prevlada vpljiv gospôde, ki ima v lasti tam posestva, katera si bo gotovo hotela ohraniti? Ali je poljska ljudovlada res že tako oslabela, da mu odpusti, ker se je združil s Tatarji. Ali ni že preveč razširil te vstaje? Ali bo sploh še mogoče, pomiriti te razburjene tolpe? Recimo, — Hmelnicki sklene mir, a roparji bodo v njegovem imenu dalje morili in požigali — ali pa se, opeharjeni v svojih náдах, znosijo celó nad njegovo glavo!“ Njegov položaj je bil res težaven. Ko bi bila vstaja slabeja, bi se ž njim ne hoteli pogajati; ker je pa močna, je lahko mogoče, da se pogajanja razbijejo. Kaj pa potem?

Ko so take in jednake misli rojile po težki hetmanovi glavi, zaprl se je navadno v svoje stanovanje ter pil po céle dni in noči. Ko se je med polkovniki in prostaki raznesla novica: „Hetman pije!“ začeli so piti vsi po njegovem zgledu. Zavladal je nered; v pijanosti so morili vjetnike, borili se med seboj, skratka: nastal je pravi sodnji dan, jela gospodariti groza in okrutnost. Bela Cerkev se je spremenila v pravi pekel.

Nekega dné pride k pijanemu hetmanu plemič Vihovski, kateri je bil vjet pod Korsunom; opravljal je sedaj službo tajnika. Vstopivši v sobano, začne brez ceremonij stresati pijanca.

Ker to nič ne pomaga, pograbi ga za rame, dvigne po koncu ter stresa še močneje, da bi ga vzdramil.

„Kaj vendar hočeš, zlodja?“ vpraša Hmelnicki.

„Vstani in vzdrami se!“ odvrne Vihovski, „poslanci so tukaj.“

Hmelnicki skoči urno po konci. Kar hipoma je trezen.

„Hej!“ zakliče mlademu Kozaku, ki je sedel pri vratih. „Daj sèm plašč, kapo in bulavo!“

Potem se obrne k Vihovskemu :

„Kdo je prišel? Od kod?“

„Duhovnik Patroni Lasko iz Hušče, poslanec vojvode braclavskega.“

„Gospoda Kisla?“

„Tako je.“

„Hvala Bogu Očetu, Sinu in svetemu Duhu ter svetej Bogorodnici!“ vzklikne Hmelnicki ter se prekriža. Lice se mu zvedri, ker so začeli ž njim pogajanja.

Pa tega dné so prišle še druge novice, nasprotne mirnemu poslanstvu vojvode Kisla. Hmelnicki je zvedel, da se pomika knez, čegar vojska si je po utrujenem hodu skozi gozde in močvirje odpočila, v uporniško deželo in sedaj tam razgraja po svoje; da je ogledna četa pod poveljništvom Skretuskega razbila dva tisoč mož broječo tolpo Kozakov in kmetov ter ni

jednega ni pustila živega; da je knez z naskokom vzel Pogrebišče, imetje knezov zbaražkih. O tem naskoku so mu pripovedovali strahovite reči. Pogrebišče je bilo gnezdo najbesnejših morilcev. Pa je baje tudi knez rekel vojakom; „Ubijajte jih takó, da bodo čutili, da umirajo! Vojaki so to radi izvrševali. Iz vsega mesta se ni rešila ni jedna živa duša. Sedemdeset vjetnikov je bilo obešenih, dve sto so jih natakneli na kole. Pripovedovali so tudi, da so zmagovalci sè svedri vrtali oči Kozakom ter jih žgali na gromadah. Vstaja je takój ugasnila po vsej okolici. Prebivalci so ali zbežali k Hmelnickemu, ali pa na kolenih klečé nudili kruh in sol gospodarju iz Ljubna, proseč milosti. Manjše tolpe so bile strte; v lesovih pa, kakor so trdili vbežniki iz Samorodka, Spičina, Pleskova in Vahnovke, ni bilo drevesa, na katerem bi ne visel kak Kozak.

In vse to se je godilo pri Beli Cerkvi, pred nosom toliko tisoč mož broječe armade Hmelnickijeve.

Hmelnicki, ko to sliši, jame tuliti kakor ranjen lev. Na jedne strani pogajanja, na drugej — meč. Če vdari na kneza, smatrali bodo za znamenje, da noče pogajanj, ki jih začenja ž njim gospod iz Brusilova.

Ostalo mu je samó še jedino upanje v Tatarjih. Hmelnicki vstane ter gre k Tuhajbeju.

„Tuhajbej, moj prijatelj!“ reče, ko je opravil navadne poklone; „pomagaj mi sedaj, kakor si

mi pomagal pri Žoltej Vodi in pod Korsunom . . . Prejel sem pismo vojvode braclavskega, v katerem mi vojvoda obeta zadoščenje in vrnitev zaporožkej vojski starih svobodščin, s pogojo, da odjenjam od vojske. To tudi moram učiniti, da pokažem svojo odkritosrčnost in dobro voljo. Med tem pa je prišla novica o knezu Višnjevskim, da je vzel Pogrebišče in nikogar ni pustil živega, da dobre moje molojce seče in natika na kole. Ker se sam nanj dvigniti ne morem, prišel sem k tebi s poklonom in prošnjo, da se sè svojimi Tatarji nanj dvigneš, ker drugače pridere še semkaj v naš tabor.

Zamorec, sedeč na kupu preprog, naplenjenih pod Korsunom ali po plemitaških dvorih, je kimal nekaj časa z glavo, zamežikal z očmi, kakor bi si hotel bolje premisliti, naposled pa odvrne:

„Allam, tega jaz storiti ne morem!“

„Zakaj ne?“ vpraša Hmelnicki.

„Dosti sem že zgubil bejev in čavsov pri Žoltih Vodah in pod Korsunom radi tebe, čemu naj jih še več zgubim? Jarema je velik in močan vojščak! Pojdem nadenj, če tudi ti pojdeš, sam pa ne! Nisem bedak, da bi v jednej bitki zgubil vse, kar sem si pridobil doslej . . . Rajše pošiljam svoje vojake po plen in sužnje. Dovolj sem že, nezvesti psi, storil za vas. Ne pojdem sam, pa tudi kanu bom odsvetoval. Rekel sem.“

„Prisegel si mi pomoč . . .“

„Da! toda prisegel sem s teboj, ne pa za-te boriti se. Pojdi proč!“

„Dovolil sem ti nabirati vjetnikov mej lastnim narodom. Plen sem ti prepustil, hetmane oddal.“

„Če bi mi jih ne bil dal, bil bi pa jaz tebe njim dal.“

„H kanu pojdem.“

„Poberi se, bedak, pravim ti!“

Ostri zobje zamorca so jeli že bliskati izpod ustnic. Hmelnicki je spoznal, da nič ne opravi; ko bi silil zamorca, vtegnilo bi biti celó nevarno. Zato vstane ter gré h kanu.

Od kana dobi ravno tak odgovor. Tatarji so imeli svoj razum ter se bojevali le radi lastnega dobička. Namesto poskušati se na bojnem polju z vojskovodjem, ki je bil splošno proglašen za nezmagljivega, razpošiljali so rajše svoja krdela ter bogatili se brez prelivanja krvi.

Hmelnicki se vrne ves besen v svoje stanovanje. V svojem obupu se je hotel zalivati z žganjico, pa Vihovec mu izvije steklenico iz rok.“

„Ne boš pil, gospod hetman“, reče. „Poslanec je tukaj, treba je poprej odpraviti poslanca“.

Hmelnicki se je strašansko razsrdil.

„Ukazal bom“, reče, „tebe in poslanca nataktniti na kol“.

„Pa ti vendar ne dam žganjice. Te-li ni sram, ko te je sreča tako visoko povzdignila, da se kakor priprost Kozak zalivaš z žganjico?“

Pfuj! Pfuj! gospod hetman, to ne gré tako. Vsem je že znano, da je prišel poslanec. Vojska in polkovniki zahtevajo, da se skliče posvetovanje. Železo je treba kovati, dokler je vroče; sedaj je lahko mogoče, da skleneš mir ter dosežeš vse, česar želiš. Pozneje bo prepozno, in še tvoj vrat bo v nevarnosti. Dà, treba je takoj poslati poslance v Varšavo, da prosijo kralja pomiloščenja . . .“

„Modra buča si“, odvrne Hmelnicki. „Ukaži pozvoniti na posvetovanje ter povej na majdanu polkovnikom, da takoj pridem.“

Vihoski je otišel; čez kratko je zadonel glas zvona, ki je vabil na posvetovanje. Začeli so vreti skupaj polkovniki ter zasedli pripravljene prostore. Prišel je strašni Krivonos, desna roka Hmelnickega, prišel Krečovski, kozaški meč; dalje stari in izkušeni Filon Dziedziales, kropivniški polkovnik, Fedor Loboda, perejaslavski polkovnik; okrutni Fedorenko, kalniški polkovnik; divji Puškarenko, poltavski polkovnik, ki je načeloval samim čabanom; Šumejko, nižinski polkovnik; bojeviti Čarnota, hadzijaški polkovnik; Jakubovič, čehrinski polkovnik; dalje Nosač, Hladki, Adamovič, Gluh, Puljan, Panič. Toda niso še bili vsi, ker nekateri so bili na pohodih, nekateri pa vže na onem svetu, kamur jih je poslal knez Jeremija

Tatarje to pot niso pozvali na posvetovanje. Tovarištvo se je zbralo na majdanu, okoli ka-

terega so se drenjali kmetje, katere pa so odganjali z buzdovani in palicami.

Naposled pride tudi sam Hmelnicki, v ruđečej opravi, s husarsko čako in bulavo v roci. Poleg njega je šel bel kakor golob, duhovnik Patroni Lasko, a na drugej strani Vihovski s papirji v roci. Hmelnicki sede mej polkovnike in nekaj časa molči. Potem sname čako v znamenje, da se začne posvetovanje.

„Gospodje polkovniki in atamani!“ reče. „Znano vam je, da smo radi velikih in po nedolžnem trpečih krivic morali zgrabiti za orožje; s pomočjo najjasnejšega krimskega cara smo začeli tirjati staro prostost in naše pravice, ki nam jih je odvzela gospôda vkljub kraljevej volji. Bog je blagoslovil naše podjetje ter pripravil nepoštene naše tirane v nenavaden strah. On je kaznoval krivico in tlačénstvo ter nas oblagodaryl z zdatnimi zmagami, za kar smo dolžni se mu s hvaležnim srcem zahvaliti. Ker je že kaznovan njih napuh, moramo sedaj misliti na to, da zabranimo daljše prelivanje kristjanske krvi, kakor nam to Bog in naša vera ukazuje. Sabelj naših pa vendar ne denemo poprej iz rok, dokler po volji najjasnejšega kralja ne dobimo nazaj stare svobode in pravice. Gospod vojvoda braclavski pa mi piše, da se to prav lahko zgodí, kar tudi rad verjamem, ker ne mi, marveč gospodje. Potocki, Kalinovski, Višnjeveški in Konecpoljski so se izneverili tronu in ljudovladi. Da smo jih

kaznovali, za to nam gré od trona in stanov primerna nagrada. Prosim vas torej, milostljivi in udani, da prečitate pismo vojvode braclavskega, ki ga je prinesel Patronij Lasko ter modro sklenete, kako naj ustavimo prelivanje krščanske krvi, kako dobimo zadoščenje za pokorščino in zvestobo do ljudovlade!

Hmelnicki ni vprašal, ali naj vojska neha; pač pa je zahteval privoljenja, da lahko neha, ko bi bila za to ugodna prilika. Radi tega so nezadovoljneži jeli mrmrati. V kratkem pa je nastal ropot in grozen krik, katerega je vzročil načelnik hadzijaški, Čarnota.

Hmelnicki molči. Pač pa je pozorno gledal, od kod prihajajo protesti ter si zabileži nasprotovalec v svoj spomin.

Mej tem vstane Vihovski s pismom gospoda Kisla. Prepis pisma je nesel Zorko, da ga prečita zbranemu tovarištvu; torej je tudi tam vse utihnilo. Pismo vojvode se je glasilo tako:

„Blagorodni gospod, starosta poljske, zaporoške vojske, davni moj ljubej in prijatelj!“

Mnogo jih je, ki vas smatrajo sovražnikom poljske ljudovlade. Jaz pa sem prepričan o vašej zvestobi in naklonjenosti do ljudovlade, in se tudi trudim, da bi vcepil to prepričanje še v srce ostalih senatorjev, mojih sotovarišev. Mene vtrjujejo v tem zlasti trije razlogi: Prvi: čeravno dneprovska vojska svojo prostost že od pamtiveka brani in varuje, ostala je še vedno

zvesta kralju in poljskej ljudovladi. Drugi: da je naš ruski národ v svojej véri vedno toliko trden, da vsakdo izmed nas raje žrtvuje svoje življenje, nego-li bi dovolil omajati véro. Tretji: Če tudi nastanejo (kar se je tudi sedaj žalibog zgodilo) razni notranji nemiri, imamo vendar vsi skupaj le jedno domovino, v katerej smo bili rojeni, v katerej uživamo svobodo. Priznati moramo, da ni na vsem svetu države, v pravicah in svobodi našej podobne. Radi tega smo vsi vajeni braniti celoto svoje domovine. Dasi se rado pripeti mnogo grenkega na svetu, kaže nam pamet sama, da se je lože dogovoriti o tem, kar koga boli, v svobodnej državi, kakor pozabiti zgubo te matere, katerej podobne ne najdemo ni mej kristjani, niti mej pagani . . .“

Perejeslavski Loboda pretrga čitanje:

„Resnico govori,“ reče glasno.

„Resnico govori,“ pritrjujejo drugi.

„Neresnico! laže, pasja duša!“ kriči Čarnota.

„Molči, — izdajica!“

„Vi ste izdajice! Na vislice z vami!“

„Na pogibelj tebi!“

„Tiho, poslušajte! naj čita! . . . Je naš mož! Dalje! . . . Poslušajte! . . .“

Zbirala se je nevihta; toda Vihovski je nadaljeval in utihnili so. Vojvoda je pisal, da

zaporožka vojska sme imeti vanj zaupanje, ker vé, da je tudi njihove vére, njihove krvi, da jim torej želi vse najboljše; omenil je, da se nesrečnega poboja pod Kumejkami in pod Starcem ni vdeležil. Konečno rotí Hmelnickega, naj zapreči vojsko, odpravi Tatarje, ali obrne orožje proti njim in naj ohrani zvestobo do poljske ljudovlade. Pismo je končal s temi besedami:

„Obetam vašej blagorodnosti, kakor sin božje cerkve in potomec starega ruskega rodu, da vam hočem pomagati v vsem. Vaše blagorodje! dobro znate, da tudi moja beseda v tej ljudovladi ni brez veljave, da brez mene niti vojske niti miru skleniti ne morejo, da jaz prvi ne želim domače vojske“ i t. d.

Začeli so se kriki pritrjujoči in zanikajoči; toda pismo je splošno ugajalo polkovnikom in tovarištvu. Pa v prvem hipu ničesar nisi razumel, ali slišal, radi hrupa. Tovarištvo je bilo podobno velikanskemu vrtincu, v katerem je vse vrelo in hruščalo. Polkovniki so stresali buzdovane ter žugali drug drugemu s pestmi v oči. Privržencem vojske je načeloval Čarnota, ki je popolnoma znorel. Hmelnicki, gledajoč ga, bil bi tudi kmalo jeze vskipel; takrat pa je navadno utihnilo vse, kakor zverina pred rjoventjem leva. Toda mahoma skoči na klop Krečovski, mahne z buzdovanom ter zakriči:

„Konje bi pasli, ne pa hodili na posvetovanje, sluge paganski!“

„Tiho! Krečovski hoče govoriti!“ zakriči Čarnota, ker se je nadjal, da se polkovnik gotovo oglasi za vojsko.

„Tiho! Tiho!“ kričali so drugi.

Krečovski je vžival mej Kozaki veliko spoštovanje radi zaslug, ki si jih je pridobil v vojski in tudi radi tega, — kar je bilo pa močno čudno, ker je bil plemič. Zato so takoj vsi utihnili ter radovedno pričakovali, kaj bo povedal. Hmelnicki sam je vprl vanj svoj nemirni pogled.

Toda Čarnota se je motil, ko je mislil, da se polkovnik oglasi za vojsko. Krečovski je spredel, da more sedaj ali nikdar dobiti od ljudovlade óna starostva in dostojanstva, o katerih je sanjaril. Domislil si je, da pomirjajoč Kozake, bodo se trudili pred vsem, da njega pridobe. Temu ne bo mogel nasprotovati krakovski vojvoda, ker je sedaj vjet in v zaporu. Jel je tako govoriti:

„Moja stvar je, da se bijem, ne pa posvetujem“; „ker je pa tako prišlo, izpovem tudi jaz svoje mnenje, ker sem z vami vred že zaslužil to čast. Začeli smo vojsko, da dobimo nazaj našo prostost, naše pravice; sedaj pa piše braclavski vojvoda, da se imajo uresničiti naše želje. Torej, ali se bodo, ali ne bodo. Če nam ne ugodijo — bo vojska! če pa ugodijo, — mir! Čemu zamán prelivati krv? Naj pomirijo nas, mi pa pomirimo prostake in vojske bo konec. Naš oče Hmelnicki je kaj dobro vse na-

ravnal, da se namreč držimo kralja, ki nam podeli za to primerno nagrado. Če se bo gospôda ustavljala, nam kralj rad dovoli, da ž njimi poračunimo, in poračunili bomo. Ne svetujem, puščati domú Tatarje. Naj se vtaboré na Divjih Poljih in počakajo tamkaj, dokler se ne poravna naša zadeva.“

Hmelnickemu se zjasni lice, ko sliši te besede. Ogromna večina polkovnikov je zahtevala, naj preneha vojska in se pošljejo poslanci v Varšavo ter naprosijo vojvodo iz Brusilova, da pride sam sklepat pogodbo. Čarnota je še kričal in protestiral; toda Krečovski je vprl vanj svoj grozni pogled.

„Čuj Čarnota!“ reče, „ti kričiš in vpiješ po vojski in prelivanju krvi. Ko so pa pod Korsunom šli ná te pešci Dmohovskega, cvilil si kakor prase: „Braty ridnyje, spasajte (rodni bratje, rešite me!)“ ter zbežal pred vsem svojim polkom.

„Lažeš!“ zakriči Čarnota. „Jaz se ne bojim ni Lahov niti tebe!“

Krečovski je stisnil buzdovan ter skočil k Čarnoti; — tudi drugi polkovniki so se jeli groziti s pestmi hadsjaškemu polkovniku. Znovič nastane hrup. Na majdanu pa je rjovel národ kakor čreda divjih zabrov (turov).

Sedaj vstane znovič Hmelnicki:

„Gospodje polkovniki!“ reče, „sklenili ste, da se naj pošlje v Varšavo poslanstvo, ki pri-

poroči našo zvesto službo najjasnejšemu kraljevemu veličanstvu ter ga poprosi nagrade. Kdor le hoče imeti vojsko, ta jo lahko ima; ne z kraljem, ne z ljudovlado, ker mi se z njima še nikdar nismo vojskovali, marveč z največjim našim sovražnikom, ki je kozaške krvi že ves rudeč, ki se je že pod Starcem oskrnil ž njo in se maže še sedaj, kuhajoč sovraštvo do zaporoške vojske. Poslal sem mu po poslancih pismo ter ga prosil, naj odjenja od ónega sovraštva. On pa jih je rabeljski pomoril, ne spoznavši me vrednega odgovora; s tem je onečastil vso zaporoško vojsko. Sedaj je prišel iz Zadnepra, razdjal pogrebišče in ljuto kaznoval nedolžne ljudi, katere sem bridko objokoval. Na to, kakor so mi danes jutro naznanili, je otišel v Nemirov; in tudi tam nikomur ni prizanesel. Ker se Tatarji vsled strahu nočejo dvigniti nanj, je pričakovati, da v kratkem semkaj pridere, da bi nas nedolžne ugonobil, a to proti volji najjasnejšega kralja in vse ljudovlade. V svojej ošabnosti se že za nikogar več ne briga; kakor se šopiri sedaj, tako je pripravljen nasprotovati tudi kraljevej volji.“

V zbirališču vse umolkne. Hmelnicki si oddahne ter nadaljuje:

„Bog nas je nagradil z zmago nad hetmani; toda on je hujši od hetmanov in drugih vojskovodij. Če se sam dvignem nanj, takoj bi po svojih prijateljih razvpil v Varšavi, da nočemo

mirú in še pred kraljem bi očrnil našo nedolžnost. Da se to ne zgodi, je treba, da kralj in vsa ljudovlada zvé, da nočem vojske, da mirno sedim in da nas on prvi napada z vojsko; — jaz se toraj ne smem ganiti, ker se nočem izneveriti besedi, ki sem jo dal gospodu vojvodu braclavskemu. Da pa ta vražji sin naše moči poprej ne zdrobi, treba se mu je upreti in ga zdrobiti, kakor smo ugonobili naše sovražnike pri Žoltih Vodah in Korsunu. Zatorej vas, gospôda, prosim, da otidete prostovoljno nanj; sam pa bom mej tem pisal pismo kralju, da ste to sami storili, ker je bilo treba, da se ubranimo Višnjevckemu.“

Zopet molk. Hmelnicki si oddahne ter nadaljuje:

„Kdo izmed vas, gospôda, se torej hoče poskusiti ž njim? Dam mu dovolj vojske, samih vrlih molojcev in topove, da z božjo pomočjo premaga tega našega sovražnika . . .“

Polkovniki po vrsti molcé.

„Šestdeset tisoč izbrane vojske mu dam,“ reče Hmelnicki.

Tišina.

A vendar so bili tam zbrani sami nevstrašeni vojaki, čijih bojni kriki so večkrat odmevali do carograjskega obzidja. Znabiti se je vsak izmej njih bal zgubiti pridobljeno slavo v boji sè strašnim knezom Jeremijo.

Hmelnicki obrača pogled po polkovnikih, ki so pobešali svoje oči v tlà. Lice Vihovskega je zarudelo jeze.

„Poznam molojca,“ reče turobno Hmelnicki, ki bi se ozval na ta moj poziv in se lotil tega podjetja; toda njega ni tukaj . . .“

„Bohun!“ ozvé se neki glas.

„Dà, Bohun. On je strl že jeden Jeremijev polk v Vasilovki, pa so ga nekoliko opraskali v boju in radi tega leži sedaj bolan v Čerkasu, s smrtjo se boreč. Kjer njega ni, nikogar ni, kakor vidim. Kje je kozaška slava; kje so Pavluki, Nalevajki, Lobode in Ostranici?“

V tem trenutku se dvigne človek, srednje rasti, širok z mračnim licem, ognjeno zarudeli brkami in zelenimi očmi.

„Jaz pojdem!“ reče, stopivši k atamanu.

Bil je Maksim Krivonos.

Zbrani poveljniki zaženo krik „Slava!“ On pa se je vprl z buzdovanom v bok ter reče s hripavim pretrganim glasom:

„Ne misli si, hetnan, da bi se bil jaz bal. Bil bi se takoj oglasil, toda mislil sem si: So še drugi boljši! Ker le nobeden noče iti, pojdem pa jaz. Drugi imajo glavo in roké, jaz pa sem brez glave ter imam samó roké in sabljo. Za to me je mati rodila. Vojska mi je mati in sestra. Višnjjevecki morí, — moril bom tudi jaz; obeša ljudi, — obešal jih bom tudi jaz. Daj mi gospod

hetman vrlih molojcev, ker s prostaki nič ne opravim z Višnjevckim. Takó torej pojdem premagat gradove, pobijati, moriti, obešati! Na pogibelj njim beloročkom!“

Drugi ataman stopi naprej.

„Jaz pojdem s teboj, Maksim!“

Bil je Puljan.

„Tudi Čarnota, Hladki in Nosač pojdejo s teboj,“ reče Hmelnicki.

„Pojdemo!“ ozvali so se jednoglasno. Vzglede Krivonosa jih je napolnil z novim pogumom.

„Na Jaremo! Na Jaremo!“ zahrume kriki v tolpi. Posvetovanje se je čez kratko spremenilo v pijančevanje. Polki, namenjeni spremljati Krivonosa, so pili na smrt, — ker so tudi šli v smrt. Molojci so to dobro vedeli, pa v njih prsih ni bilo strahu. „Raz maty rodyla!“ (za to nas je mati rodila) so ponavljali za svojim novim vojskovodjem ter niso več pomilovali svoje osode, kakor je to vsigdar v navadi pred smrtjo. Hmelnicki jim ni branil piti; dà, še sam jih je spodbujal. Pijančevali so tudi prostaki ter začeli popevati pesni v stotisoč glasovih. Razprašeni po taboru priročni konji, ki so dirjali, da se jim je prah valil izpod kopit, delali so nepopisljiv nered. Odganjali so jih s kričem, zbadanjem in smehom. Tolpe so se klatile poleg reke, streljale in rinile celó v hetmanovo stanovanje; ta je naposled Jakuboviču ukazal, naj jih razpodi.

Začel se je pretep, ki je trajal, dokler ni nagla ploha razpodila razgrajalcev pod vozove in šotore.

Na večer se je razburilo nebo v pravo nevihto. Grom je donel od jednega konca oblakov do drugega. Blisk je osvetljeval vso okolico, sedaj z belo, sedaj z rudečo svitlobo.

Pri blisku in gromu je odhajal iz tabora Krivonos, vodeč svojih šestdeset tisoč izbranih bojevnikov in prostakov.

XI.

Krivonos je šel iz Bele Cerkve na Skvir in Pogrebišče v Mahnovko. Koder je šel mimo, tam so zginili sledovi človeškega življenja. Kdor se mu ni pridružil, poginil je pod mečem. Požigal je celó setev, lesove in sadunosnike, a knez je mej tem na drugej strani izvrševal ugnobljenje.

Po razdjanju Pogrebišča je Jeremijeva vojska pobila še nekoliko večih oddelkov vstajnikov ter se utaborila pod Rajgradom. V teku jednega mesca skoraj niso stopili s kônj, da so že popolnoma oslabeledi, pa tudi smrt je zdatno zmanjšala njih število. Treba je bilo se oddahniti, ker so roké teh koscev že medlele krvave košnje. Knez sam je jel misliti, ali bi ne kazalo dati odduška vojski ter otiti za nekaj časa v kak mirnejši kraj, da si vojska počije in nabere novih.

močij. To je bilo še posebič potrebno radi konj, ki so bili bolj kostnjakom, nego živalim podobni, ker že nad mesec dni, sè samo travo se živeč, niso zrna dobivali. Po odmoru jednega tedna je došla novica, da se bliža pomoč. Knez je takój odjezdil prišlecem naproti. — Res je srečal gospoda Jana Fiškeviča, vojvodo kijevskega, ki je pripeljal poldrugi tisoč dobrih ljudi. Za njim so prišli gospod Krištof Fiškevič podsoodnik braclavski, mladi Aksak, še mladenič z dobro oboroženim huzarskim praporom in mnogo plemstva, recimo: gospodje Senjut, Poljubinski, Žitinski, Jeloviški, Kirdej, Bogoslavski; nekateri s spremstvom, drugi brez njega, skupaj okoli dva tisoč konj, razun družine. Knez se je močno razveselil ter gospoda vojvodo hvaležno povabil v svoje stanovanje; ta se ni mogel dosti načuditi njega uboštvu in priprostosti. Knez, živeč v Ljubnem po kraljevo, ni si dovolil na pohodih in vojski nikakega razkošja, da je bil vojakom v zgled. Nastanil se je v mali sobani, v katero je gospod kijevski vojvoda le s težavo prišel radi svoje velike in debele postave. V sobi si videl le mizo, lesene klopi in naslonjačo, pokrito s konjsko kožo, in sè slamo napolnjeno vrečo, na kateri je spal strežaj, pripravljen vedno na gospodarjevo povelje. Ta priprostost je močno osupnila vojvodo, ki je ljubil ugodnost ter se rad valjal po preprogah. Vstopivši v sobo, začudeno pogleda kneza. Dasi ga je večkrat videl

na zborih v Varšavi ter bil celó njegov daljni sorodnik, vendar ga ni še dobro poznal. Še le, ko začne govoriti ž njim, spozna, da ima opraviti z nenavadnim človekom. In on, star senator in star vojak, navajen trkati svoje tovariše po ramah, ki je ogovarjal kneza Dominika Zaslavskega z besedami: „Moj ljubej!“ on zaupnik kralja samega, ni mogel svobodno občevati z Višnjevckim, dasi ga je knez prijazno sprejel ter mu bil hvaležen za pomoč.

„Gospod vojvoda“, rekel mu je, „hvala Bogu, da ste prišli s čilimi ljudmi. Jaz sem sè svojimi že popolnoma opešal“.

„Videl sem na vojščakih vaše knežje svetlosti, da so močno utrujeni ti reveži, kar tudi mene močno boli, ker sem prišel s prošnjo, da bi mi vaša knežja svitlost prihiteli na pomoč.“

„Potrebujete mar nujne pomoči?“

„O, pa še kako! Privrelo je deset tisoč te drhali, katerim načeluje Krivonos, ki je bil, kakor sem slišal, poslan proti vašej knežjej svitlosti. Izvedši pa, da ste odrinili h Konstantinovu, napotil se je tjekaj in oblegel na poti mojo Mahnovko ter pustošil tako, da tega jezik povedati ne more.“

„Slišal sem o njem in ga tukaj čakal; ker me je pa zgrešil, vidim, da ga moram sam poiskati. Res, tu se mudi. Koliko vojske imate v Mahnovki?“

„V gradu je dve sto Nemcev, ki še vtegnejo vztrajati nekaj časa Najhuje je pa, da se je zbralo mnogo plemstva z rodbinami v mestu, ki je le slabo zavarovano in se dolgo braniti ne more.“

„Res, tu se mudi“, ponovi knez.

„Želenski!“ zakliče, obrnivši se k strežaju; „teci po polkovnike!“

Vojvoda kijevski se vsede mej tem na klop, in težko dihajoč gleda, če mu prinese kdo večerje. Rad bi bil prigriznil kaj dobrega, ker je bil že lačen.

Kmaló se začujejo koraki in knezovi častniki, vsi črni, shujšani in zaraščeni, stopajo v sobo. Molčé se priklonijo knezu in njegovim gostom ter čakajo, kaj jim bo povedal.

„Gospodje! imate konje domá?“ vpraša knez.

„Da?“

„Pripravljene?“

„Kakor vedno.“

„Dobro. Čez jedno uro odrinemo na Krivonosá.“

„He!“ vzdihne vojvoda kijevski in začudeno pogleda gospoda Kristofa, podsodnika bralavskega.

Knez pa je naročal dalje:

„Gospod Ponjatovski in gospod Veršulj odrineta prva. Za njima pojde Baranovski z dragonci, čez jedno uro pa otidemo mi in topničarji gospoda Vurclja.“

Polkovniki se priklonijo ter otidejo iz sobe. Čez kratko se oglasé trombe, pozivajoč na pot. Vojvoda kijevski ni pričakoval take naglice ter je niti ni želel, ker je bil upehan in truden. Računal je, da si saj jeden dan odpočije pri knezu in še potem pravočasno dospé. Tu pa je bilo kar odriniti, ne da bi se poprej najedel in naspal.

„Svitli knez!“ reče „ali pa dospejo vaši vojaki v Mahnovko, ker sem videl, da so grozno utrujeni, pot je pa dolga?“

„Naj vas radi tega ne boli glava? Gredó v boj kakor na svatbo.“

„Vidim to, vidim. Vojščaki, kakor iz železa. Pa tudi moji ljudje so upehani.“

„Pa ste vendar rekli, da se mudi.“

„Tako je. Toda eno noč bi si že mogli oddahniti. Mi pridemo izpod Hmelnika.“

„Mi pa z Ljubna iz Zadnepra.“

„Ves dan smo potovali.“

„Mi pa celi mesec.“

To rekši je knez otišel, da osobno vredi vojsko za odhod. Vojvoda pa vpré oči v gospoda Krištofa, vdari z dlani po kolenih ter reče:

„Evo, tu imam, kar sem hotel. Kakor vidim, umoré me tu še z gladom. Ti ljudje so se kopali v kropu. Prišel sem prosit pomoči, misleč si, da po velikem moledovanju čez dva, tri dni odrinemo; a me še ne puste, da bi si oddahnil. Bes jih plentaj! Stremen mi je ožulil nogo, ker mi ga je fantin preslabo pripel, pa po trebuhu

me zvija . . . Bes naj jih vzame! Mahnovka je Mahnovka, a trebuh je trebuh! Tudi jaz sem star vojak; nemara sem več skušal vojske kakor oni, toda ne tako: lap, cap! To so zlodeji, ne ljudje; ne spé, ne jedó, samo bijejo se. Kakor sem živ, tako gotovo nikdar ne jedó. Si li videl, gospod Krištof, te polkovnike? Ali ne izgledajo kakor strašila, kaj?

„Da, pa pozná se jim, da so hrabri!“ odvrne Krištof, ki je bil kaj bojaželjen vojščak. „Moj Bog, koliko zmešnjave in nereda je po drugih taborih, kadar treba odriniti, koliko tekanja, prirejanja voz in kônj. Tu pa slišite gospod, prvi oddelki že odhajajo“.

Saj res!“ pritrди vojvoda.

Mladi Aksak pa sklene svoji drobni roki:

„Velik vojskovodja, velik bojevnik je to! zakličé ves navdušen.“

„Vi imate še mleko pod nosom!“ zagromi nanj vojvoda. „Kunktator je bil tudi velik vojskovodja, razumete!“

V tem trenutku stopi knez v sobo.

„Gospodje, na konje! Odrinemo!“ reče.

Vojvoda zgubi potrpežljivost.

„Naročite nam, svetli knez, kaj večerje, ker sem lačen!“

„Oh, moj ljubljени vojvoda!“ odvrne knez smijaje se ter ga prime za rame. „Oprostite! Oprostite! Iz srca rad! Toda na vojski človek na take reči pozabi“.

„Kaj, gospod Krištof! Ali nisem rekel, da ne jedó? reče vojvoda, obrnivši se h Krištofu.

Večerja ni dolgo trajala. Par ur pozneje so celo že pešci odhajali iz Rajgrada. Vojska je ubrala pot na Vinico in Litin k Hmelniku. Potoma je naletel Veršulj v Severovki na tatarsko četo, katero sta z Volodijeuskim potolkla, osvobodivši nekoliko sto jetnikov, skoro samih deklet. Tu so se že začela opustošenja, katera je učinila Krivonosova roka. Strižovka je bila požgana in prebivalci na grozen način pomorjeni. Brž ko ne so se Krivonosu uprli, zato jih je divji vojskovodja dal pomoriti. Pri vходу v vas je visel na dobu sam gospod Strižovski, katerega so vojaki gospoda Tiškeviča takoj spoznali. Visel je popolnoma nag, in imel grozen zavratnik iz glav, navlečenih na motvoz. Bile so glave njegove žene in šesterih otrok. V vasi pa, ki je bila požgana do tal, zagledajo vojaki na obeh straneh ob cesti dolgo vrsto kozaških „sveč“, to je ljudij z dvignenimi rokami nad glavo, ki so bili privezani k stebrom, vtaknjenim v zemljo. Ovili so jih s slamo, polili s smolo in prižigali od vrha. Večina izmed njih je imela obžgane samo roke, ker je brž ko ne dež pogasil ogenj. Toda strašna so bila ta trupla s skremženimi obrazi, stegajoča k nebu črne štrcelje. Strašan smrad gnjiline se je širil naokrog. Nad stebri so krokale cele trope vran in kavk, ki so pri bližanju knezove vojske odletale z bližnih stebrov ter sedale na bolj od-

daljene. Vojska se je molčé pomikala skozi grozen drevored, preštévajoč „sveče“. Vseh je bilo nad tri sto. Naposled so pustili nesrečno vas za hrbtom in si oddahnili na čistem zraku. Pa sledovi opustošenja so se videli še dalje.

Bilo je v prvi polovici meseca julija. Žito je ravno dozorevalo in so pričakovali zgodnjo žetev. Toda setev je bila požgana, pomandrana in poteptana. Zdelo se je, kakor bi bila huda ura potrla poljske pridelke. Pa je tudi res prišla na nje huda ura, najgrozovitejša izmed vseh — domača vojska. Knezovi vojaki so videli večkrat plodonosne okolice opustošene po tatarskih napadih; toda podobnega opustošenja še nikdar niso videli. Enako njivam so požgali tudi gozde. Kjer plamen ni ugonobil drevja, oblizal je z njih z ognjenim jezikom listje in skorjo, da so stala črna in molela kviško suhe svoje vrhove. Gospod vojvoda kijevski je gledal in očem ni verjel. Medjanovo, Zbar, Futori in Sloboda — bili so jedno samo pogorišče. Možje so zbežali h Krivonosu, ženske in otroke pa so uplenile čete Tatarjev, katere sta Veršulj in Volodijeovski pobila. Na zemlji opustošenje, v zraku pa trope vran, vranov, kavk in jastrebov, ki so priletele skupaj Bog znaj odkod, na kozaško žetev. Večkrat so naleteli poleg polomljenih voz na človeška in živalska trupla, katerih se še ni lotila trohnoha. Našli so pobite lonce in kotle, žaklje s premočeno moko, pogorišča, ki so se še kadila, razmetane

stoge sena. Knez je brez oddiha gnal vojsko k Hmelniku, stari vojvoda pa se je prijemal za glavo, žalostno ponavljajoč:

„Moja Mahnovka!“ Moja Mahnovka! Že vidim, dá ne dospemo o pravem času!“

Mej tem se je raznesla v Hmelniku novica, da ne oblega stari Krivonos, marveč njegov sin Mahnovko, da je ta izvršil ona nečloveška opustošenja po poti. Glasnik je vedel povedati, da so mesto že vzeli. Kozaki, premagavši ga, so posekali vse plemstvo in žide, njih žene in hčere pa so odpeljali v svoj tabor, kjer jih je čakala osoda, hujša od smrti. Le grad poveljnik gospod Lev še brani. Kozaki so ga že napadali iz samostana Bernardincev, v katerem so pomorili redovnike. Gospod Lev se je branil s poslednjimi močmi s peščico ljudi; porabivši pa ves smodnik, je naznanil, da se bo težko vzdržal do jutra.

Knez je razdelil pešce in topove ter jim ukazal odriniti k Bistriku. Sam pa je z vojvodom kijevskim, gospodom Krištofom in gospodom Aksakom zdirjal obležencem na pomoč. Stari vojvoda je že obupaval in radi tega pridržaval kneza.

„Mahnovka je zgubljena!“ je dejal, „pridemo prepozno. Boljše je, da jo pustimo ter gremo branit druga mesta in jih preskrbimo z vojaki. Knez ni hotel nič slišati o tem. Gospod Braclavski pa je le priganjal in vojaki so tudi že koprneli po boju.

„Ker smo že prišli semkaj, ne otidemo kar takó brez bitke“, so dejali polkovniki. Odrinili so naprej. Kake pol milje od Mahnovke naleti vojska na nekoliko jezdecev, bežečih z vso močjo na konjih. Bil je gospod Lev s tovariši. Vojvoda kijevski, zagledavši ga, takój ugane, kaj se je zgodilo.

„So grad vzeli?“ zavpije.

„Tako je!“ odvrne gospod Lev in v tem hipu omedli. Bil je močno ranjen ter zgubil skoro vso kri. Tovariši so povedali, kaj se je zgodilo. Nemce so na obzidju vse pomorili, ker so se dali raje pobiti, nego bi se podali; gospod Lev si je naredil pot skozi gosto množico prostakov ter žbežal. V gradu po sobanah pa se je še branilo plemstvo, kateremu je bilo treba urno priti na pomoč.

Vojska še bolj hiti. Čez kratko se ji prikaže na griču mesto in grad, a nad njim črn oblak dima. Dan se je že nagibal k večeru. Nebo se je žarilo v večernej zarji, katero je vojska s početka smatrala za zarjo požarja. Pri njenem odsevu si mogel opaziti polke Zaporozcev in goste trume prostakov, ki so drvile vojski nasproti toliko pogumnejše, ker nihče v mestu ni znal o knezovem prihodu. Nasprotno so si mislili, da je le vojvoda kijevski dospel mestu na pomoč. Nemara, da jih je žganjica naredila slepe, ali vzetje gradú napolnilo z napuhom, ker so drvili pogumno z višine. Še le na raváni so

se jeli postavljati v bojni red, veselo bobnajoč s kotli in bobni. Pri pogledu na to izvije se krik radosti iz poljskih prsij. To pot je gospod vojvoda kijeovski imel že drugič priložnost občudovati točnost knezovih polkov. Kar v trenutku so stali v bojnem redu, težki jezdec na sredi in lahki ob krilih; bilo je mogoče začeti boj.

„Kako izurjeni so vendar ti ljudjé!“ reče vojvoda. „Lahko bi se bojevali tudi brez poveljnika!“

Toda knez je kot previden poveljnik vsekako jezdaril z bulavo v roki mej vojaki, od krila do krila pregledoval ter dajal naročila. Ves se je lesketal v svojem srebrnem oklepu, podoben jasnemu plamenu, švigajočemu mej vrstami, razlikujoč se od svojih tovarišev, nosečih temno opravo. Tako so stali, v sredi v prvi vrsti trije polki. Prvega je vodil vojvoda kijeovski, drugega mladi gospod Aksak, tretjega gospod Krištof Tiškovič. Za njimi v drugi vrsti so stali dragonci pod poveljništvom Baranovskega, a naposled husarji pod poveljništvom gospoda Skretuskega. Krila so zavzeli Veršulj, Kušelj in Ponjatovski. Topov niso imeli; Vurcelj je ostal ž njimi v Bistriku.

Knez skoči k vojvodu ter mahne z bulavo: „Za svoje krivice začnite, gospod, vi prvi!“

Vojvoda mahne z buzdovanom. — Vojaki se sklonijo na sedlih in zdirjajo naprej. Če sodiš po načinu, kakó je vodil vojsko, lahko spoznaš,

da je bil vojvoda, akoravno težak in priletel, vendar iskušen in junašk vojskovodja. Ni spustil svojih vojakov spočetka v dir, da se konji prekmalo ne upehajo; koliko bliže pa je prišel sovražniku, toliko urnejše so morali dirjati. Sam je tekel v prvi vrsti z buzdovanom v roki, a strežaj mu je držal dolg in težak meč, ki pa ni bil pretežak za njegovo rokó. Prostaki se vsujejo peš vojski naproti z kosami in cepci, da bi zadržali prvi udarec ter olajšali Zaporožcem napad. Ko so bili še kakih dvajset korakov narazen, spoznajo Mahnovčanje vojvoda ter mu kličejo:

„Hej, jasni, velmožni gospod vojvoda! Žetev je blizo. Čemu ne ukažete svojim podložnikom iti na polje? Klanjamo se vam, jasni gospod! pa vam tudi prebodemo trebuh!“

In toča krogelj se vsuje na prapor, pa škode ni napravila, ker so že šli jezdecí kakor vihar. Močno so trčili skupaj. Zaslišal se je lom cepcev in žvenk kos ob oklepe, krič in stokanje. Kopja so naredila pot mej gosto gručo prostakov, skozi katera so ognjeni konji vdrli kakor nevihta, teptajoč, premetavajoč in mandrajoč. In kakor na travniku, na katerem se vstopi vrsta koscev, pada bujna trava, ti pa gredó naprej, mahajoč s kosišči, takó je široka vrsta pešcev pod udarci mečev se vedno bolj ožila, kopnela, ginila in ne zmožna stati na mestu, začela se gugati. Naposled se začne razlegati krik: „Ludy spasajtes!“

in druhal prostakov, odmetujoč kose, cepce, vile in puške plane v divjem strahu k zadaj stoječim polkom Zaporožcev. Zaporožci, boječ se, da bežeči prostaki ne vznemirijo še njihove vrste, nastavijo jim kopja. Prostaki, zagledavši to pregrajo, planejo z obupnim vpitjem na obe strani. Od tukaj pa jih zapodita nazaj gospod Kušelj in Ponjatovski, ki sta pridirjala od knezovih kril na borišče.

Vojvoda, gazeč sedaj mej trupli prostakov, ima pred seboj Zaporošce ter podi proti njim svojo vojsko. Udarili so skupaj kakor dva vála, ki pridereta z dveh nasprotnih strani, in narejata penast greben. Konji so se dvignili pred konji z jezdecí kakor vál, a sablje nad njimi kakor pena. Vojvoda je spoznal, da nima opraviiti s prostaki, marveč z uporno in izurjeno zaporožko vojsko. Dve vrsti sta se rinili, gnetli, pa jedna druge ni mogla predreti. Kmaló je bilo polno mrličev, ker je udrihal mož na moža, meč na meč. Sam vojvoda, utaknivši za pas buzdovan in pograbilvši dolgi meč, delal je v potu svojega obraza, sopeč kakor kovaški meh. Pri njem sta bila dva izmej Senijutov, gospodje Kirdeji, Boguslavski, Jeloviški in Poljubinski, ki so vsi že okušali vročo kopelj. Toda na kozaškej strani je najhuje moril Ivan Burdabut, podpolkovnik kalniškega polka, Kozak velikanske moči in postave. Tudi konja je imel tako strašnega, da se je z gospodarjem enako bojeval. Marsikateri

vojak je torej vstavil vranca in umaknil se nazaj, da se ne bi srečal s tem Štempiharjem, ki je širil smrt in opustošenje. Brata Senijutova skočita k njemu, toda Burdabutov konj je pograbil mlajšega Andreja z zobmi za lice in ga zdrobi. Starejši brat Rafael, to videč, mahne ga z mečem po buči. Ranil ga je, pa ne ubil, ker sablja je naletela na meden gumb. Pa v tem hipu ga sune Burdabut z mečem pod brado ter mu vpihnje življenje. Tako sta padla oba brata Senijutova ter ležala v pozlačenih oklepih v prahu pod kopiti vrancev. Burdabut pa šine kakor plamen v oddaljene vrste ter takoj pobije kneziča Poljubinskega, šestnajstletnega fantina, kateremu odseka pri rami desno roko. Urbanski, to videč, hoče se je maščevati za smrt sorodnika, in strelji Burdabutu s samokresom v lice. Toda zgrešil ga je ter mu odstrelil samo uho in ga obليل s krvjo. Strašan je bil zdaj Burdabut in njegov konj, oba z divjimi očmi in razširjenimi nosnicami, besneča kakor zmaj. Smrti ni ušel tudi Urbanski, kateremu je grozovitež z jednim mahljejem odsekal glavó. Ista osoda je doletela osemdesetletnega gospoda Žitinskega in dva gospoda Nikčemnih. Drugi so se začeli pa osupnjeno umikati, zlasti ker je za Burdabutom bliskalo še sto kozaških sabelj in sto kopij, že namočenih v krvi.

Divji lopov opazi vojvodo, in zakričavši veselja plane na-nj, premetavajoč konje z jezdecí.

Zaupajoč v nenavadno moč, zasopiha kakor kovaški meh, dvigne meč nad glavo ter vspevši konja po koncu, skoči k Burdabutu. Gotovo pa bi bila doletela vojvodi jednaka osoda kakor druge, ko bi ne bil planil na velikana Silniški, strežaj nekega plemiča, ki ga pograbi čez pas ter poseka s sabljo, da se zgrudi na tla. Mej tem pa, ko je imel Burdabut ž njim opravka, zakričita gospoda Kirdeja vojščakom, naj prihité vojvodi na pomoč. Mahoma priskoči nekoliko mož, ki napravijo med njim in vojvodom ograjo, na kar se je začelo grozno klanje. Vtrujen vojvodov polk je začel že pešati pod naporom Zaporožcev ter se polagoma umikati. V tem trenutku pa gospod Krištof in gospod Aksak pridrvita s čilimi močmi na borišče. Res so tudi novi zaporoški polki pridrvili v tem trenutku v boj, toda nižje spodaj je stal še knez z dragonci Baranovskega in husarji Skretuskega, ki se še doslej niso udeležili boja.

Začela se je znovič krvava seč; mej tem se je jelo že mračiti. Požar je zajel poslopja na koncu mesta. Njegova zarja je razsvetljevala bojišče; lahko si razločno opazil obe vojski, poljsko in kozaško, ki sta druga drugo lomili. Videl si barve praporov in celó slike na njih. Že so bili gospodje Veršulj, Ponjatovski in Kušelj v ognju, pomandravši na krilih Kozake, ki so se že umikali na grič. Dolga vrsta borilcev se je zakrivila na obeh koncih k mestu ter

vpogibala se čedalje bolj; le središče je še porivala kozaška vojska nazaj proti knezu. Na to še prihrujejo trije novi kozaški polki, da bi raztrgali vrsto; pa v tem trenutku pošlje knez dragonce Baranovskega, ki okrepijo moč poljske vojske.

Pri knezu so ostali le še husarji, ki si bili videti od daleč, rekel bi, kakor teman gozd, na polju, kakor pregraja železnih mož, konj in sulic. Večerni vetrič je zibal nad njimi praporčke, vojaki pa so stali mirno, ne porivajoč se brez povelja v boj, znajoč, da jim krvavi delež ne otide. Knez v srebrnem oklepu in z zlato bulavo v roki, je gledal na bitko; na levi je stal gospod Skretuski z zavihanim rokavom, držeč v krepkej golej roki meč namesto buzdovana, ter čakal mirno povelja.

Knez si zasloni z levo roko v požar obrnene oči ter opazuje bitko. Središče poljskega polumesca se mu je čedalje bolj bližalo. Tlačili so ga nazaj Kozaki, ker ga Baranovski ni mogel zadostno podpreti. Knez je videl, kakor na dlanu težko delo vojakov. Dolgi bliski sabelj so se sedaj dvignili nad vrsto pa zopet zginili. Konji brez jezdecev so odskakovali od boreče se pregraje ter tekali po ravani z razkodranimi grivami, podobni pri svitu požarja peklenskim pošastim. Časih je rudeč prapor, plapolajoč nad gnečo, naglo padel mej tolpo ter se več ni pokazal. Knezov pogled je švigal preko vrst.

borilcev tjekaj gori k mestu, kjer je na čelu dveh izbranih polkov stal sam mladi Krivonos, čakajoč ugodnega trenutka, da plane v središče ter zdrobi popolnoma upešane poljske vrste. In res skoči ter dirja, strašno kriče, naravnost na dragonce Baranovskega. Tega trenutka je čakal tudi knez.

„Naprej!“ zakriči Skretuskemu.

Skretuski dvigne meč in železna stena se pomiče naprej. Niso dolgo tekli, ker se jim je sovražnik približal. Dragunci Baranovskega se po bliskovo razkropé na desno in levo, da naredo prostor husarjem, ki so drvili na zmagojoče Krivonoščeve vojske.

„Jeremija! Jeremija!“ zakličejo husarji.

„Jeremija!“ ponovi vsa poljska vojska.

Strašno knezovo ime prevzame Zaporožce z grozo in strahom. Še le sedaj so spoznali, da sam knez zapoveduje vojski. Sicer pa tudi niso mogli pridržati husarjev, ki so jih drobili sè svojo težo, kakor podirajoč se zid zdrobi pod njim stoječe ljudi. Jediná rešitev je bila, da se umaknejo na obe strani ter pusté husarje naprej, in od strani vdarijo na nje. Pa krili ste bili že zavarovani z lahkimi prapori Veršuljevim, Kušljevim in Ponjatovskim, ki so jih takoj zagnali nazaj v središče. Sedaj se je mahoma spremenilo bojišče. Lahki polki so se razstopili v ulice, po sredi pa so dirjali husarji, goneč, lomeč, porivajoč in teptajoč ljudi in konje. Pred

njimi so tuleč bežali Kozaki. Ko bi se bilo posrečilo Versuljevemu krilu sniti se s krilom Ponjatovskega, bili bi Kozaki obkoljeni in posekani do poslednjega. Toda nobeden od nju ni mogel tega izvršiti radi prevelikega navala utekajočih, zato so le mahali po njih samo od strani, da so jim kar roké medlele.

Mladi Krivonos, dasi hraber in divji, sprevidevši, da njegova neizkušenosť ne zadostuje, da bi nasprotoval takemu vodji, kakor je knez, zgubi popolnoma glavo ter drvi na čelu svojih vojakov proti mestu. Bežečega prestriže gospod Kušelj, ki ga napade od strani ter loputne s sabljo po glavi. Ni ga umoril, ker mu je zaprečila udarec podpenjka; vendar ga je hudo ranil ter spravil še v večji strah. Kmalo bi bil tudi sam svoj drzni čin plačal z življenjem, ker v tem trenutku plane nanj Burdabut na čelu ostankov kalniškega polka.

Dvakrat je že poskusil zoperstaviti se husarjem, obakrat so ga kakor z nadnatorno močjo vrgli nazaj; zato je bežal z drugimi vred. Naposled spravi skupaj ostanke in sklene od strani udariti na Kušlja, hoteč skozi njegove dragonce dospeti na prosto. Predno se mu je posrečilo to, zaglavili so pot, ki je držala v mesto, tako močno, da urno bežati ni bilo mogoče. Med tem so husarji, polomivši kopja, začeli sekati tolpo z meči. Začela se je divja borba, v kateri niso poznali usmiljenja. Truplo je padalo na truplo; konjska

kopita so se udirala v zviijajoča telesa. Sem ter tje so se tolpe tako stisnile, da ni bilo prostora mahati sè sabljo; zato so se bili z ročniki, suvali z nožmi in bili s pestmi. Radi tega so se oglašali klici: „Prizanesite Lahi!“ Ti glasovi so se vedno bolj množili ter ogluševali brenket mečev, hropenje in grozno vpitje umirajočih. „Prizanesite Lahi!“ glasilo se je čedalje žalostnejše, — toda milosrdja ni bilo.

Samó Burdabut na čelu svojih kalniških ljudi ni prosil usmiljenja. Manjkalo mu je prostora za boj; pa si je delal tir z nožem. Sprijel se je najpoprej s trebušcatim gospodom Dzikom, sune ga v trebuh in vrže raz konja. S krikom: „O Jezus!“ pade pod konjska kopita, ki so mu mahoma izmotala čreva. Sedaj se je naredilo nekoliko prostora in takoj je razklal sè sabljo glavo vojaku Sokolskemu. Na to zvali s konja gospoda Prijama in Certoviča; prostor se čedalje bolj širi. Mladi Zenobij Skalski udari ga s sabljo po glavi; sablja pa se mu zvije v roki ter ga samó oplazi po obrazu; četovodja ga udari s pestjo v obraz in ubije. Kalniški ljudje so drvili za njim sekajoč in zabadajoč s kindžali. „Čarovnik! Čarovnik!“ začno klicati husarji. „Železo se ga ne prime!“ Bil je ves penast okrog ust; oči so mu gorele kakor ogenj. Naposled zagleda Skretuskega ter plane nanj. Vsi pridržé sapo ter gledajo dvoboj dveh najstrašnejših vitezov. Gospoda Skretuskega ni

strašil klic: „Čarovnik!“ pač pa mu je zavrela kri pri pogledu na toliko opustošenje, ki ga je doprinašal. Zaletita se skupaj, da konja ritenski odskočita. Razlega se brenket in hipoma se razleti lopovu sablja na kosce pod udarci poljskega meča. Že se je vsem zdelo, da nobena moč ne reši Burdabuta. Naglo pa skoči k Skretuskemu. Zgrabita se, da se je videlo, kakor bi bilo iz njiju nastalo le eno samo telo, in nož se zabliska nad husarjevo glavo.

V smrtni nevarnosti je bil Skretuski, ker ni mogel rabiti meča. Kakor bi trenil, spusti meč, ki je obvisel na jermenu, ter zgrabi lopova za roko. Nekaj časa ste obe roki krčevito trepetali, toda močno, kakor s kleščami, ga je stisnil Skretuski, ker je lopov zatulil kakor volk; pred očmi vseh mu pade nož iz otrpnele pesti kakor posušeno zrno iz klasú. Porabivši to priložnost, zgrabi Skretuski Kozaka za vrat, pripogne njegovo glavo k sedlu, z levo pa izvleče izza pasú buzdovan ter udari ž njim atamana po glavi. Lopov grozno zatuli in telebne s konja. Kalničanje priskočijo, da maščujejo smrt svojega načelnika; v tem trenutku planejo na nje husarji ter jih posekajo do zadnjega.

Na drugem koncu husarske vrste bitka ni za trenutek ni prenehala, ker ni bila tolika gnječa. Tam je razgrajal gospod Longin sè svojim zervikapturom. Druzega jutra po bitki so vitezi čudé ogledovali to borišče, kazali drug drugemu roké,

odsekane z rameni vred, na dvoje razklane glave in cele kupe človeških ter živalskih trupel, govoreč: „Glejte, tu-le se je boril Podbipeta!“ Knez sam je prišel gledat in se čudil, ker takih udarcev še v življenju ni videl.

Kazalo se je, da se bliža boju konec. Težka konjica odrine znovič naprej, podeč pred seboj zaporoške polke, ki so se umikali naykreber proti mestu. Poslednjim ubežnikom presekajo pot vojaki Kušlja in Ponjatovskega. Obkoljeni od vseh strani so se obupno branili, dokler niso poginili do zadnjega ter se svojo smrtjo rešili druge. Ko je čez par ur poznej Veršulj se svojimi Tatarji prišel prvi v mesto, ni našel tam ni jednega Kozaka. Porabivši temo in dež — ki je pogasil požar, — so pobrali vse vozove, ušli za reko ter uničili mostove za seboj.

Knezova vojska je osvobodila plemstvo, ki se je branilo v gradu. Knez je ukazal Veršulju, naj kaznuje meščane, ki so se pridružili Kozakom; sam pa je šel preganjat sovražnika. Pa brez topov in pešcev ni mogel vzeti tabora. Sovražnik je požgal mostove; s tem si je pridobil mnogo časa; pa je tudi urno bežal, da so ga utrujeni težki jezdec komaj sledili. Toda Kozaki se niso branili v taboru tako junaško, kakor navadno. Misel, da jih preganja sam knez Jeremija, jim je vzela pogum; obupali so vže, da se rešijo. Gotovo bi ne bili odšli poginu, ker se je Baranovskemu že posrečilo vzeti jim

štirideset voz in dva topa, ko bi se ne bil vojvoda kijevski uprl daljnemu preganjanju ter odtegnil svoje ljudi. Radi tega je mej njim in knezom nastal prepir, ki ga je slišalo mnogo polkovnikov.

„Čemu, gospod vojvoda?“ vpraša knez, „hočete pustiti sedaj sovražnika, ko ste v bitki tako odločno postopali proti njemu? Slavo, ki ste si jo včeraj pridobili, izgubite danes po lastnej nemarnosti.“

„Svitli knez!“ odvrne vojvoda, „ne vém, kaka duša biva v vašem telesu; jaz pa sem človek iz mesa in kosti ter potrebujem počitka, — in moji vojaki ravno tako. Vedno bom šel na sovražnika, kakor danes, če se mi zoperstavi; pa pobitega in bežečega ne bom preganjal!“

„Pobiti jih do poslednjega!“ zakriči knez.

„Kaj bi nam tudi koristilo?“ odvrne vojvoda. „Če mladega pobijemo, pride stari Krivonos. Požge in ugonobi vse, kar mu pride pod roké, kakor je storil v Striževki. Za našo trdosrčnost se bo maščeval nad prebivalci.“

„O, že vidim,“ reče knez, da pripadate s kanclerjem vred k pomirljivej stranki, ki hoče s pogajANJI pogasiti vstajo. To se vam ne posreči, dokler imam še sabljo v svoji pesti!“

„K nobeni stranki ne pripadam,“ odvrne Tiškevič; „pripadam le Bogú, ker sem star in bom kmalo moral stopiti predenj. Nikakor pa nočem, da bi preveliko breme krvi, prelite v

domačej vojski, obteževalo mojo vest, ki bi vpila po maščevanju Če se, svitli knez, jezite, da nimate vrhovnega poveljništva, katero bi vam po hrabrosti pripadalo, rečem vam samó, nemara je boljše, da ga vam niso dali, ker bi vstajo in ž njo vred nesrečno deželo v krvi utopili“.

Jeremiji so se naježile obrvi in nagrbančilo čelo. Iz oči mu je začel švigati blisk, da so vsi navzoči bili v strahu radi vojvode, ki ni poznal knezove narave. V tem trenutku pa prihiti v sobo Skretuski ter reče knezu :

„Vaša knežja svitlost, imam novice o starem Krivonosu.“

Knezove misli se takoj obrnejo drugam. Jeza na vojvodo se je polehla. Kmalopripeljejo pred kneza štiri osebe, mej njimi dva pravoslavna duhovnika. Zagledavši kneza, padejo pred njim na kolena

„Reši nas, vladika reši!“ začnejo prositi, stezajoč k njemu roké.

„Od kod ste?“ vpraša knez.

„Iz Polanke. Stari Krivonos je prišel oblegat grad in mesto; če nas vaš meč ne reši, vsi poginemo.“

Knez odvrne :

„Znano mi je, da je v Polanki mnogo ljudi in mej temi največ Rusinov. Velika je vaša za-

sluga, da se niste pridružili vstaji, stoječ pri svojej materi; pa bojim se izdajstva, kakoršno sem našel v Nemirovem.“

Poslanci so se rotili, da govore čisto resnico, da prebivalci pričakujejo kneza, kakor svojega rešitelja, da jim na kako izdajstvo še v misel ni prišlo.

In res so govorili resnico. Krivonos jih je oblegel s petdeset tisoč množ močno vojsko ter jim zaprisegel pogin, ker se kot Rusini niso hoteli pridružiti vstaji.

Knez jim obljubi pomoči. Ker je njegova glavna moč bila v Bistriku, moral jo je počakati. Poslanci so otišli s tolažbo v srcu, knez pa se obrne k Tiškeviču ter reče:

„Oprostite mi, gospod! Sedaj vidim sam, da moramo pustiti Krivonoska in seči po samem starem Krivonosu. Mlajši lože dalje čaka na vrvico. Upam, da ne odstopite od mene v tem podjetju.“

„Za noben denar!“ odvrne vojvoda.

Kmaló se oglasé trombe, naznanjajoče polkom, ki so preganjali kozake, naj se vrnejo. Treba je bilo spočiti se in dati odduška konjem. Na večer dospe vsa divizija iz Bistrika in ž njo poslanec gospod Stahovič, vojvode braclavskega. Gospod Kisel je pisal knezu jako pohvalno pismo, češ, da kot drugi Marij brani domovino pogina. Pisal je tudi o veselju, katero je vzbudil v vseh srcih prihod kneza iz Zadnepra; voščil

mu je zmago. Na koncu pisma mu je odkril namen, zakaj je pisal. Gospod iz Bruslova nanzanja, da se je začel poganjati s Kozaki; da pojde sam s komisarji v Belo Cerkev ter se nadja, da vstavi in pomiri Hmelnickega. Naposled prosi kneza, naj se ob času pogajanj kolikor mogoče zdrži vojske ter neha od bojnih podjetij.

Ko bi bil knez dobil novico, da je uničen ves Zadneper, da so vsi gradovi podrti, ne bilo bi ga to tako zbolelo, kakor je bil užaljen s tem pismom. Zakrije si oči z rokami, nagne glavo znak, kakor od strele v prsi zadet.

„Sramota! Sramota! Bog mi daj umreti prej, da take sramote ne bom gledal.“

Vsi navzoči molcé. Knez nadaljuje:

„Nočem več živeti v tej ljudovladi; danes se je moram res sramovati. Prostaki so zalili s krvjo domovino, združili se s pagani proti svojej lastnej materi. Pobiti so hetmani, pobita vojska, poteptana slava národa, onečaščen tron, požgane cerkve, posekani duhovniki in plemstvo, oskrunjene žene in device! S čim odgovarja na ta poraz, na to sramoto naša ljudovlada? Glej, z izdajico, sè sramotilcem in zaveznikom paganov začenja dogovore, obetajoč mu zadoščenje. O Bog, pošlji mi smrt; ni več živeti onemu, ki pozna dovolj to onečaščenje ter nese domovini v žrtev svojo glavo!“

Vojvoda kijevski molči; gospod Krištof, podsodnik braclavski, reče čez nekaj časa:

„Gospod Kisel še ni ljudovlada.“

„Ne govorite mi o gospodu Kislu! Dobro vém, da ima vso stranko za seboj. On je ugodil želji primasa, kancelarja, kneza Dominika in še mnogo družih, kateri vladajo ljudovlado, a tako nedostojno, da se je res lahko sramuje naš narod. Ne z dogovori in odjenjanjem, marveč s krvjo je treba gasiti ta punt. Vitežkemu narodu bolje pristuje, da pogine, nego da dopusti tako ponižanje ter si nakoplje zaničevanje célega sveta.“

Knez si zopet zakrije z rokami oči. Njegova žalost je bila také velika, da navzoči niso vedeli, kako bi prikrili solze, ki so jim stopile v oči.

„Svitli knez!“ tolaži Zacvilihovski; „naj se pogajajo z jezikom, mi pa se bomo pogajali z mečem“.

„Gotovo!“ odvrne knez. „Najslabeše pa je, da ne vémo, kaj nam je storiti? Zaslišavši o nesreči domovine, prišli smo sem skozi goreče lesove in neprebrodna močvirja, nismo ne spali, ne jedli, izgublajoč tako svoje poslednje moči, samó, da rešimo svojo domovino sramote. Roké so nam otrpnile truda, glad zvija čreva, rane bolé. Ne brigamo se za trud, samó da premagamo sovražnika. Pravijo, da sem razžaljen, ker mi niso poveljništva izročili. Naj sedaj svet sodi, so li boljši oni, ki so ga dobili? Jaz kličem Boga in vas, gospodje, za priče, da ne nesem, kakor vi ne, radi plačila ali dostojanstev v žrtev

svoje krvi, marveč iz čiste ljubezni do domovine. Ko nam skoraj poslednji zdihljej uhaja iz prsij, kaj čujemo? — Gospodje v Varšavi in gospod Kisel v Hušči ponujajo sovražniku zadoščenje. Sramota! Sramota!“

„Kisel je izdajica!“ reče gospod Baranovski.

Gospod Stahovič, resnoben in drzen človek, vstane in obrnivši se k Baranovskemu reče:

„Kot prijatelj in poslanec vojvode braclavskega ne dopuščam, da bi ga nazivali izdajico. Tudi njemu se je pobelila glava od grenkosti. Kakor zna, služi domovini, — nemara napačno, toda pošteno!“

Knez, zatopljen v svoje misli, ni slišal tega odgovora. Baranovski v njegovej navzočnosti ni smel delati hrupa; zato samó srpo pogleda Stahoviča, kakor bi hotel reči: „Še bova prišla skupaj!“ ter položi rokó na sabljin držaj. Mej tem se knez Jeremija zdrami iz zamišljenosti ter otožno reče:

„Ne ostaja nam družega, nego: ali odreči pokorščino vladi, ali pa privoliti v osramotenje domovine, za katero smo delali doslej . . .“

„Vse zlô v ljudovladi izhaja iz neslušnosti“, reče resnobno vojvoda kijevski.

„Ali naj privolimo na osramotenje domovine? Če nam jutri ukažejo, naj gremo z vrvice za vratom k Tuhaj-beju in Hmelnickemu, hočemo storiti iz gole slušnosti?“

„Veto (ne)!“ oglasi se gospod Krištof, pod-
sodnik braclavski.

„Veto!“ ponovi za njim Kirdej.

Knez se obrne k polkovnikom.

„Govorite, stari vojaki!“ reče.

„Svitli knez!“ reče stari Zacvilihovski;
„imam že sedemdeset let, rojen sem na Ukrajini,
bil kozaški komisar in sam Hmelnicki me je ime-
noval očeta . . . Imel bi torej vzroka dovolj, da
se prvi oglasim za pogajanje. Če pa imam iz-
birati mej sramoto ali vojsko, pa že v grobu
skoro stoječ kličem: „Vojska!“

„Vojska!“ ponovi gospod Skretuski.

„Vojska! vojska!“ ponové ostali glasovi
skoro vseh navzočih.

„Vojska! Vojska!“

„Naj se zgodi po vašej volji!“ odvrne res-
nobno knez ter udari z bulavo na odprto pismô
gospoda Kislá.

XII.

Dan poznej se je vojska vstavila v Rilcu.
Knez pozove gospoda Skretuskega ter mu reče:

„Naša armada je slaba in utrujena. Krivo-
nos ima šestdeset tisoč mož in vrhu tega še
vsaki dan narašča njegova moč, ker kmetje ne-
prestano drvé k njemu. Na vojvoda kijevskega
tudi ne morem računati, ker je ravno on naj-
bolj za mir, ne gledé na to, da hodi z menoj.

Vidim, da gré kaj nerad. Potreba nam je podpore od drugod. Slišal sem, da ne daleč od Konstantinova stojita dva polkovnika: Osinski in Koricki, s kraljevo gardo. Vzemi radi varnosti sto Kozakov ter mu nesi moje pismo, da se požurita in brezi odloga prideta k meni, ker čez par dni udarim na Krivonosa . . . Noben drugi mi ne izvrši tega posla bolje nego ti, radi tega tebe pošljem.“

Gospod Skretuski se prikloni. Še istega večera odrine na noč h Konstantinovu, da bi ga ne opazile tolpe kmetov, ki so kakor razbojniki, čakale po lesovih in ob cestah. Knez mu je naročil naj se izogiblje takih bojev, da ne trati časa po nepotrebem. Previdno in tiho potujoč dospé Skretuski ob svitu k Vasovatemu ribniku, kjer najde na svoje veliko veselje oba polkovnika. Osinski je imel izvrstno gardo, sestavljeno iz dragoncev, izurjeno po tujezemskih pravilih in Nemce. Koricki pa samo nemške pešce, veterane iz tridesetletne vojske. To so bili večji in izurjeni vojščaki, ki so delali kakor jeden človek. Oba polka sta bila dobro založena in preskrbljena s strelivom in orožjem. Vojaki slišavši, da pojdejo h knezu, so radosti vriskali, ker so koprneli po bitkah, ter vedeli, da jih pod nobenim drugim poveljništvom ne doživé toliko, kakor pod knezovim. Na žalost sta oba polkovnika odrekla knezovi prošnji, ker sta bila pod načelništvom kneza Dominika Zaslavskega. Strogo

pa jima je bilo naročeno, ne pridružiti se Višnjevckemu. Zaman jima Skretuski pojasnuje, koliko slave si lahko pridobita, koliko koristita domovini pod takim vojskovodjem. Niti slišati nista hotela o tem, češ, pokorščina je prva dolžnost vojaka. Rekla sta, da se smeta pridružiti knezu le v slučaju, ko bi zahtevala rešitev njune vojske. Gospod Skretuski se poslovi od nju jako užaljen, ker je znal, kako bo žalil ta odgovor kneza. Znano mu je bilo, kako je njegova vojska utrujena od pota, bojev sè sovražnikom, čuvanja, gladú in neugod. Kosati se pri teh okoliščinah z desetkrat močnejšim sovražnikom, je bilo naravnost nemogoče. Videl je gospod Skretuski, da bo treba odložiti bitko s Krivonosom, dati daljšega počitka vojski ter počakati, da se nabere nekaj novih moči v knezovem taboru.

Vtopljen v take misli, vračal se je gospod Skretuski se svojimi vojaki nazaj v tabor. Potovati je moral tiho in previdno, da se izogne Krivonosovim oglednim četam in drugej drhali, zbranej večkrat v jako močne tolpe, ki je napadala popotnike po cestah. Prišel je srečno mimo Baklaja v mšineški gozd, polu nevarnih jarkov in globin. Na srečo je imel na potovanju lepo vreme. Bila je čarobna poletna, brezmesčna noč; le zvezde so migljale. Vojaki so šli po ozkej gozdnej poti; spremljala sta jih dva mšinska logarja. V gozdu je bila smrtna tišina, katero je dramilo le pokanje suhih vejic pod

konjskimi kopiti. Kar prileti naglo na ušesa Skretuskega nekak oddaljen šum, pretrgovan z glasnimi kriki.

„Stoj!“ zapove tiho gospod Skretuski ter vstavi vojake. „Kaj je?“

Star logar se mu približa.

„Gospod, blazni ljudje hodijo sedaj po lesu in kriče, ker se jim je vsled okrutnostij zmešal um. Včeraj sva srečala s tovarišem neko plemi-tašinjjo, ki hodi po gozdu, ozira se po drevesih ter kliče: „Otroci! moji otroci!“ Brž ko ne so ji lopovi pomorili otroke. Tudi naju je čudno gledala ter tako močno zastokala, da sva se kar stresla. Pravijo, da je mnogo takih po teh gozdih.“

Gospoda Skretuskega, dasi ni poznal strahu, obide groza.

„Morda pa le tulijo volkovi? Radi daljave ni moči dobro razločiti,“ reče.

„Kaj še, gospod! Volkov sedaj ni v lesu. Otišli so v vasi, kjer imajo obilo trupel.“

„Strašni časi!“ dé vitez. Volkovi hodijo po vaséh, blazni ljudje pa tulijo po gozdih. Bog! Bog pomagaj!“

Nekaj časa so stali tiho. Slišati je bil samó navadni šum v smrečnih vrhovih. Čez kratko so se oni glasovi ozvali še glasneje in bolj razločno.

„Hej!“ zakliče naglo logar. „Slutim, da je tam zbrana bržkone večja tropa ljudi Ostanite tukaj,

ali pa idite polagoma naprej. S tovarišem greva pogledat.“

„Idita!“ odvrne Skretuski. „Počakamo vaju.“

Logarja otideta. Dolgo ju ni bilo nazaj. Skretuski je postal že nemiren; začel je že sumiti, kar se jeden logarjev prikaže iz teme.

„So, gospod!“ reče, približavši se k Skretuskemu.

„Kdo?“

„Kmetje, vstajniki.“

„Jih je mnogo?“

„Okoli dve sto jih bo . . . Ne vém, gospod, kaj nam je početi, leže v jarku, skozi kateri drži naša pot. Kurijo, toda ognjev ni videti, ker jih zakriva jarek. Straže nimajo; lahko se jim približamo za streljaj.“

„Dobro!“ odvrne Skretuski ter obrnivši se k vojakom, naroči dvema starejšima povelja.

Spremostvo odrine naprej, pa tako tiho, da se še vejice niso lomile pod nogami. Konji privajeni zalezovanju in napadom, šli so po volčje tiho, niso rezgetali niti zasmrkali. Približavši se tje, kjer je delala cesta ovinek, zapazijo ognje in nerazločne človeške postave. Skretuski razdeli svoje ljudi na tri oddelke; izmed njih ostane jeden na mestu, drugi smukne poleg kolovoza skozi grmičje, da zapre nasprotni izhod, tretji pa, — stopivši s kônj, začne previdno plezati po trebuhu k grmičju, ki se je razprostiralo nad jarkom in zbranimi vstajniki.

Gospod Skretuski je stal v srednjem oddelku; ko pogleda v jarek, zapazi v daljavi kakih dve do tri sto korakov taborišče. Ognjev je gorelo kakih deset; svitlobe niso razširjali, ker so nad njimi viseli kotli. Vonjava kuhanega mesá je puhtela v nos Skretuskega in vojakov. Okoli kotlov so stali ali ležali prostaki, popivajoč in žlobodrajoč. Jedni so imeli v rokah steklenice, drugi so se opirali na sulice, na katerih so bile natakne, kakor trofeje, glave mōž, žen in otrōk. Blesk ognja je le slabo obseval lica mrličev in kmetov, ki so bila divja in okrutna. Poleg jarka jih je nekoliko spalo, glasno hropeč; drugi so žlobudrali, zopet drugi popravljali ognjišča, ki so metala kviško zlate iskre. Pri največjem ognjišču je sedel, hrbet k Skretuskemu obrnen, brkast, star berač ter brenkal po teor bani. Okoli njega se je bilo zbralo v polukrogu kakih trideset vstajnikov.

Na ušesa Skretuskega doleté te besede:

„Hej, did!“ Še o Kozaku Holoti!“

„Ne“, vpijejo drugi; „o Marici Boguslavskej!“

„K zlodju z Marico! O gospodu iz Potoka!“

vpije več glasov ob enem.

Berač udari po teor bani, odkašlja se ter začne peti:

„Stoj, obrni se, glej, začudi se, kateri imaš mnogo,
Da ne boš enak beraču revnemu, ki nima ničesar,
Ker pravičen je. On ki vlada vse, sam Bog milostljivi,
Vse naše stvari, na tehtnici svoji, tehta spravedljivo.
Stoj, obrni se, glej, začudi se, kateri visoko
Glavo svojo dvigaš, modrosti poznaš, široko globoko...“

Tú berač za trenotek vtihne in vzdihne; za njim vzdihajo tudi kmetje. Čedalje več se jih je zbiralo okoli njega. Zato tudi gospod Skretuski, akoravno je znal, da so vojaki že pripravljani, ni dal še povelja k napadu. Tiha noč, plapolajoča ognjišča, divje postave poleg njih, pesem o gospodu Nikolaju Potockem, vse to je zbudilo nekake čudne misli in občutke v vitezu, da sam ni vedel, kaj je vzrok. Nezaceljene rane njegovega srcá se odpró, prevzame ga žalost zavoljo preteklosti, izgubljene sreče, onih srečnih trenotkov veselja miru. Žalosten se zamisli; berač je pel mej tem tako:

„Stoj, obrni se, glej, začudi se, kateri se vojskuješ,
Z lokom, pšicami, prahom, krogljami in mečem krog hruješ.
Kajti vitezov in zlahtnikov bilo je obilno,
Ki tudi tako, se bojevali so, smrt imeli v plačilo!
Stoj, obrni se, glej, začudi se, odženi napuh 'z srca,
Obrni tje oči, vitez Potoški, ki greš kri prelivat.
Nedolžnike gubiš, v plen jih loviš, svobodo odjemlješ.
Hej, premagaj se, ne zapaljal se, če tudi se postavljaš,
Sam sè bulavo, vso poljsko zemljo, kakor hočeš upravljaš.“

Berač preneha; v tem se sproži kamenček izpod nog jednega vojakov in se vali s šumom navzdol. Vstajniki si zaslonijo z rokami oči in gledajo kviško v hosto. Skretuski spozna, da je pravi trenutek za napad. Zato vstreli v tolpo iz samokresa.

„Bij! mori!“ zakriči in trideset vojakov sproži takó rekoč naravnost v lice lopovom. Na to se vsujejo po bliskovo naglo navzdol po

strmem rebro mej osupnjene in prestrašene vstajnike.

„Bij! mori!“ zagromi na jednom koncu kolovoza.

„Bij! mori!“ ponove glasovi na drugem.

„Jarema! Jarema!“

Napad je bil takó nepričakovan, osupnenje tako veliko, da uporniki, dasi oboroženi, niso imeli časa postaviti se v bran. Mej puntarji se je čula govorica, da se prikazuje in mori s pomočjo hudega duhá Jeremija ob jednom na več mestih. Sedaj jim je to imé, ko so ga slišali, ko so se čutili popolnoma varne — res kot ime hudega duha — iztrgalo orožje iz rok. Poleg tega tudi sulic in kos niso mogli rabiti v tesnem prostoru. Pritisnili so jih k nasprotnej steni, sekali s sabljami po glavah in obrazih in teptali z nogami. V tej stiski so le stekali obupno roké k vojakom, ki so jih neizprosno morili. Ves gozd se je napolnil s tužnim bojnim hrupom. Nekateri so hoteli zbežati preko strmih jarkovih sten; plezajoč navkreber so si opraskali roke, ter padali nazaj na ostrine sabelj. Drugi so umirali mirno, tretji grozno tulili, zopet drugi zakrivali si obraz z rokami, da ne bi videli trenutka smrti; drugi zopet so padli na tlá z licem navzdol. Mej žvižganjem sabelj in tuljenjem umirajočih pa se je razlegal glas napadnikov: „Jarema! Jarema!“ da so jim strahu lase vstajali na glavah in zdela smrt še strašnejša.

Berač je udrihnil s teorbano po glavi jednega vojakov, da je padel; drugega pa zgrabi za roko, da mu prestriže sabljin mahljej ter tuli strahu kakor ranjen bivol.

Ko ga vojaki zapazijo, prihite, da bi ga razsekali; tudi Skretuski pride.

„Živega zgrabite! Živega vjemite!“ reče.

„Stojte!“ zavpije berač. „Sem preoblečen plemič. Govorim latinski. Nisem pravi berač! Stojte, pravim vam, razbojniki, malopridneži, kobilji otroci, primojdušci, pasjeglavci, tatje . . .“

Berač še ni končal svojih psovok, ko mu Skretuski pogleda v oči in zakriči, da je odmevalo od kolovoznih sten:

„Zagloba!“

Naglo plane k njemu, kakor divja zver, zgrabi ga za rame, strese na vso moč in zavpije:

„Kje je kneginja? Kje je kneginja?“

„Živa in zdrava je!“ odvrne berač. „Spusti no, če ne mi še dušo iztreseš.“

Skretuskega niso mogle premagati ni sužnost, ni rane, ni bolešt, niti strašni Burdabut; sedaj pa ga je premagala radost. Roke mu omahnejo, na čelo mu stopi pot. Pade na koleni, zakrije si lice z rokami in opre glavo ob jarkovo steno; kleči molče nekaj časa. Očividno se je zahvaljeval Bogu za veselo novico.

Bitka je bila končana. Vstajnike so pobili, druge vjeli in zvezali. Vojaki se zberó okrog

svojega načelnika. Ko ga pa zagledajo, klečečega pri steni, postanejo nemirni, boječ se, da ne bi bil ranjen. On pa veselo vstane; lice mu je bilo tako jasno, kakor bi mu svetila zarja v duši.

„Kje je?“ vpraša.

„V Baru.“

„Na varnem?“

„Bar je močan grad, ki se ne boji napadov. Biva pri nunah v varstvu gospé Slavoševske.“

„Hvala bodi Najvišjemu! zdihne vitez. Glas se mu je tresel, ker je bil zelo ginjen. „Podaj mi, gospod, roko in dovoli, da se ti iz vse duše zahvalim za vse.“

Naglo se obrne k vojakom:

„Koliko imate jetnikov?“ vpraša.

„Sedemnajst“ odgovoré vojaki.

„Radi veselja, ki me je doletelo, izpustite jih, da gredo svojo pot.“

Vojaki niso hoteli verjeti svojim ušesom. Podobnih ukazov si le malo slišal v vojski Višnjevekega.

Skretuskemu se naježijo obrvi.

„Izpustite jih!“ ponovi še enkrat.

Vojaki otidejo. Starejši načelnik pa se čez kratko vrne ter reče:

„Gospod poročnik, ne verjamejo, da jih spuščamo svobodne.“

„Ste jih oprostili vezi?“

„Da.“

„Pa jih pustite tukaj, in hajdi na konje!“

Pol ure poznej se je pomikalo spremstvo tiho naprej po ozkej poti. Na obzorje priplava luna, ki je sè svojo svitlobo prodirala v gozd ter razsvetljevala pot. Gospod Zagloba in Skretuski odjezdita naprej ter se pogovarjata.

„Povej mi, gospod, o njej vse, kar véš!“
prosi ga vitez „Ti si jo torej iztrgal iz Bohunovih rok?“

„Da, jaz! pa še bučo sem mu obvezal pri odhodu, da ni mogel kričati.“

„O, izvrstno si storil, gospod. Kako sta prišla v Bar?“

„Predolgo bi bilo praviti to; drugo pot ti povém, sedaj sem neznanski truden. Tudi grlo imam suho, ker sem moral popevati lopovom. Nimaš-li kake pijače pri sebi?“

„Imam čutarico žganjice. Tukaj je!“

Zagloba vzame čutarico ter jo nese k ustom. Začujejo se dolgi požirki. Skretuski ves nestrpljiv, vpraša:

„Ali je zdrava?“

„Kaj še!“ odvrne Zagloba. „Za suho grlo je vsaka zdrava.“

„Jaz vprašam po kneginjici.“

„O kneginjici? Kakor riba v vodi.“

„Hvala Bogu Najvišjemu! Ali se dobro imá tam v Baru?“

„V nebesih bi jej ne moglo biti bolje. Radi njene lepote hrepené vsi po njej. Slavoševska jo ima rada, kakor lastno hčer. Koliko vitezov se je že zagledalo va-njo! Ne prešteješ jih! Pa se tako malo briga za nje, kakor jaz za tvojo čutarico; živi zvesto v svoji ljubezni le za-te!“

„Bog daj zdravje mojej izvoljenki!“ vsklikne radostno Skretuski. „Torej se me še spominja?“

„Če se spominja? Pravim, da niti sam ne vém, odkod jemlje svoje vzdihljeje po tebi. Vsi jo milujejo, najbolj nune; sè svojo ljubeznjivostjo si je pridobila srca vseh. Ta ljubeznjivost in prikupljivost je pa tudi mene spravila v nevarnost, da bi bil skoraj glavo zgubil, ker me je poslala sem, da naj poizvem, ali si še živ in zdrav. Že poprej je hotela poslati k tebi poslanca, pa nihče ni hotel iti; zato sem naposled šel jaz. Ko bi ne bil imel beraške obleke, gotovo bi bil ob glavo. Pa kmetje me smatrajo povsod za berača, ker pojem jako dobro.“

Gospod Skretuski samega veselja ni mogel govoriti. Tisoč mislij in spominov mu je sililo v glavo. Helena mu je kakor živa stala pred očmi, taka, kakoršno je videl zadnjič v Rozlogih, ko je odhajal na Sič. Zdelo se mu je, da jo vidi, da čuti njene poljube, da sliši njen sladki glas. Spomni se onega sprehoda po sadniku, spomni kukavice in onih vprašanj, ter Helenine sramožljivosti, ko mu je naznanila dvanajst fantičev. Zato je v njem srcé medlelo ljubezni in

veselja; prestano trpljenje mu je bilo le kakor kapljica vodé v morju. Sam ni znal, kaj se godi ž njim. Hotel je peti in kričati, govoriti in povpraševati o njej brez konca.

Naposled začne ponavljati:

„Živi in je zdrava?“

„Dà, živi in je zdrava!“ odyrne kakor odmev Zagloba.

„Ona vas je sem poslala?“

„Ona.“

„Imate pismo.“

„Imam.“

„Dajte sem!“

„Imam zašito v obleki in tema je. Premagaj se!“

„Ne morem; saj vidiš.“

„Vidim.“

Zagloba je odgovarjal čedalje bolj kratko, ker je bil truden; naposled je zakimal enkrat, dvakrat — ter zaspal. Skretuski je sprevidel, da ga ne kaže buditi; zato se z novič zatopi v svoje misli. Iz zamišljenosti ga sprebudi topot kônj nekakega večega oddelka jezdecev, ki so se urno bližali. Bil je Ponjatovski z vojaki; poslal ga je knez, ker se je bal, da ne bi se Skretuskemu kaj hudega pripetilo.

XIII.

Lahko si misliš, kako je sprejel knez odgovor, ki ga mu je prinesel ob svitu Skretuski od Osinskega in Korickega. Vse se je obračalo takó, da je bilo treba res tako velike duše, kakoršno je imel ta železni knez, da se ne upogne, obupa ter ne pobesi rok. Zamán naj žrtvuje svoje velikansko premoženje v vzdrževanje vojske, zamán seka glave, doprinaša junaštva — vse zamán. Prišel je trenotek, ko je moral čutiti lastno slabost, želel umakniti se kam daleč v mirnejši kraj ter biti néma priča tega, kar se je godilo na Ukrajini. In kdo ga je tako razorožil? Ne orožje Kozakov, marveč mržnja svojcev. Ali ni upati, ko je meseca maja prišedši iz Zadnepra vdaril po vstaših, da mu prihití vsa ljudovlada na pomoč, zaupa mu svojo vojsko in svoj maščevalni meč? Kralj je umrl, po njegovej smrti je vlada prišla v druge roké, njega pa — kneza — so ošabno prezrli. To je bila prva dobitev, ki jo je dosegel Hmelnicki. Ne radi izgubljenega dostojanstva je žalovala knezova duša, marveč zato, ker se je ljudovlada tako ponižala, da noče boja na smrt, da se umika pred jednim Kozakom, hoteč s pogodbami zadržati njegovo drzno desnico. Od poslednje zmage pri Mahnovki so čedalje hujše novice prihajale v tabor. Najpoprej novica o pogajanjih poslanca po gospodu Kislu, potem novica o poplavljenju volinjskega Polesja

po vstaših — naposled odklonitev skupnega delovanja znanih nam polkovnikov; vse to je kazalo jasno, kako močno vrhovni vladar, knez Dominik Zaslavski nasprotuje Višnjeveckemu. Mej tem, ko je šel Skretuski na četovanje, je došel v tabor Korš-Zenkovič z novico, da stoji ves ovruški okraj v ognju. Narod je tam miren in se ni hotel pridružiti vstašem. Pa prišli so Kozaki pod Krečovskim in Polumescem ter se silo gonili kmete, da so vstopili v njih vrste. Požgali so dvore, vasi, trge; plemstvo, kolikor ga ni zbežalo, so posekali, mej drugimi tudi starega gospoda Jelca, starega prijatelja knezov Višnjeveških. Knez je nameraval, ko se združi z Osinskim in Korickim, pobiti najpoprej Krivonosu in potem odriniti na sever k Ovruču, da bi, porazumevši se s hetmanom litevskim, vzela vstaše mej dva ognja. Ti načrti so bili sedaj uničeni radi prepovedi, ki jo je izdal obema polkovnikoma knez Dominik. Jarema sam pa po teh bitvah in naporih ni bil dovolj močan, da bi se mogel kosati s Krivonosom, zlasti ker tudi vojvoda kijevski ni bil zanesljiv. Poslednji je res z dušo in telom hrepenel po miru. Resnica, uklonil se je moči in veljavi kneza Jeremije ter hodil z njim; pa če je le mogel, je nasprotoval knezovim nameram; kmalo se je našla tudi priložnost.

Knez je molče poslušal poročilo Skretuskega. Lica vseh navzočih polkovnikov so se nagrbančila. Vsi obrnejo svoje oči v kneza.

„Torej jim je knez Dominik dal to prepoved?“ vpraša knez.

„Dà! Pokazala sta mi njegovo pismo.“

Jarema se opré z obema rokama ob stol ter skrije v dlani svoj obraz. Čez nekaj časa jame govoriti tako:

„Zares, to je preveč, nego more človek prenesti. Mar naj res jaz sam delam, namesto pomoči pa okušam še razžaljenje? Ali bi mar ne bil mogel tudi jaz iti v Lodomirje na svoja posestva, in tam mirno živeti? Zakaj nisem učinil tega? Samo radi ljubezni do domovine! To je plačilo za trud, za zgubo lastnega premoženja, za kri . . .“

Knez je govoril mirno, toda taka grenkoba in žalost je odmevala v njegovem glasu, da je srca vseh napolnila z žalostjo. Starejši polkovniki in mlajši zmagovalci iz poslednje vojske so ga sočutno gledali. Razumeli so, kako hud boj bojuje sam seboj ta jeklen mož, kako grozno trpi njegov ponos pri tej novici. On, knez, vojvoda ruski, senator poljske ljudovlade, se je moral umikati — Hmelnickiju in Krivonosu! on malo ne sam vladar, ki je še pred nedavnem sprejemal poslance tujezemskih vladarjev, on naj se umakne s polja slave, zapre se v kak gradič ter čaka na posledice vojske, katero bodo drugi vodili, ali pa ponižujočih pogodeb. On, vstvarjen za velike namene, čuteč v sebi moč, da bi jih dosegel — moral se je čutiti onemoglega.

Trpljenje in trud zadnjih dni videl si tudi na njegovem licu. Močno je shujšal, oči so se mu udrle; kakor krokerjevo perje črni lasje jeli so mu siveti. Pri vsem tem je kazalo njegovo lice veličasten mir; ponos mu ni pustil kazati ljudem svojega trpljenja.

„Ha! pa naj bôdi!“ reče. „Pokažimo nehvaležnej domovini, da znamo za njo vojskovati se, pa tudi umreti. Razume se, da bi si želel slavnejše smrti, nego jo najdem v vojski s prostaki. Pa kaj hočem!“

„Svitli knez!“ seže mu v besedo vojvoda kijevski; „ne govorite še o smrti. Čeravno ni znano, kar je Bog komu namenil, vendar je lahko mogoče, da je še jako daleč. Občudujem vaš vitežki duh; vendar se ne morem jeziti ni na kraljevega namestnika, ni na kanclerja in svetovalce, da hoté s pogodbami preprečiti vojsko; zakaj potoki kristjanske krvi se prelivajo, dobiček od naše nesloge pride pa le našim vnanjim sovražnikom na korist“.

Knez dolgo gleda vojvodo, naposled reče:

„Pokažite premaganim milost, — sprejmejo jo hvaležno; pri zmagovalcih pa si nakopljete s tem samo zaničevanje. Dobro bi bilo, ko bi nikdar ne bili tlačili národa! Ker se je pa vstaja vnela, treba jo je zadušiti ne s pogodbami, marveč s krvjo . . . Drugače sramota in pogin nam vsem! . . .“

„Nasprotno, preje bomo poginili, če nadaljujemo vojsko na svojo roko,“ odvrne vojvoda.

„Gospod, hočete reči, da ne pojdete z menoj?“

„Poslušajte, svitli knez! Bog mi je priča, da se to ne zgodi radi nenaklonjenosti do vas. Vest mi pravi, naj ne izpostavljam svojih ljudi očitnej pogubi; draga je kri, ki še prav pride poljskej vladi.“

Knez umolkne. Čez kratko pa se obrne k svojim polkovnikom:

„Stari moji tovariši, vi me vendar ne zapustite? kaj ne?“

Na te besede hité polkovniki, kakor spodobeni z jedno močjo in voljo, h knezu. Jedni poljubujejo obleko, drugi objemajo kolena, zopet drugi dvigajo kviško roke klicaje:

„Ostanemo pri vas do poslednjega zdihljeja, do poslednje kaplje krvi!“

„Samo peljite nas!“ so kričali. „Brez plačila vam hočemo služiti!“

„Svitli knez! dovolite tudi meni, da umrjem pri vas!“ de, zarudel kakor sramožljiva gospodična, mladi Aksak.

Vojvoda kijevski, to videti je bil močno ganjen. Knez je šel od jednega do drugega, stisne vsakemu roko in se zahvaljuje. Velika srčnost je navdušila stare in mlade. Iz oči so jim žarele, roké so kar grabile za sablje.

„Z vami živeti, z vami umreti hočem tudi jaz!“ reče knez.

„Zmagamo!“ zakličejo častniki. „Idimo na Krivonosa v Polono! Kedor hoče iti od nas, naj le gre! Opravimo tudi brez njega. Nočemo si deliti ž njim ni slave, ni smrti.“

„Gospodje!“ reče knez. „Predno gremo na Krivonosa, moramo si nekoliko oddahniti, da si okrepimo moči. Tretji mesec že teče, da skorej nismo razsedli konje. Truda in nezgod nam že meso gíne. Konj nimamo, pešci so bosí. Idimo v Zbaraž, tam si počijemo in se poživimo; potem z novimi močmi odrinemò v boj.“

„Kedaj naj odrinemo, svitli knez?“ vpraša stari Zacvilihovski.

„Brez odloga, vrli moj vojak, brez odloga! — A vaša milost, kam hočete otiti vi?“ S temi besedami se obrne knez k vojvodu kijevskemu.

„V Glino, ker čujem, da se tam zbira vojska.“

Tedaj vas spremimo v mirnejšo okolico, da se vam ne priprèti kaka nesreča.“

Vojvoda ne odgovori; bilo ga je sram. Hotel se je ločiti od kneza; ta pa mu skaže še prijaznost in dá spremstvo! Knez je menda hotel s tem le osmešiti vojvodo; vsekako pa je hotel storiti, kar je obljubil. Knezovi častniki so ga zaničljivo pogledovali; lahko si je mislil, da vsaki hip vskipé proti njemu; pa v knezovi vojski se taki neredi niso godili.

Vojvoda se prikloni in otide; tudi polkovniki so šli vsak k svojemu polku, da potrebno prirede za odhod. Pri knezu je ostal le Skretuski.

„Nu, so vrli vojaki v onih polkih?“ vpraša knez.

„Tako vrli, da boljših ni najti. Dragonci so izurjeni po nemških pravilih; v gardi pešcev pa so sami veterani iz tridesetletne vojske. Ko sem jih zagledal, sem si mislil, da so stari Rimljani.“

„Jih je mnogo?“

„Vseh skupaj tri tisoč mož.“

„Škoda, v resnici, škoda! Mnogo dobrega bi se dalo storiti s to pomočjo!

Knezu se lice zopet zmrači.

„Da, velika nesreča je, da je v sedajnem osodepolnem času vlada omahljiva,“ dé knez, kakor sam sebi. „Ostrorog bi bil dober, ko bi zgovornost in latinščina mogli zapoditi sovražnika. Konecpoljski, moj svak, je kaj bojevit, pa premlad in neizkušen. Najslabejši izmej vseh je pa še Zaslavski, malodušen, še bolj pa kratkoviden. Vajen je sedeti le pri vrču piva ter pljuvati pred se na trebuh, ne pa voditi vojsko... To samo tebi povem; drugim ne kaže praviti tega; ker bi si lahko domišljevali, da to govorim iz nevošljivosti. Vže vidim naprej strašno gorjé. In ravno sedaj so mogli dobiti vlado v roke ti ljudje, ko se je treba bojevati, ne pa

dremati! Kaj bo za domovino? Ne smem misliti, da ne bi si želel smrti, ker sem že jako vtrujen. Zagotavljam te, da me v kratkem zgubite. Duša sili v boj, telesu pa manjka moči.“

„Vaša svitlost bi morala bolje skrbeti za svoje zdravje; vsej domovini je mnogo ležeče na vašem zdravju. Videti je, da vam res peša.“

„Ne, domovina misli drugače; sicer bi me ne bili porinili na stran, ne vzeli mi sablje iz rok.“

„Če Bog da, da zameni kraljevič Karol škofovo palico s kraljevim žezlom, bode vedel, koga naj povzdigne, in koga kaznuje. Vaša knežja svitlost pa je sedaj dovolj močna; ni se vam treba brigati za nikogar.“

„Hodil bom tudi svojo pot.“

Knez menda ni spoznal, da je po vzgledu drugih tudi sam politiko delal na svojo roko; pa če tudi bi bil opazil, ne bil bi ravnal drugače v trdnem prepričanju, da dela na blagor vlade.

Nastane zopet molk; pretrgovalo ga je le rezgetanje konj in glasovi taboriščnih tromb. Ti glasovi zdramijo kneza iz zamišljenosti. Strese glavo, kakor bi se hotel otresti žalostnih mislij in slutnij; potem reče:

„Na potovanji se ti ni nič pripetilo?“

„V mšineškem gozdu sem naletel na tolpo ustajnikov, nad dve sto mož broječo, katero sem strl.“

„Dobro. A vjetnikov nisi dobil, kaj?“

„Dobil, pa . . .“

„Ukazal jih obesiti?“

„Ne, vaša knežja svitlost! Izpustil sem jih.“
Jeremija začudeno pogleda Skretuskega in čelo se mu zmrači.

Zakaj? Si tudi ti vže pristaš miroljubne stranke?“ vpraša.

„Vaša knežja svitlost,“ odvrne Skretuski, „pripeljal sem moža, ki nam sporoči vse. Mej prostaki je bil preoblečen plemič, ki je ostal živ. Druge pa sem izpustil radi veselja, ki ga mi je poslal Bog; zato tudi rad sprejemem vsako kazen. Ta plemič je Zagloba; prinesel mi je novice o kneginjici Heleni.“

Knez se urno približa Skretuskemu.

„Živi, ali je zdrava?“ vpraša.

„Dà, hvala Bogu!“

„Kje je?“

„V Baru.“

„To je močna tednjava! . . . Ah, dragi moj! — s temi besedami prime knez Skretuskega za glavo ter ga poljubi v čelo, — „veselim se tvoje sreče; ker te ljubim kakor sina.“

Skretuski poljubi v zahvalo knezu rokó; dasi je bil že pripravljen dati zanj življenje, čutil je sedaj znovič, da na njegovo povelje rad skoči, če treba, celó v ogenj. Takó si je grozni in strogi Jarema znal pridobivati srcá svojih vitezov.

„No, ne čudim se, da si izpustil kmete... Kaj zvit in pretkan mora biti ta plemič, ki je pripeljal kneginjico iz Zadnepra v Bar. Nú, hvala Bogú! V sedanjih slabih časih je to tudi za me velika tolažba. Premedenec mora biti, res pravi premedenec. Pripelji mi ga sém, tega plemiča!“

Poročnik hitro skoči k vratom. V tem hipu se naglo odpro in prikaže Veršulj, ves s potom oblit; knez ga je bil poslal na ogledovanje.

„Svitli knez!“ zakliče ves zasopljen. „Krivonos je vzel Polono in pomoril deset tisoč ljudi.“

Polkovniki se zbirajo ter rinejo k Veršulju. Prihiti tudi vojvoda kijevski. Knez je stal žalosten in zamišljen; take novice ni pričakoval.

Saj so bili tam vendar sami Rusini! To je nemogoče!“

„Ni jedna živa duša ni ušla iz mesta.“

„Slišite gospod!“ reče knez vojvodu. Le sklepajte pogodbe s takim sovražnikom, ki še svojim ljudem ne prizanaša!“

Vojvoda močno zasopiha ter reče:

„Pasje duše! Ker je tako, pojdem pa še jaz z vami.“

„To je možka beseda, dragi brat!“

„Živijo, gospod vojvoda kijevski!“ zakriči stari Zacvilihovski. „Živela sloga!“

Knez vpraša Veršulja:

„Kam se obrne Krivonos iz Polone?“

„Skoraj gotovo proti Konstantinovu.“

„O za Bogá! potem sta polka Osinskega in Koreckega izgubljena, ker pešci ne morejo uiti konjici. Treba je pozabiti razžaljenje ter hiteti jima na pomoč. Na konje! Urno na konje!“

Knezovo lice se je zjasnilo veselja in rudečica oblije njegov shujšan obraz. Pot slave mu je bila zopet odprta.

XIV.

Vojska se vstavi v Rosolovki. Knez je previdel, da Koricki in Osinski, ko izvesta o nezgodi Polone, morata se umakniti k Rosolovki, če ju le sovražnik proganja, prideta nepričakovano med knezovo vojsko. Njegova nada se je tudi izpolnila. Vojska je zasedla primerne prostore, tiho čakala, in bila pripravljena na boj. Večje in manjše čete so se razšle na vse strani. Knez z nekoliko polki se je nastanil v vasi. Na večer dobi naznanilo, da se od Konstantinova bližajo pešci. Višnjevecki z oficirji hiti takoj pogledat, kdo se bliža. Bližajoča vojska je naznanjala s trombami svoj prihod; vstavi se pred vasjo; polkovnika pa sta šla h knezu, da mu ponudita svojo službo. Bila sta Osinski in Koricki. Zagledavši kneza v krogu poveljnikov, postaneta nekako zbegana. Nizko se priklonita in čakata, kaj jima poreče.

„Sreča se vrtil in ošabneže poniža“, reče knez. „Nista hotela priti na moje vabilo, sedaj pa rada prideta sama“.

„Vaša knežja svitlost!“ odvrne pogumno Osinski. „Iz srca rada bi bila pod vašim poveljništvom, pa bilo je nama prepovedano; kedor nama je to prepovedal, je sedaj odgovoren namesto naju. Če tudi nisva kriva, prosiva odpuščenja, kot vojaka sva morala slušati in molčati“.

„Je knez Dominik preklical prepoved?“ vpraša knez.

„Ne!“ odvrne Osinski. „Pa prepoved naji več ne veže, ker zavetje in rešitev najine vojske je v vaših rokah . . . Pod vašim poveljništvom hočemo odslej živeti, služiti in umreti“.

Te besede so bile knezu in njegovim častnikom jako všeč. Osinski je bil hraber vojak; ne gledé na svojo mladost, — bilo mu je komaj štirideset let, — pridobil si je že obilno skušenj in slave v tujezemskih vojnah. Vsakdo ga je rad pogledal. Visok, raven, z zavihanimi brkami in švedsko brado spominjal te je polkovnika iz tridesetletne vojske. Koricki, rodom Tatar, mu ni bil prav nič podoben. Bil je majhne rasti in lica temnega; tudi obleka se mu je kaj čudno prilagala. Vodil je polke nemških pešcev ter bil znan po svojem junaštvu, molčečnosti in strogem redu, v katerem je imel svoje vojake.

„Čakava povelja vaše knežje svitlosti“, omeni Osinski.

„Zahvaljujem se vama, rad sprejemem vajino službo. Znam, da vojak mora slušati; če sem poslal po vaju, zgodilo se je le, ker nisem znal za prepoved. Marsikaj dobrega in slabega bomo odslej preživeli skupaj; tudi menim, da bosta gospoda zadovoljna z novo službo.“

„Da bi le vi bili zadovoljni z nama in najinimi vojaki!“

„Dobro!“ odvrne knez. „Je sovražnik še daleč?“

„Ogledne čete so že blizo, glavna moč more še le jutri dospeti do nas.“

„Dobro. Tedaj imamo čas. Sedaj pa ukazita vajinim vojakom, naj korakajo čez trg. Rad bi jih videl in spoznal, kake vojake sta mi pripeljala.“

Polkovnika se vrneti k svojim polkom. Kmalu prikorakata nazaj na čelu svoje vojske. Knezovi vojaki hité od vseh strani skupaj, da vidijo nove tovariše. Naprej so šli kraljevi dragonci s kapitanom Gizo, v težkih švedskih čeladah z visokimi grebeni. Konje so imeli iz Podolja, toda izbrane in dobro rejene. Vojaki so bili čili, spočiti, v bleskečej opravi in so se močno odlikovali od shujšanih knezovih polkov, ki so nosili od deža in solnca oguljeno obleko. Za njim je šel Osinski, naposled pa Koricki. Pri pogledu na te krepke vojake so začeli knezovi glasno šepetati med seboj ter hvaliti prišlice. Vsi so imeli rudeče ovratnike, na ramah pa

svetloleskeče puške. Stopali so po trideset mož v jednej vrsti z enakomernimi trdimi in gromječimi koraki, kakor bi korakal jeden sam mož. Vsi so bili visoke rasti, širokoplečati in priletni, ki so prehodili že mnogo dežel, poskusili se že v marsikateri bitvi.

Ko dospó pred kneza, Osinski zakriči: „Stoj!“ ves polk se vstavi kakor okamnel. Častniki dvignejo sablje, praporšček dvigne prapor, in trikrat zamahnivši ž njim po zraku, pokloni se knezu. „Naprej!“ zakliče Osinski. „Naprej!“ ponové častniki, in polk je ubral dalje svojo pot. — Takó dobro, dà, še skoraj boljše je predstavil svoje vojake Koricki. Pri pogledu na nje se razveselé vsa vojaška srca; Jeremija, veščak mej veščaki, se vpre z roko ob bok same zadovoljnosti ter jih smehljaje gleda; ravno pešcev mu je primanjkovalo; tu pa je dobil take, da si boljših ni mogel želeti. Čutil se je močnejšega in tolažil se z nado, da sedaj lahko izvrši kaj velikega. Tovariši pa so se pogovarjali o vojaških rečeh in o raznih vojaki, kakoršnih je videti po svetu.

„Dobri so zaporožki pešci, posebno za brambo okopov“, reče gospod Slesinski, „ti pa jih prekosé, ker so bolj izurjeni“.

„Dà, mnogo boljši“ odvrne gospod Migurski.

„Vendar pa so preokorni v svoji opravi,“ omeni Veršulj. V dveh dneh bi jih sè svojimi

Tatarji tako utrudil, da bi jih tretjega lahko sekal kakor ovne.“

„Kaj govorite, gospod? Nemci so vrli vojaki.“

Na to se oglasi Longin Podbipeta:

„Bog je obdaroval v svojem usmiljenji razne narode z raznimi krepostmi,“ „Vrli vojaki so; pa slišal sem, da boljših vojakov ni, kakor so naši konjiki; pa niti naši, niti ogrski pešci se ne morejo kosati z nemškimi.“

„To pa za to, ker je Bog pravičen“, reče Zagloba. „Tebi, na primer, je dal obilo premoženja, velik meč in težko roko, pa malo razuma.“

„Že ga zbada kakor konjska muha,“ reče smeje Skretuski.

Gospod Podbipeta pa je pomežikal ter odvrnil mirno po svojej navadi:

„Grdo je slišati. Vam je pa dal nekoliko predolg jezik.“

„Če praviš, da ni prav naredil, ko mi je dal takega, pa pojdeš v pekel v kljub svojega devištva, ker obsojaš njegove naredbe.“

„Nu, z vami se ne da govoriti. Pripovedujete vedno stare čenče.“

„Ali pa veš gospod, po čem se človek loči od živalij?“

„No s čim?“

„Z razumom in govorico.“

„Glej, kako ga je zvil! reče polkovnik Migurski.

„Če ne veš, zakaj so v Poljskej najboljši konjiki, in v Nemcih pešci, povem ti.“

„Nú, zakaj? zakaj?“ vprašalo je več glasov.

„Ko je Bog konja vstvaril, pripelje ga pred ljudi, da bi hvalili delo njegovih rok. Tam je stal Nемеc, katerih je bilo že takrat polno povsod. Bog mu pokaže konja in ga vpraša: „Kaj je?“ — Nемеc dé: „Pferd!“ — Kaj? reče Bog, „mojemu delu boš ti rekel „pfe!“ Za to pa ne boš, ti nesramnež, te stvari jezdil ali pa jako slabo.“ To rekši je daroval konja Poljaku. Zato so poljski konjiki najboljši. Nemci pa so peš dirjali za Stvarnikom, prosili ga odpuščenja, in se izurili v hoji; zato ni boljših pešcev, nego so nemški.“

„To ste dobro iztuhtali!“ dé gospod Podbipeta.

Daljši razgovor pretrgajo gostje, ki so prinesli novico, da se bliža neka vojska, ki pa ne bo kozaška, ker ne pride od Konstantinova, marveč od nasprotne strani. Čez dve uri pride s takim ropotom in bobnanjem v tabor, da se celo knez razsrdi in jim naroči, češ, naj molcé, ker je sovražnik blizo. Spoznali so, da je kraljev stražnik Samuel Lašč, znani pustolovec in kričač, pa dober vojščak. Pripeljal je osem sto mož take vrste, kakor je bil sam, bili so deloma plemiči, deloma Kozaki, ki pa so bili vsi, da povemo resnico, zreli za vislice. Kneza Jeremijo

ni prestrašila svojeglavnost teh bojevnikov, ker je upal, da se v njegovih rokah spremené v pokorne ovčice, z junaštvom in hrabrostjo si bodo izbrisali poprejšnje zločine. Za kneza Jeremija je bil ta dan kaj srečen. Včeraj je še knez, užaljen radi odhoda vojvode kijevskega, menil opustiti boj z namenom, da odrine v kak mirnejši kotiček; — danes pa je stal na čelu dvanajst tisoč množ broječe armade. Vojska Krivonosa je bila petkrat številnejša; ker je pa večinoma bila sestavljena iz kmetov, smel je smatrati obé vojski enako močni. Knez sedaj več ne misli na počitek. Gre z Laščem, vojvodo kijevskim, Zacvilihovskim, Mahnickim i Osinskim v svoje stanovanje in se posvetuje ž njimi o daljnjej vojski. Sklenili so, da zgrabijo drugo jutro Krivonosa, če sam ne pride sem, obiščejo ga v njegovem šotoru.

Nastopila je temna noč; od zadnjega deževja, ki je pri Mahnovki toliko zla prizadevalo vojakom, je bilo jako lepo vreme. Na temnem nebesnem oboku se je lesketalo na mirijade zvezd. Mesec je priplaval visoko ter pobelil vse rosolovske strehe sè svojo blede svitlobo. V taboru ni nihče mislil na spanje. Vsi so mislili le na bitvo ter se pripravljali za njo, žlobudrajoč po starej navadi, popevajoč in obetajoč si zmage. Častniki in druga družba, vsi kaj židane volje, se zbrero okrog velikega ognjišča ter se zabavajo pri steklenici medice.

„Pripovedujte no, gospod dalje“, klicali so Zaglobi. Kje in kako sta prišla čez Dneper, kaj sta delala in kako dospela v Bar?“

Gospod Zagloba nagne čašo ter odvrne:

„... Sed iam nox humida coelo praecipitat
Suadentque sidera cadentia somnos,
Sed si tantus amor casus cognoscere nostros,
Incipiam“ *)

„Gospoda! Če bi hotel vse do podrobnega pripovedovati, bi mi deset noči ne bilo dovolj; gotovo bi tudi zmanjkalo medu, ker staro grlo, kakor stari voz, treba vedno mazati. Dovolj je, če vam povem, da sem šel s kneginjico v Korsun, v tabor Hmelnickega, ter jo iz tega pekla srečno rešil.“

„Jezus Marija! torej ste morali le čarati, da ste začarali njo in sebe!“ zakliče Volodijevski.

„Resnica, čaral sem“, odvrne Zagloba, „ker sem se naučil te peklenške umetnosti že v mladosti v Aziji, od neke čarovnice, ki se je zaljubila vâ-me ter mi odkrila vse tajnosti. Mnogo čarati nisem mogel, ker je kmalo zadela kosa ob kamen. Pri Hmelnickem je polno vražarjev in čarovnic, ki so mu poklicali v službo toliko zlodjev, da ravna ž njimi kakor s kmeti. Če

*) „Dasiravno je že razgrnila noč vlažna krila na nebu,
In leskeče se zvezde svetujejo, da bi šli spat,
Toda — ker bi tako radi zvedeli najino osodo,
Torej začnem“

gre spat, sezuje mu zlod škornje; če mu je obleka prašna, mu jo zlodji z repovi izprašijo; še, kedar je pijan, loputne tega ali ónega po gobcu, češ, da mu zvesto ne služi!“

Pobožni gospod Longin se prekriža ter reče:

„Naj bodo ž njim moči peklenške, a z nami pa nebeške.“

„Zlodji bili bi tudi mene izdali Hmelnickemu, kdo sem in koga spremljam, ko bi jih ne bil na poseben način zaklel, da so molčali. Bal sem se tudi, da bi me sam ne spoznal, ker sem pred jednim letom v Čehrinu dvakrat pri Dopulu z njim bil. Bili so ž njim tudi drugi znani polkovniki. Pa kaj? Trebuh mi je upadel, brada zrasla do pasú, lasje do ramen, drugo pa je zakrila obleka, — zato me ni nihče spoznal.“

„Ste torej videli Hmelnickega ter govorili ž njim?“

„Če sem ga videl? Tako, kakor vas vidim. Saj me je kot ogleduha poslal v Podolje, da bi njegove bojne oklice potoma delil kmetom. Dal mi je tudi potni list radi varstva pred vstajniki; tako sem šel iz Korsuna popolnoma varno. Če so me srečali prostaki ali Niževci, pomolil sem jim potni list pod nos ter rekel: „Povohajte deteta, po čem ima duh ter pojdite k vragu!“ Povsod so mi dajali obilno jesti; še voz so mi dali; bil sem kaj vesel, ker sem skrbel za svojo bedno kneginjico, da si je po tolikem trudu in

strahu odpočila. Zagotavljam vas, predno sem dospel ž njo v Bar, se je že toliko popravila, da so v Baru oči vseh gledale za njo. Ker se je sešlo vse plemstvo iz okolice, je tam mnogo krasnih deklet, ki so jo z veseljem sprejele v svojo sredo. Tudi vi gospodje bi se zaljubili vanjo, ko bi jo poznali.“

„Gotovo!“ omeni mladi Volodijevski.

„Zakaj sta šla ravno v Bar?“ vpraša Migurski.

„Ker sem trdno sklenil, da je ne zapustim, dokler ne dospem na varno mesto. Malim gradovom nisem upal, boječ se, da vtegne vstaja tudi tjekaj pridreti. Ko bi vstajniki k Baru tudi prišli, gotovo si polomijo zobé. Andrej Potocki ga je obdal z močnim zidovjem ter se toliko briga za Hmela, kakor jaz za prazno steklenico. Mislite gospodje, da nisem prav učinil, da sem jo odpeljal tako daleč? Zalezoval in proganjaj me je Bohun; ko bi me bil vjel, gotovo bi bil naredil iz moje kože ovratnike za svoje pse. Ne poznate ga, jaz pa. O, ko bi ga vzel zlod! Dokler ne visi na kolu, ne bom imel mirú. Daj mu Bog tako srečen konec — amen! Gotovo na nikogar ni tako hud, kakor na-mé. Brr! kedar mislim to, me kar mráz strese. Zato tudi nekoliko več pijem, če tudi ni moja navada, da bi pijančeval.“

„Kaj govoriš“, ozval se je Podbipeta. „Ti brate, popivaš vedno kakor vrč v vodnjaku“.

„Ne ogleduj se, gospod, v vodnjak, ker vidiš tepca na dnu! Pa sedaj ne govorimo o tem. Z listinami Hmelnickega sem hodil brez ovir. Prišedši v Vinico, našel sem v taboru gospoda Aksaka; beraške obleke še nisem bil slekel, ker sem se bal kmetov. Samó listin sem se iznebil. Tam biva sedlar z imenom Suhak, ki je bil Zaporočcem ogleduh ter pošiljal novice Hmelnickemu. Nu, po njem sem poslal Hmelnickemu nazaj vse oklice, napisavši na nje take izreke, da ga Hmelnicki ukaže bržčas iz kože deti radi njih, ko jih prečita. Toda že skoro pri Baru se mi je pripetil slučaj, ki bi me bil veljal skoro življenje.“

„Kaj se je pripetilo?“

„Srečal sem pijane vojake, razposajence, ki so slišali, da sem imenoval kneginjico: „gospodična“. Mohoma so me začeli izpraševati in pozvedovati, koga tako imenujem, ko jo začno pozorneje ogledovati, bil sem primoran poriniti mojo golobico v kôt ter pograbit za sabljo...“

„Čudno!“ seže vmes Volodijeovski, „da ste preoblečen berač, imeli sabljo!“

„Kdo pa je dejal“, odvrne Zagloba, „da sem imel sabljo? Nisem je imel, pograbil sem le vajakovo, ki je ležala na mizi. Bilo je v krčmi v Šipincah. Kakor bi trenil, položil sem dva napadnika. Drugi pograbijo puške. Jaz pa zakričim: „Stojte psi, plemič sem!“ V tem trenutku zakriči nekdo: „Stojte, stojte, sovražna

četa gré!“ Pokazalo se je, da ni bil sovražnik, marveč gospa Slavoševska, katero je spremljal sin s petdeset konjiki. Kmaló so pomirili razposajence, jaz pa sem nemudoma tekél k gospej ter jo prosil, da sprejme kneginjico v svoje varstvo. Bila je tako ginjena, da se jej je vлил iz oči potok solzâ. Vzela je kneginjico v kočijo in peljali smo se v Bar. Mislite gospodje, da je že konec? Kaj še . . .“

Gospod Slišinski naglo pretrga pripovedovanje.

„Glejte, gospodje, ali se tam res že svita, ali kaj?“

„O, ni mogoče!“ odvrne Skretuski. „Je še prerano“.

„To je to stran Konstantinova!“

„Tako je! Vidite, žar je čedalje večji!“

„Res, to je odsev požarja!“

Na te besede jim postanejo lica resnobna; pozabijo pripovedovanje ter skočijo po konci.

„Požar! Požar!“ ponovilo je več glasov.

„Krivonos je že dospel izpod Polone?“

„Krivonos z vso svojo vojsko?“

„Prve čete so zapalile mesto, ali bližnje vasi.“

Mej tem potihoma zadoni bojna tromba, ob enem se prikaže stari Zacvilihovski med yitezi.

„Gospodje!“ reče, „sovražnik je blizo, takoj odrinemó! Vsaki na svoje mesto, k praporom!“

Častniki so brzo tekli k svojim polkom. Vojaki pogasé ognje in v kratkem je bila v

taboru tema. V daljavi proti Konstantinovu se je žarilo nebó čedalje bolj, da so pri tem blesku zvezde vedno bolj zabledevale. Zopet potihoma zadoni tromba in povelje: „Na konje!“ Nepregledne trume ljudi in konj se začno pomikati naprej. V splošni tišini se je slišalo le topotanje kônj, koraki pešcev in votli ropot Vurcljevih topničarjev. Nekaj groznega in strašnega je bilo v tem nočnem pohodu in rožljanji orožja. Prapori krenejo na cesto proti Konstantinovu ter se vijo po njej, enako kakemu velikanskemu zmaju ali kači. Čarobna julijeva noč se je že umikala dnevu. V Rosolovki so se oglašali že petelini. Od tod je h Konstantinovu še miljo hoda. Predno je vojska prehodila polovico pota, pokrila je nebo jutranja zarja, blede obsevajoč čedalje bolj ozračje, lesove, gaje, bele ceste in po njej stopajočo vojsko. Sedaj si lahko razločil ljudi in konje. Kmalo je začel pihljati hladni jutranji vetrič ter igrati z banderi nad glavami vitezov.

Spredaj so šli Veršuljevi Tatarji, za njimi Kozaki Ponjatovskega, potem dragonci, topničarji Vurclja, zadnji pa pešci in husarji. Gospod Zagloba je jezdil poleg Skretuskega, toda nemirno se vrtel na sedlu. Bilo je videti, da ga čedalje bolj prevzema nemir in strah.

„Čujte gospod!“ reče šepetaje Skretuskemu, kakor bi se bal, da bi ga kdo ne slišal.

„Kaj hočete?“ odvrne poslednji.

„Ali husarji prvi udarijo?“

„Rekli ste, da ste star vojak, pa še tega ne veste, da husarji vsigdar čakajo na zadnje, ko sovražnik najhuje napne svoje moči.“

„Vém to, vé m; vprašal sem le, da se še bolj prepričam.“

Nastane molčanje. Čez par minut vpraša Zagloba znovič z zamolklim glasom:

„Ali ima Krivonos vso vojsko tukaj?“

„Da.“

„Koliko ima vojakov?“

„S prostaki šestdeset tisoč mož.“

„Zlod jih vzemi!“ zakliče Zagloba.

Skretuski se lahko nasmehne.

„Ne misli, gospod, da se bojim“, šepeta Zagloba. „Toda naduha me muči, zato ne ljubim gnjéče, ker je v njej rado vroče; v vročini pa nisem sposoben za ničesar. Vse kaj družega je dvobojevanje. Takrat človek vsaj lahko uporabi zvijačo, toda v gnječi ni nič z zvijačami. Tam ne odločuje glava, marveč roké; tam sem jaz revež v primeri z gospodom Podbipeto. Imam v pasu na trebuhu dve sto cekinov, ki mi jih je knez daroval, toda verjemi mi, rad bi odnesel kam drugam svoj trebuh, ker nimam rad velikih bitev. Zlod jih poberi!“

„Ojačite se. Nič se vam ne zgodi!“

„Ojačim? Bojim se samo, da bi me moja hrabrost ne zapeljala predaleč, ker sem še preveč

goreč. Vrh tega sem še videl, kako sta se utrinili dve zvezdi. Kdo vé, nemara je bila katera moja?“

„Za vaša dobra dela vas Bog ohrani in še nagradi po vrh.“

„Da bi me le ne nagradil prezgodaj!“

„Zakaj niste ostali v taboru?“

„Mislil sem, da bo pri vojski bolj varno.“

„Prav imate. Videli boste, da ni nič strašnega. Mi smo temu že vajeni, in navada je železna srajca. Evo, tu je že Sluč in Viševatov ribnik.“

Res se je voda viševatega ribnika, oddeljena od Sluča z dolgo grobljo, zabliščala v daljavi! Vojska se je vstavila.

„Ali že začnemo?“ vpraša Zagloba.

„Ne še. Knez bo razvrstil vojsko“, odvrne Skretuski.

„Oh, ponavljam ti, da ne ljubim gnječe!“ vzdihne zopet Zagloba.

„Husarji na desno!“ oglasi se povelje od kneza poslanega služabnika.

Med tem se je popolnoma zdanilo. Požar je obledel v blesku vshajajočega solнца, čegar zlati žarki so se odbijali od svetlo brušenih sulic; zdelo se ti je, da nad glavami vitezov gori na tisoče sveč. Po razvrstitvi se vojska ni dalje skrivala. Vojaki so jednoglasno zapeli jutranjo pesem: „Pozdravljena nam bodite vrata rešenja!“ V daljavi pa je bila planjava kar črna Kozakov. Polk je sledil za polkom; zaporožki

konjiki z dolgimi sulicami, pešci s puškami in prostaki s kosami, cepci in vilami. Za njimi si videl, kakor v megli velikanski tabor, kakor kako premično mesto. Škripanje voz in rezganje konj je knezovim vojakom letelo na ušesa. Naposled so se Kozaki vstavili na drugej strani nasipa ter gledali knezovo vojsko.

Gospod Zagloba se ni ganil od Skretuskega. Videč to morje glav in sulic, začne mrmrati:

„Gospod Bog! čemu si vstvaril toliko te druhali. Brž ko ne je že sam Hmelnicki med to golaznijo, katera nas kar s čapkami pokrije. A kako dobro je bilo poprej na Ukrajini! Dal Bog, da bi jih zlodji prekotali v pekel vse, kar se jih tukaj vali! Da bi jih kuga zadušila...“

„Ne kolnite, gospod. Danes je nedelja.“

„Dà, res, danes je nedelja, bolje bo misliti na Bogá. Oče naš, ki si v nebesih... Nikakega spoštovanja se ni môči nadejati od teh capinov... Posvečeno bodi tvoje ime... Kaj neki ti zlodji delajo na tej planjavi... Pridi k nam tvoje kraljestvo... Že mi je sapo zaprlo... Zgodi se tvoja volja... Ko bi vsaj poginili ti hudirjevi zlodji... Poglejte no, gospod!“

Oddelek, broječ nekoliko sto ljudi, se odtrga od črne gruče ter pomakne v neredu v plan.

„Ti Kozaki prihajajo na dvoboj“, reče gospod Skretuski. „Naši takoj odrinejo proti njim.“

„To pomeni, da se bitka že začinja?“

„Kakor je Bog v nebesih.“

„Naj jih zlod vzame!“ — Zlovolja gospoda Zaglobe že ni več poznala mere. „No, ti pa gledaš na to, kakor na kako predpustno komedijo!“ omeni srdito Skretuskemu, „kakor bi ne šlo za našo kožo!“

„Smo vajeni tega!“ pravim.

„Pa se še ne spustiš v dvoboj?“

Vitezom odličnih polkov ne pristuje spuščati se v dvoboje s takim priprostim sovražnikom. Komur je mar za svoje dostojanstvo, ne stori tega. Žal, da sedaj že nihče ne misli na to... Gredó, že gredó naši!“ zakriči Zagloba, videč rudečo vrsto dragoncev Volodijevskega, ki je dirjala skokoma po planjavi.

Za njimi je šlo še nekoliko prostovoljcev od vsakega polka. Med drugimi so šli: rudeči Veršulj, Kušelj, Ponjatovski, dva Karviča, a od hugarjev — gospod Longin Podbipeta. Oddaljenost med obema oddelkoma je postajala vedno manjša.

„Krasne reči boste videli, gospod“, reče Skretuski. „Pazite posebno na Volodijevskega in Podbipeto. To sta dva znamenita junaka. Ali ju vidite?“

„Vidim“.

„Glejte torej in še sami dobite skomino“.

XV.

Bojevniki, približavši se, vstavijo konje ter začno drug drugega zmerjati.

„Le bliže, le bliže! takoj nakrmimo pse z vašim mesom!“ klicali so knezovi vojaki.

„Vašega pa še psi ne jedo“.

„Segnijete v tem ribniku, nesramni razbojniki!“

„Komu je usojeno, ta segnije. Poprej bodo vas ribe oskubile“.

„Na gnoj pojdite z vilami, lopovi! to vam bolj pristuje, nego boj“.

„Čeprav smo prostaki, toda naši sinovi bodo plemiči, ki nam jih vaša dekleta porodé“.

Neki Kozak, brž ko ne iz Zadnepra, se pomakne naprej ter nastavi pest na usta in zakliče z močnim glasom:

„Knez ima dve bratranki; povejte mu, naj ju pošlje Krivonosu“.

Gospodu Volodijevskemu se stemni pred očmi, ko sliši te besede. V tem trenutku požene konja na Zaporožca.

Gospod Skretuski, stoječ na desnem krilu s husarji, ga takoj spozna ter reče Zaglobi:

Glejte, Volodijevski drvi. Glejte, tam le, tam le!“

„Vidim!“ odvrne Zagloba. „Že ga ima! Že se bijeta! Enkrat! Dvakrat! Izvrstno! . . . Oho, že je gotovo . . . Bog, kakšen je ta borilec!“

Res pri drugem naskoku je padel Kozak na tla kakor od strele zadet. Padel je z glavo proti svojim, kar je bilo za nje slab pomen.

V tem trenutku skoči drugi kozak, noseč rupeč župan, ki ga je brž ko ne uplenil kakemu plemiču. Od strani se zakadi v Volodijevskega, toda konj se mu spodtakne, ko je zamahnil. Gospod Volodijevski pa se naglo zasučé, in takrat si spoznal mojstra. Le nekoliko se je zganil, mahnivši tako lahko in mehko, da se skoro ni videlo, a vendar je sablja Zaporožca sfrčala nakviško. Na to pa zgrabi Volodijevski Kozaka za vrat ter ga odpelje s konjem vred k svojim.

„Rojaki, bratje, rešite me!“ kriči vjetnik. Toda ni se upiral, ker je znal, da ga Volodijevski pri najmanjšem uporú razseka s sabljo. Še konja je spodbodel, da bi ga Volodijevski ne vlekel kakor volk kozo.

Pri pogledu na to je od obeh strani priskočilo nekoliko bojnikov, ker za vse ni bilo prostora na ozkej groblji. Začela se je prava borba, na katero sta gledali obe vojski z očividno radovednostjo. Mož se je boril z možem, konj s konjem, sablja sè sabljo. Jutranje solnce je obsevalo borilce, zrak je bil tako čist in prozoren, da je bilo lahko spoznati borilce. Od daleč si to lahko smatral za kako viteško igro ali zabavo. Toda le kratko si gledal in konj brez jezdeca je odskočil iz gruče, ker je jezdec padel v vodo, da je pljusknila kviško ter delala valčke vedno

dalje in dalje od obrežja. Srca so začela vojakom močno bítí in siliti v boj, ko so videli junaštvo svojih tovarišev. Vsakdo jim je pošiljal svoja voščila. Naglo gospod Skretuski tleskne z rokami ter zakriči :

„Veršulj je poginil! Padel je s konja, evo tam z onega belega!“

Toda temu ni bilo tako. Veršulj ni poginil, dasiravno je padel s konjem vred. Zvrnil ga je Puljan, Kozak, nekdanji knezov vojak, danes pa tovariš Krivonosa in vodja Zaporožcev. Bil je znamenit borilec. Močan tako, da je lahko zlomil naenkrat dve podkvi, veljal je za nepremagljivega v dvoboju. Zvrnivši Veršulja, plane na hrabrega častnika Kuroplemiča ter ga grozno razkolje od vrha do sedla. Drugi so se preplašeni umaknili. Gospod Longin zapazivši to, obrne k njemu svojo iflandsko kobilu.

„Beži!“ zakriči Puljan, „sicer pogineš!“

„Kaj se hoče?“ odvrne gospod Podbipeta ter dvigne sabljo na mahljaj.

Ni imel sicer svojega velikanskega meča, katerega je odločil za važnejše namene ter smatral za greh rabiti ga pri dvobojih; imel je samo lahko sabljo s pozlačeno klinjo. Prvi mahljaj je Puljan odbil, toda takoj je spoznal, da ima opraviti z nenavadnim nasprotnikom. Odbil je tudi drugi in tretji udarec, a potem hoteč se skazati pred svojimi in zaupajoč na svojo velikansko moč, je pognal konja k Litvinu ter ga zgrabil sè svojimi

močnimi rokami. Spoprimeta se kakor dva medveda, ki se rujeta za medvedico. Vsi so pridržavali sapo ter molče gledali borbo teh dveh hrustov. Ona pa sta se dolgo molče držala, samo v lice sta postajala čedalje bolj rudeča, žile so se jima napolnile s krvjo, mišice se napele. Bilo je videti, da hočeta ta na videz mirna nasprotnika kar z rokami zgnjesti drug drugega.

Naposled sta začela trepetati. Navzoči so opazili, da je Longinovo lice postajalo vedno bolj rudeče, lice lopova pa je čedalje bolj temnelo. Preteklo je nekaj trenutkov. Nemir gledalcev narašča. Naglo pa pretrga molčanje zamolkel krik:

„Spusti! . . .“

„Ne . . . brate! . . .“ odgovori drugi glas.

Trenutek še, in slišal si naglo grozno hropenje, stokanje in črn potok krvi izbruhne Puljanu iz ust; glava se mu pobesi na pleča. Podbipeta ga dvigne sè sedla in predno so imeli gledalci čas pomisliti, kaj se je zgodilo, zadene ga na rame ter skokoma zdirja k svojim.

„Hura!“ zakričé vojaki Višnjeveckega.

„Naj poginejo Lahi!“ odgovore Zaporožci.

Namesto, da bi jih osupnila smrt njih vodje, planejo še besnejše na sovražnika. Začela se je obupna borba. Vkljub vsej hrabrosti bi bili Kozaki podlegli v tej borbi, toda v tem hipu se v Krivonosovem taboru oglasi tromba, klicaje jih nazaj.

Umaknejo se brez odloga in Poljaki, postavši nekoliko, da bi pokazali, da je zmaga njihova, so isto tako krenili k svojim. Groblja je postala prazna; na njej so vstali samó človeška in konjska trupla kakor v znamenje tega, kar se bo čez kratko na njej godilo. Lahen piš vetra je vznemirjal gladko jezersko površje ter žalostno šumel po listju vrb, stoječih tú pa tam na obrežju.

Mej tem so se zagugali polki Krivonosa v gostej gruči. Spredaj so šli prostaki, za njimi zaporožki pešci, konjica, prostovoljci Tatarjev in topničarji, toda vsi v velikem neredu. Porivali so drug družega, šli, kakor pravijo, jeden drugemu po glavah, hoteč z obilnim svojim moštvom zavzeti zá-se to grobljo in od tam napasti knezovo vojsko. Divji Krivonos je zaupal samo v pest in sabljo, ne pa v vojaško znanje; radi tega ukaže hiteč v napad, zadaj hodečim vojakom porivati sprednje, da so bili prisiljeni iti naprej. Topove kroglje so začele pljuskati po vodi enako divjim golobom, ne delajoč vsled daljave kake škode knezovi vojski. Poslednja je stala v vrsti na drugej strani ribnika. Ljudska povodenj je, rekel bi, zalila grobljo ter šla brez ovire naprej v tako gostej gneči, da bi jim — kakor je trdil Osinski — bilo lahko mogoče jezdit po glavah.

Jeremija je stal na griču, grbančil čelo, ježil obrvi ter gledal po tolpah in polkih Krivonosa.

„Kakor s kmeti ravna sovražnik z nami“, reče polkovniku Mahnickemu. „Ne gledé na vojaško znanje gre na nas kakor povodenj, toda vprašanje je, če tudi dospé?“

Mej tem so Kozaki kakor vkljub njegovim besedam, dospeli že do polovico groblje ter obstali začudeni in osupnjeni zavoljo miru knezove vojske. Toda v tem hipu se začne gibati tudi knezova vojska, in umikati nazaj, pustivši mej seboj in grobljo obširen prazen polúkrog, na katerem bi imela biti bitva.

Pešci Korickega stopijo vsaksebi ter naredo prostor k groblji obrnenim topovom gospoda Vurclja. V kôtu mej Slučem in grobljo pa se zasvetijo iz grmovja puške Nemcev Osinskega. Vsem, o vojski le količkaj izvedenim ljudém, je bilo takoj jasno, na katero stran se mora tukaj obrniti zmaga. Samó takó drzen vojskovodja, kakor Krivonos, se je mogel spustiti v takih okoliščinah v boj, ko je vendar videl, da si ne more zavarovati prehoda z groblje nazaj, ko bi mu ga Višnjevecki hotel braniti.

Knez je nalašč spustil oddelek njegove vojske za grobljo, da ga tú obkoli in pokonča. Hraber vojskovodja si je okoristil zaslepljenost svojega nasprotnika, ki celó ni pazil na to, da svojim borilcem na drugej strani groblje ne bo mogel prihiteti na pomoč, ker čez njo ni bilo mogoče prepeljati večih oddelkov. Vešči vojaki

so čudno gledali ta drzni čin Krivonosa, ker ga vendar nič ni sililo k temu nespametnemu koraku.

Silila sta ga le slavohlepje in žeja po krvi. Krivonos je zvedel, da je Hmelnicki, boječ se nesrečnega izida vojske z Višnjeveckim, šel z vso svojo vojsko svojim na pomoč. Dobil je tudi ukaz, da ne smé začeti boja. Pa ravno radi tega je Krivonos še bolj silil v boj.

Premagavši Polono, je dobil slast po krvi. Ker ni hotel z nikomur deliti svojih zmag, žuril se je še bolj. Kaj za to, če tudi zgubi polovico svojih ljudi? Saj še z drugo polovico lahko zatré slabotne knezove polke ter jih poseka do poslednjega. Glavo kneza Jeremije pa ponese v dar Hmelnickemu.

Mej tem je oddelek prostakov dospel na konec groblje, prekoračil jo ter se razkropil po ónem polükrogu, ki ga je naredila Jeremijeva vojska. Toda v tem trenutku so v grmičju skriti vstrelili na nje od strani, topovi so zagromeli, zemlja se stresla poka; bitka se je začela.

Dim je pokrtil bregove Sluče, ribnik, grobljo in borišče, da nisi videl ničesar več; časih samó so zaplapolale rudeče barve dragoncev, zalesketali se grebeni čelad; pa strašno je vrelo v tem oblaku. V mestu so zvonili sè vsemi zvonovi, čijih žalostni glas se je mešal z zamolklim gromenjem topov. Iz tabora so se valili k groblji neprestano novi polki. Oni pa, ki so prestopili grobljo ter dospeli na drugo stran, so se naglo

raztegnili v dolgo črto ter divje vdarili na knezove polke. Bitka se je raztegnila od jednega konca ribnika tje do rečnega ovinka in močvirnih lok, zalitih z vodo. Prostaki in Niževci so morali ali zmagati, ali poginiti, imajoč za seboj vodo, h kateri so jih porivali knezovi pešci in konjiki.

Ko so zdirjali husarji v boj, zdirja tudi Zagloba, dasiravno ni ljubil gnječe, z drugimi vred naprej, ker ni mogel drugače, če ni hotel, da ga poteptajo tovariši. Dirjal je z zaprtimi očmi in po glavi mu je kakor blisk spreletela misel: „Za nič je zvijača; bedak dobi zmago, a razumen pogine!“ Potem ga pograbi jeza na vojsko, na Kozake, na husarje, na vse na svetu. Začne kleti in moliti ob enem. Zrak mu žvižga krog ušes, sapa zaostaja v prsih, odpré oči in kaj vidi? Kose, sablje cepce, množico potnih obrazov, oči, brk . . . vse to kakor bi trepetalo, skakalo in norelo. Sedaj ga pa popolnoma premaga jeza na sovražnike, da niso zbežali k zlodju ter ga silijo v boj. „Če le hočete, tú imate!“ pomisli ter slepo udriha na vse strani. Časih je sekal samo zrak; časih pa je čutil, da se mu ostrina ugreza v nekaj mehkega.

Čutilo, da še živi; dajalo mu je nenavadno tolažbo. „Bij, pobij!“ je rjovel kakor bivol; naposled so mu oni strupeni obrazi zginili izpred oči, mesto njih pa je ugledal množico hrbtov in čapk. Grozen krik mu je donel na ušesa.

„To pomeni, da bežite!“ zakriči. Sedaj pa je tudi pogum prekoračil v njem vse meje. „Tatovi!“ zavpije. „Tako se bojujete s plemstvom!“ In zdirjal za bežečimi, skočil naprej mimo poslednjih ter zmešavši se med gnječo začel sekati že z večjo zavestjo. Med tem so njegovi tovariši porinili Niževce že k bregovom reke Sluče, obraščenim z drevjem in grmičjem ter podili jih za bregom k grôblji, nikogar ne jemaje v plen, ker za to ni bilo časa.

Naglo gospod Zagloba čuti, da se konj začinja upirati pod njim; ob enem pa pade nanj nekaj težkega ter se mu omota krog glave, da ga je hipoma obdala tema.

„Gospodje, rešite!“ zakriči, spodbadajoč z ostrogami konja.

Vranec pa, očitno utrujen jezdeceve teže, samo sope ter stoji na mestu.

Gospod Zagloba sliši hrup in krik mimo sebe dirjajočih jezdecev; potem odleti ves ta piš naprej in nastane nêma tišina.

In znovič so mu misli, nagle kakor tatarske pšice, jele preletavati po glavi.

„Kaj je? Kaj se je zgodilo? Jezus, Marija! vjet sem!“

Na čelo mu stopijo mrzle potne srage. Brž ko ne so mu ovili sovražniki glavo takó, kakor on nekđaj Bohunu. Ona teža, ki jo čuti na rami, je lopova pest. Toda čemu ga ne odpeljejo, ali ne umoré? Čemu stoji na mestu?

„Izpusti, capin!“ zakriči naposled z zamolklim glasom.

Odgovora ni bilo.

Gospod Zagloba še enkrat spodbode konja toda znovič zaman. Trmasta žival se je razkoračila še širje ter stala na mestu.

Sedaj pa se nesrečni vjetnik grozno razsrdi, vzame nož in ga porine s strašno silo nazaj za hrbet. Toda nož je prebodel samó zrak. Potem gospod Zagloba pograbi z obema rokama zaslono, ki mu je ovijala glavo, ter jo odstrani.

„Kaj je? Vse je prazno in tiho okrog?“

V daljavi je videl v dimu dirjajoče rudeče dragonce Volodijevskega, a nekoliko sežnjev spredaj pa se leskečejo kopja husarjev, ki podé Kozake z borišča k reki.

Tu pri nogah gospoda Zaglobe pa leži polkov prapor Zaporožcev. Brž ko ne je bežeči Kozak naravnal ga takó, da je drog padel Zaglobi na ramo in plahta mu pokrila glavo. Zagledavši ga in spoznavši, kako je to prišlo, se naglo zavé.

„Aha!“ reče, „vpleni sem prapor. Če pravica še ni popolnoma zaspala, smem računati na nagrado . . . O capini, vaša sreča je, da se mi je konj uprl. Nisem poznal samega sebe, misleč, da smem zvijači več zaupati nego junaštvu. Še sem v vojski za kako drugo rabo, in ne samo da jem suhar. O za Boga! zopet drvé sem lopovi. Ne sém pasji sinovi, ne sém! Oj, naj bi volkovi žrli te konje! . . . Bij! pobij!“

Res drvi nova tolpa Kozakov proti Zaglobi, tuleč nečloveško, a njim za hrbtom oklepniki Ponjatskega. Zagloba bi bil gotovo našel smrt pod njih kopiti, ko bi ne bilo husarjev Skretuskega, ti pobivši one, za katerimi so drvili, so se sedaj vrnili in vzeli bežeče oddelke med dva ognja. Zaporožci to videč, planejo v vodo, da se rešijo mečev; pa našli so smrt v močvirju. Drugi so padali na kolena ter prosili usmiljenja. Poraz je bil strašen in splošen, toda najstrašnejši na groblji. Vsi oddelki, ki so stopili čez njo, so bili strti na tem polukrogu; oni pa, ki je še niso prekoračili, so ginili pod neprestanim ognjem Vurcljevih topov in salvami nemških pešcev. Oni niso mogli iti naprej niti nazaj, ker je Krivonos pošiljal neprestano nove polke v boj, ki so rinili sprednje ter zaprli pot. Lahko si misliš, da se je Krivonos zaprisegel, da hoče pogubiti takoj svoje ljudi, ki so se gnjetli, dušili, pobijali med seboj, padali, skakali v vodo in tonili. Struga in ribnik sta se napolnila z mrličji in konji. Voda je stopila čez bregove.

Časih so topovi umolknili in takrat so se Zaporožci in prostaki znovič razkropili po polukrogu ter šli pod meč pričakujoče jih konjice. Hipoma pa je Vurcelj začel streljati znovič, zapirajoč z dežjem svinca in železa grobljo ter ovirajoč prihod novih krdel.

V tako krvavej borbi so minevale ura za uro.

Krivonos, besen in penast jeze, ni še hotel priznati, da je premagan, zato pošilja znovič na tisoče molojcev v žrelo smrti. Jeremija, v srebrnem oklepu, je stal na mogili z imenom „Kružja mogila“, in gledal bitvo. Lice mu je bilo mirno; njegov pogled pa je begal od bregov Sluča tje proti mestu, kjer je bil velikanski Krivonosov tabor. Knezove oči se niso mogle ločiti od one množice vôt; naposled se obrne k vojvodu kijevskemu ter reče:

„Danes še ne vzamemo tabora“.

„Kako, vaša knežja svetlost bi mar hotela...?“

„Pozno je že! Glejte, že nastaja mrak“.

Res je vsled Krivonosove upornosti trajala bitva, da je solnce preplavalo svojo dolgo pot ter nagibalo se k zatonu. Lahki visoki oblački, nanznanjajoči lepo vreme, začeli so rudeti ter zbirati se na obzorju. Kozaki niso več vreli v tako gostih trumah na grobljo; oni polki pa, ki so že bili na njej, umikali so se v največjem neredu. Bitva je jenjala, ker so razjarjeni vojaki obkolili Krivonosa.

„Izdajavec! Ti pogubiš nas vse!“ so kričali.

„Zvežemo te in oddamo Jeremiji, da si rešimo življenje. Smrt bodi tebi, ne nam!“

„Jutri vam dam kneza in vso njegovo vojsko, ali pa sam poginem!“ odgovori Krivonos.

To obljubljeni jutro ima še le nastopiti, današnji dan je bil dan poboja in poraza. Več tisoč najhrabrejših molojcev — Niževcev — in pro-

stakov je padlo na bojišču, ali pa so utonili v ribniku in reki. Blizo dva tisoč pa je bilo vjetih. Pomorjenih pa je štirinajst polkovnikov, ne vštrevši stotnikov, esavlov in raznih starašin. Drugi vojvodja — Puljan — je prišel živ, toda s polomljenimi rebri v sovražnikove roke.

„Jutri vse posekamo!“ ponavlja Krivonos. „Ni žganjice, niti jedi ne vzamem poprej v usta!“

Med tem so v nasprotnikovem taboru nosili vplenjene prapore k nogam strašnega kneza, da jih je bila vze cela kopica. Vseh je bilo okoli štirideset. Ko pride vrsta na Zaglobo, vrže svojega s tako močjo in ropotom, da se drog zlomi.

„Ali ste z lastnimi rokami vplenili ta prapor?“ vpraša ga knez.

„Tako je, vaša knežja svitlost“.

„Vidim sedaj, da niste le Odisej, marveč tudi Ahilej“.

„Ne, jaz sem priprost vojak, samo služim Aleksandru Macedonskemu“.

„Ker ne dobivate navadne plače, naj vam izplača moj zakladnik dve sto rumenjakov za ta vaš junaški čin“.

„Vaša svitlost!“ dé Zaglobo, objemajoč knezova kolena; „moja srčnost ni vredna take milosti; naj raje jo skrivam v svoji lastni skromnosti.“

Komaj vidljiv smeh je igral po začrnelim licu gospoda Skretuskega. Molčal je vitez, in še poznej ni pravil ni knezu, niti komu drugemu o strahu, ki je navdajal gospoda Zaglobo pred

bitvo. Gospod Zagloba pa je odšel s tako pogumnim pogledom, da so vojaki drugih praporov kazali s prstom za njim, govoreč:

„To je junak, ki je danes izvršil najbolj junaški čin!

Nastala je noč. Na obeh straneh reke in ribnika je zaplapolalo na tisoče ognjev in dim se je v stebrih valil proti nebu. Vtrujeni vojaki so si kuhali večerjo, pili žganjico ter razgovarjajoč se, pripravljali se za jutranjo bitvo. Najglasnejši izmed vseh pa je bil Zagloba, ki se je hvalil s tem, kar je doprinesel in kar bi bil še lahko izvršil, ko bi mu konj ne bil odrekel svoje službe.

„Samo to vam rečem, gospodje“, je dejal, obrnivši se h knezovim častnikom in plemstvu prapora Tiškeviča, „velike bitve niso za-me nič novega. Nisem se jih malo vdeležil v Moldavskej in Turčiji. Ko sem došel na borišče, bal sem se — ne sovražnika, marveč lastne vročekrvnosti, ker sem znal, da me lahko zapelje predaleč“.

„Pa je vas tudi zapeljala?“

„Da, . . . Vprašajte le Skretuskega. Ko sem zagledal, da je Veršulj padel s konja, takoj sem hotel, ne vprašaje za dovoljenje, skočiti mu na pomoč. Komaj so me pridržali tovariši“.

„Res, res!“ reče gospod Skretuski. „Komaj smo vas pridrželi“.

„Pa kje je Veršulj?“ vpraša naglo Karvič.

„Odjezdil je na četovanje; saj ne pozna počitka“.

„Čujte torej, gospodje“, nadaljuje Zagloba, nezadovoljen, da mu segajo v besedo, „kako sem vplenil ta prapor?“

„Ali Veršulj ni ranjen?“ vpraša znovič Karlič.

„Ni to prvi prapor, ki sem ga vplenil v življenju; pa nobeden mi ni prišel v roké na tak način . . .“

„Ni ranjen, marveč samó nekoliko pohabljen,“ odgovori Karliču Azulevič; samó vode se je napil, ker je padel z glavo v ribnik.“

„Čudim se res, da ribe niso poginile,“ reče sedaj jezno Zagloba, „ker je morala od take vroče glave brž ko ne voda zavreti.“

„Je znamenit vitez!“

„Ni tako znamenit, ker je bilo zanj dovolj pol Jana (Pul-*jan*). Pfuj! z vami se ni moči zmeniti . . . Dajte se no podučiti, kako se jemljejo sovražniku prapori . . .“

Daljši razgovor jim pretrga mladi Aksak.

„Pridem z novicami, gospodje!“ reče z zvo-
nečim, skoraj še otročjim glasom.

„Pestunja pleníc ni oprala, maček je mleko popil in pladnik se je ubil!“ zamrmra gospod Zagloba.

Pa gospod Aksak se ni brigal za te zbad-
ljive besede, mereče na njegovo mladost, mar-
več reče:

„Puljana žgó z ognjem . . .“

„Psi bodo imeli suhar!“ seže mu v besedo Zagloba.

„Pa pripoveduje novice. Pogajanja so pretrgana. Gospod z Brusilova toliko da ni ob pamet . . . Hmelnicki gre z vso vojsko Krivonosu na pomoč! . . .“

„Hmel! Kaj hoče ta Hmel! Kdo se tu sploh briga za Hmela. Če pride Hmel, bomo imeli pivo in treba samó pripraviti sodček. Mi se smejimo Hmelu!“ mrmra Zagloba, obračajoč hraber in ponosen pogled po navzočih.

„Hmel prihaja, pa Krivonos ni čakal nanj, zato je zgubil bitvo . . .“

„Igral je, igral, da je zaigral čreva . . .“

„Šest tisoč molojcev je že v Mahnovki. Vodi jih Bohun.“

„Kedo? Kedo?“ vpraša naglo s popolnoma drugim glasom Zagloba.

„Bohun.“

„Ni mogoče.“

„Takó je rekel Puljan.“

„Tú ga imaš hudirja!“ zakliče žalostno Zagloba. „Bodo-li kmalo tukaj?“

„Čez dva dni. Vendar v boj gredoč ne bodo takó hiteli, da si ne preženejo konje.“

„Toda jaz bodem hitel!“ zamomlja Zagloba. „Angelji nebeški, rešite me tega capina! Rad bi dal svoj vplenjen prapor, da bi si le ta razbojnik zlomil vrat, predno semkaj pride. Upam, da ne

bom dolgo tukaj čakal. Pokazali smo Krivonosu, kaj znamo, sedaj nam je treba počitka. Tako mržnjo čutim do tega Bohuna, da se ne morem brez studa spomniti njegovega zlodjevega imena. O kako sem jo skupil! Lahko bi bil ostal v Baru. Šentaj me je semkaj prinesel . . .“

„Pomirite se gospod!“ reče Skretuski. Med nami se vam ni bati ničesar.“

„O, to ni tako, Vi ga ne poznate, gospod. On se nemara že plazi k nam kje med ognjišči. (Tu se Zagloba nemirno ozira). Tebe ima ravno tako na piki kakor mene.“

„Bog mi samo daj, da bi se srečal ž njim!“ vzdihne gospod Skretuski.

„Nu, jaz pa se nasproti rad odrečem tej sreči. Odpustim mu, kot kristjan, vse krivice, toda pod pogojem, da so ga dva dni popred obesili. Ne bojim se ga, toda ti mi ne verjameš, kakšen stud čutim pred njim. Treba je vedeti, s kom ima človek opravke: Če s plemičem, pa s plemičem, če s kmetom, pa s kmetom; toda on je pravi vrag, pri katerem človek ne vé, kako se ima ravnati. Marsikaj sva doprinesla skupaj, toda kako me je pogledal, ko sem mu zavezoval glavo. Ne, tega pogleda ne pozabim do smrti. Ne budi zlodja, dokler spi. Umetnost se le enkrat obnese . . . Rečem pa ti, da si nehvaležen človek . . . ker se nič ne brigaš za to revico . . .“

„Kako to?“ vpraša Skretuski.

„Zato,“ odvrne Zagloba, vlekoč viteza od ognjišča, ker se v svojej vojaškej domišljiji le bojuješ in bojuješ; ona pa tam vsaki dan pretaka vroče solze, zamam čakajoč odgovora. Vsaki drugi bi me bil že davno odpravil nazaj k njej, imajoč v srcu pravo ljubezen in usmiljenje do njenega trpljenja.“

„Se mislite vrniti v Bar?“

„Če prav še danes, tako mi je žal“.

Gospod Skretuski dvigne svoje oči k nebu.

„Ne očitajte mi gospod neodkritosrčnosti“ reče, ker Bog mi je priča, da košček kruha v usta ne denem, bednega telesa s spanjem ne pokrepčam, da bi poprej ne mislil na njo, da v mojem srci nič stanovitnejšega ni, nego ona. Da vas tako dolgo ne pošljem z odgovorom, krivo je samo to, ker sem hotel iti sam ter zjediniti se ž njo na veke. Kakor tica bi rad letel k njej, mojej siroti . . .“

„Čemu torej ne zletiš?“

„Ker ni mogoče pred bitko. Vojak sem in plemič, moram skrbeti za svojo čast . . .“

„Saj je danes bitka končana . . . zamoreva iti, če treba takoj.“

Skretuski vzdihne.

„Ne, jutri še vdarimo na Krivonosa . . .“

„Tega pa jaz, vidiš gospod, ne razumim. Pobili ste mladega Krivonosa, prišel je stari; pobijete starega, pride mladi . . . (nú da ne rečem v zlej uri tega imena) . . . Bohun; ko

njega pobijete, pride še Hmelnicki. Hej, zlodja! če tako pojde, pa se raje zveži z gospodom Podbipeto, ki hoče ohraniti devištvo, da bosta potem skupaj dva bedaka, hotel sem reči: stara samca. Prav vama bo. Hej Bog, če bom imel priložnost, jaz prvi hočem nagovoriti kneginjico, naj bi ti obrnila hrbet . . . Saj ko jo zagleda enkrat gospod Andrej Potocki, pa mu kar zaiskré po njej oči. Pfuj, zlodja! Ko bi mi to kak mlekozobnež povedal, ki še ni bil v ognju in želi se proslaviti v boju, ne zameril bi mu. Ti si že prelil krvi kakor volk ter bajé ubil pri Mahnovki nekega zmaja, ali ljudožrca. Rotim te pri luni, da mi poveš, kaj te drži tukaj; si res že postal tak krvolok, da ti je kri ljubša od ljubice?“

Gospod Skretuski pogleda nehote na mesec, ki je mirno plaval na iskrečem se nebu kakor čoln nad taboriščem.

„Motiš se, gospod,“ reče čez nekaj časa. „Jaz nisem slavohlepen ali krvoželjen; pa ne pristuje mi zapuščati svojih tovarišev v hudej borbi, ko smo primorani se bojevati vsi brez izjem. To je vitežka sveta stvar. Kar se vojske tiče, trajala bo brez dvoma še dolgo, zlasti če pride Hmelnicki Krivonosu na pomoč. Jutri nas Krivonos nemara zopet napade. Če nas napade, dobi z božjo pomočjo nekaj za spomin, potem pa lahko gremo v mirnejši kraj, da si oddahnemo v svežem zraku. Vsaj sta že prešla dva mesca, odkar ne spimo, ne jemo, marveč se le bijemo

in bijemo, trpeč vsakoršne nezgode. Knez je hraber vojskovodja, toda previden. Z nekoliko tisoči se ne loti Hmelnickega, ki ima okoli sto tisoč mož. Znano mi je, da pojde v Zbaraž in si tam oddahne. Tam si nabere novih vojakov in še le takrat se podamo v odločilni boj. Jutri je poslednji dan truda, in pojutrašnjim lahko otidem z vami v Bar . . . Vedite pa tudi, da Bohun jutri še ne dospé sem ter se bitke ne udeleži; ko bi se je pa udeležil, imam upanje, da obledi njegova zvezda pred knezom, in tudi pred menoj.“

„Je pravi Belcobub. Na noben način se ne morem znebiti studa do njega. Toda zdaj ne govorim o njem. Jutri torej bomo še garbali kmetska hrbitišča, potem pa skokoma v Bar. Oj, kako se ti bodo smijale te zale oči, kako bo plamtelo njeno ličice! Povem ti, da se tudi meni že toži po njej, ker jo ljubim, kakor bi bil njen oče. In ni čuda! Lastnih otrok nimam, imetje imam daleč v Turčiji, kjer mi ga skubejo bisurmanski komisarji, ter živim, kakor samotar na svetu . . . Na starost bom nemara še primoran iskati prenočišča pri gospodu Podbipeti v njegovih Mišjih črevah.“

„Bodite brez skrbi, ne bo tako. Za to, kar ste učinili za naju, se vam nikdar dovolj hvalnega skazati ne morem.“

Daljši razgovor jima pretrga neki častnik, ki prišedši blizo vpraša:

„Kdo je tu?“

„Veršulj!“ zakliče gospod Skretuski, spoznavši ga po glasu. „Ali že iz četovanja?“

„Da, a sedaj od kneza.“

„Kaj je tam novega?“

„Jutri bo bitka. Sovražnik razkopava grobljo, dela mostove na Siru in Sluču, hoteč dospeti k nam.“

„Kaj pa knez pravi na to?“

„Knez je dejal: Dobro!“

„Ničesar več?“

„Ničesar. Ukazal je samo, naj jih ne oviramo, dasiravno tam sekire kar doné. Delali bodo do jutra.“

„Si dobil vjetnikov?“

„Vjel sem jih sedem. Vsi priznavajo, da so slišali o Hmelnickem, da se približuje, toda vsi trdé, da je še daleč . . . Kaka čarobna noč! . . .“

„Svetlo, kakor po dnevu. Kako se čutiš po padcu?“

„Kosti bolé. Pojdem se zahvalit našemu Herkulu (Podbipeti) in potem spat, ker sem utrujen. Da bi vsaj kaki dve uri zadremal!“

„Lahko noč!“

„Lahko noč!“

„Pojdite spat tudi vi“, reče Skretuski Zaglobi, „Pozno je in jutri bo treba delati“.

„A pojutrašnjem se podava na pot“, omeni Zagloba.

Šli so ter odmolivši večerno molitev polegli krog ognja. Kmalo so ognji začeli ugaševati jeden za drugim. Tabor je pokrivala tema, samo mesec je osvitljeval trume spavajočih sè svojo srebrno svitlobo. Zavladala je nêma tišina, katero je dramilo le splošno smrčanje in klici stražnikov, čuječih za taborom. Toda spanec ni dolgo zatisnil trepalnic vojakov. Komaj je prvi svit pobelil nočno temo, vže zadone na vseh koncih tabora trombe: „Vstajaj!“

Jedno uro poznej se je knez na veliko čudenje vojakov umikal na celi progi

XVI.

Previdnemu Jeremiji je bilo kakor levu treba prostora za naskok.

Knez je nalašč pustil Krivonosa čez vodo, da bi mu vzročil s tem večjo zgubo. Precej v začetku bitke je knez zbodel konja ter začel bežati. Niževci in prostaki to videč so skočili iz vrste ter se zakadili za njim. Toda v tem hipu se knez urno obrne in udari po njih s tako silo, da niso vtegnili se mu postaviti v bran. Vojska Višnjeveckega jih je podila miljo daleč k vodi in potem čez mostove in grobljo in še pol milje do tabora, ne prizanašajoč nikomur na poti. Junak tega dné je bil šestnajstletni Aksak, ki je udaril prvi in prvi razširil strah. S tako ve-

ščimi vojaki se je mogel knez lahko posluževati podobnih zvijač ter zmagati sovražnika . . .

Drugi dan se je končal za Krivonosa še s toliko večjo zgubo. Zgubil je vse poljske topove, množico praporov, med njimi nekoliko kraljevih, katere so vzeli Zaporožci Poljakom pod Korsunom. Ako bi bili pešci Korickega in Osinskega ter topničarji Vurclja mogli dohajati konjike, bil bi Višnjevecki gotovo dobil tabor. Predno so dospeli, je nastala noč in sovražnik se je že toliko oddaljil, da ga niso mogli več doseči. Vendar je Zacvilihovski vzela polovico tabora in v njem veliko zalogo orožja in živeža. Prostaki so že dvakrat pograbili Krivonosa, hoteč ga oddati knezu; samo z obljubo, da se nemudoma vrne k Hmelnickemu, se mu je posrečilo, rešiti se iz njihovih rok. Zbežal je torej z vojsko, ki mu je ostala; se ni vstavil poprej, nego v Mahnovki. Ko je prišel tje Hmelnicki, dal ga je v prvi svoji jezi z verigo okrog vratu prikovati k topu.

Se le, ko ga je minila prva jeza, spomni se Hmelnicki, da je Krivonos oblił s krvijo Podolje, vzela Polono in na tisoče plemstva poslal na oni svet; da je bil povsod zmagovit, dokler ni trčil z Jaremo. Radi teh zaslug ga je pomilostil, in razbivši verigo povrnil mu poprejšnjo poveljništvo ter ga takoj poslal v Podolje.

Med tem je knez naznanil svoji vojski toliko zaželjeni počitek. V poslednji bitki, zlasti pri napadih konjice na tabor, za katerim so se Ko-

zaki besno branili, zgubil je tudi on mnogo ljudi. Sovražnik mu je pobil okoli pet sto vojakov. Polkovnik Mokrski je bil težko ranjen in je v kratkem umrl. Ranjeni so bili, pa ne nevarno, gospod Kušelj, Panjatovski, mladi Aksak in gospod Zagloba. Poslednji, privadivši se gnječe, ni ostajal za drugimi ter dobil v boju dva udarca s cepcem po hrbtu: Radi te nezgode se mu je razbolel križ, da je ležal kakor polumrtev na vozu gospoda Skretuskega.

Tako je prišlo, da je moral Skretuski odložiti na ugodnejši čas svoje potovanje v Bar. Precej na to ga je poslal knez v Zaslav, da zatre tam se zbirajoče tolpe kmetov. Vitez je šel ter deset dni požigal in moril, dokler ni očistil okolice. Ko so bili njegovi vojaki vsled neprestanega bojevanja že strašno utrujeni, sklene vrniti se h knezu, o katerem je izvedel, da je šel v Tarnopol.

Na večer pred vrnitvijo vstavi se Skretuski v Suhorincah nad Homorom. Svoje vojake razstavi po vasi, sam pa gre prenočit v kmetsko kočo. Ves utrujen takoj zaspi ter leži kakor ubit vso noč.

Proti jutru še na pol dremajoč, začne blesti in sanjati. Čudne prikazni mu plešejo pred očmi, Zdelo se mu je, da spi v Ljubnem v svojej čumnati in da mu Redzijan, kakor navadno, praši in pripravlja obleko.

Polagoma se prikazen zgublja. Vitez se spomni, da je v Suhorincah, pa ne v Ljubnem; samo

postava Redzijana je še ostala pred njim. Gospod Skretuski ga vidi sedeti pod oknom; čedil in mazal je jermenje in oklep, čegar barvo so vremenske nezgode že močno spridile. Misleč si, da še sanja, zapre znovič oči; ko jih zopet odpre, vidi, da Redzijan še vedno sedi pri oknu.

„Redzijan!“ zakliče Skretuski „ali si ti, ali je le tvoj duh?“

Mladenič se naglega klica tako ustraši, da mu je oklep ušel iz rok ter padel z ropotom na tla.

„O, za Boga!“ zavpije ter razprostré roke, „Kako sem se preštrašil . . . Duha tu ni, le jaz sem sam, živ in zdrav tú pred vami!“

„Vrnil si se?“

„Saj me mar niste spodili?“

„Pojdi sem, da te objamem!“

Mladenič skoči k gospodarju ter objame njegova kolena. Skretuski ga ves vesel poljubi na čelo ter ponavlja:

„Živ si, živ!“

„O predragi moj gospod!“ vzklikne mladeneč; „od radosti ne morem govoriti! Hvala Bogu, da še živite. O moj Bog! . . . zakričali ste pa tako, da mi je oklep pal iz rok . . . Jarmenje se je spridilo . . . očitvidno niste imeli prave postrežbe . . . Toda hvala Bogu! hvala! . . . o predragi moj gospod!“

„Kedaj si prišel?“

„Nocoj po noči.“

„Zakaj me nisi zbudil?“

„Čemu bi vas budil? . . . Prišel sem samo, da vzamem obleko? . . .“

„Od kod si prišel?“

„Iz Hušče.“

„Kaj si delal tam? Kaj se je godilo s teboj? Govori, povej!“

„Vidite gospod, prišli so Kozaki v Huščo, da bi ugrabili imetje gospoda vojvode braclavskega. Jaz sem bil že poprej tam, dospevši tje z očetom Patronim Lasko, ki me je vzel od Hmelnickega v Huščo s seboj, ker je poslal njega gospod vojvoda s pismom k Hmelnickemu. Nu, ž njim sem se tudi jaz vrnil; sedaj so Kozaki zapalili Huščo, očeta Patronima pa umorili. Ubili bi bili tudi gospoda vojvodo, ko bi bil doma, čeravno je on njihove vere in njih vneta prijatelj . . .“

„Govori jasno in ne omenjaj nepotrebnostij, ker drugače te ne morem umeti. Si bil pri Kozakih, pri Hmelu, ali kaj?“

„Da, pri Kozakih. Ko so me zajeli v Čehrinu, niso me več spustili, smatrajoč me za svojega. Izprašil sem vam obleko, oblecite se, gospod! Moj Bog, tako je vse obnošeno, da že v roke ni kaj vzeti . . . Moj gospod, ne srdite se na-me, da onega pisma, ki ste mi ga dali v Kudaku, nisem oddal; vzel mi ga je oni lopov Bohun in še ubil bi me bil, ko bi ne bilo onega debelega plemiča.“

„Vem, vem; ti nisi tega kriv. Oni debeli plemič, ki biva v našem taboru, on mi je povedal vse, kako se je godilo. On je tudi gospodičino Bohunu odpeljal; biva sedaj zdrava v Baru.“

„Oj, hvala Bogu! Sedaj tudi do svatbe ni več daleč?“ „Gotovo da ni. Od tukaj odrinemo v Tarnopol in od todi v Bar.“

„Hvala Bogu najvišjemu! Bržčas se obesi — ta Bohun; — vražarica mu je povedala, da tiste, na katero misli, nikdar ne bo imel; da jo dobi Lah, a ta Lah ste brž ko ne vi.“

„Kako to veš?“

„Slišal sem; takoj vam vse povem. Pa oblecite se med tem gospod, ker že zajutrek pripravljajo za naju . . . Ko sem se odpeljal na onej čajki iz Kudaka, smo potovali neznansko dolgo, ker smo veslali proti vodi. Pri tem pa se nam je še pokvarila čajka, katero je bilo treba popraviti. Peljemo se torej, moj gospod, peljemo, peljemo . . .“

„Peljete se, peljete . . .“ pretrga mu pripovedovanje nestrpljivi Skretuski.

In pripeljali smo se v Čehrin. A to, kar me je tam doletelo, to gospod že veste.“

„To že vem!“

„Evo, ležal sem v hlevu in božjega sveta nisem videl. Komaj pa je Bohun otišiel, prišel je Hmelnicki z veliko množico Zaporožcev. Ker je veliki hetman kaznoval poprej Čehrince radi njih

sočutja do Zaporožcev, je bilo mnogo ubitih in ranjenih. Zaporožci so torej mislili, da sem bil tudi jaz med njimi; zato so me pustili živega, in še skrbeli, da sem ozdravel. Prišedši k zavesti, si mislim, kaj mi je storiti? Med tem so lopovi šli pod Korsun in tam pobili hetmane. Oh! ne morem vam dopovedati, kaj so takrat videle moje oči. Oni tudi ničesar niso skrivali pred menoj, smatrajoč me za svojega. Premišljeval sem, ali naj zbežim, ali ostanem? Videl sem, da je varnejše, če ostanem, dokler se ne najde ugodna priložnost. Ko so začeli dovažati izpod Korsuna razne tkanine, srebro in dragocenosti . . . takrat toliko da mi srce ni razpočilo žalosti . . . Ti lopovi so prodajali po šest srebrnih žlic za jeden tolar in potem za bokal žganjice; zlati gumb, zapono, ali šapelj od čapke pa si dobil tudi za pol bokala. Mislim si: Čemu naj sedim tukaj brez posla, naj se raje okoristim. Če Bog dá, da se še vrnem kedaj v Podlesje, kjer bivajo moji stariši, pa jim to oddam. Imajo z Javorskimi pravdo, ki že petdeset let traja, ter nimajo je s čim nadaljevati. Zato sem nakupil vsakoršne ropotije, da sem dva konja obložil ž njo; samó to me je tolažilo v mojej žalosti, ker mi je bilo vedno grozno dolg čas za vami.“

„Oj Redzijan, vedno si enak. Iz vsega moraš imeti korist.“

„Kaj, je li to kaj napačnega? . . . Vsaj vendar nisem kradel in mošnjo z denarji, ki ste mi

jo dali na pot v Rozloge, vračam vam sedaj, ker tudi tje nisem dospel.“

S temi besedami je mladeneč odpel pas, izvlekel iz njega mošnjo ter jo položil pred Skretuskega. Gospod Skretuski se nasmehne ter reče:

„Ker ti je šlo vse po sreči, si sedaj gotovo bogatejši od mene; pa mošnjo le obdrži.“

„Hvala lepa, gospod! Nabralo se je nekoliko — dobrota Božja. Stariši, zlasti devetdesetletni moj ded, bodo tega močno veseli. Sedaj gotovo pripravijo Javorske v pravdi ob poslednji groš ter jih z mavhami poženo po svetu... Pa tudi vam bo to v prid, ker sedaj se ne bom spominjal onega okovanega pasú, ki ste mi ga obljubili v Kudaku.“

„Nu, pa si se ga vendar že spomnil. Ti si kakor nenasiten volk! Ne vém sicer, kje je óni pas, — pa ker sem ti ga obljubil, bom ti ga tudi dal; če ne tistega, pa drugega.“

„Hvala, gospod!“ odvrne fantin, objemajoč gospodarjeva kolena.

„Pusti to! Povej raje, kaj te je dalje doletelo?“

„Nu, kaj? Bog mi je dal okoristiti se med razbojniki. Samó to me je mučilo, da nisem vedel, kaj se je zgodilo z vami, in če Bohun ni ugrabil kneginjice. Tu pa nagloma zvem, da leži v Čerkasu, komaj nekoliko živ, ker so ga kneziči močno ranili. Takoj sem šel v Čerkas... Saj veste, gospod, da znam dobro polagati ob-

kladke in streči ranjenim. Polkovnik Donec je šel z menoj in mi naročil, naj oskrbujem lopova. Še le tukaj sem zvedel, da je kneginjica ušla z onim plemičem, s tem mi je tudi neka teža padla od srca . . . Sel sem toraj k Bohunu ter si mislil: me-li pozna, ali ne pozna? Ležal je v vročnici, zato me iz početka ni poznal. Še le poznej, ko je prišel k zavesti, me je vprašal:

„Ali si ti nosil pisma v Rozloge?“

Pritrdim mu. Znovič vpraša:

„Torej sem tebe ranil v Čehrinu?“

„Tako je!“ odgovorim.

„Torej ti služiš gospodu Skretuskemu?“

Šele sedaj mu začnem lagati.

„Nikomur več ne služim“, rečem; „več sem vžil v tej službi hudega, nego dobrega. Naposled me je omamila kozaska svoboda; zato sem šel h Kozakom ter vas že devet dni oskrbujem in zdravim“. Verjel mi je to ter postal jako zaupljiv do mene. Od njega sem zvedel, da so Rozlogi vpepeljeni, da je ubil dva kneziča; druga dva pa, zvedevši to, sta hotela iti k našemu knezu; ker jima je pa to zabranil, zbežala sta na Litevsko. Toda najhujše je bilo, kedar se je spomnil onega debelega plemiča. Takrat je takó škripal z zobmi, kakor bi orehe grizel“.

„Je bil dolgo bolan?“

„Dolgo. S početka so se mu rane zacelile, pa se zopet odprle, ker si s kraja ni dal po-

čitka. Več noči sem presedel pri njem, akoravno sem prisegel pri zveličanju svoje duše, da se mu osvetim za krivico, katero mi je storil. To tudi gotovo učinim, ko bi imel vse življenje hoditi za njim. Nisem kak kmet, marveč plemič, torej mora umreti po moji roki, če ga sploh kdo drugi ne ubije poprej. Lahko bi ga bil ubil že takrat, toda sram me je bilo umoriti ležečega v postelji.“

„To ti služi v čast, da nisi umoril bolnega in neoboroženega. Tako ravnajo le lopovi, ne plemenitaši.“

„Dà, vidite gospod, tudi jaz sem mislil tako. Spomnil sem se trenutka, ko sem se poslavljaj od starišev, kako me je ded prekrižal ter mi rekel: „Spominjaj se, porednež, da si plemič ter bodi ponosen. Zvesto opravljaj svojo službo, pa zasramovati se ne daj!“ Rekel mi je tudi, če plemič po lopovsko postopa, se sam Jezus razjoče. Ta nauk sem si dobro zapomnil ter se ravnal po njem. Moral sem torej dati slovó svoji nakani. Njegova zaupljivost pa je postajala dan na dan večja! Začel me je izpraševati: „S čim naj te nagradim!“ — „S čimur vam bo ugodno, gospod“, odgovorim. Pa se tudi ne smem pritoževati; obdaril me je bogato, kar sem tudi vzel, misleč si: Čemu ima naše blago ostati v razbojnikovih rokah? Potem so me obdarovali še drugi, ker povem vam, da ga vsi močno ljubijo: prostaki kakor Niževci, dasiravno nemara v vsej

ljudovladi ni dobiti človeka, kateremu bi bili prostaki bolj zoprni, kakor njemu . . .“

Redzijan začne vrteti glavo, kakor bi se hotel nečesa spomniti, potem nadaljuje:

„Čuden človek pa je res — to je treba priznati . . . Kneginjico tako ljubi, da še zblazne bržčas radi nje. Ko je že nekoliko okreval, prišla je k njemu vražarica, da mu prerokuje. In prerokovala mu je, pa nič dobrega. Nesramna ta velikanka je z vragom v zvezi . . . toda navidezno je živahna deklina. Ko se zasmije, misliš si lahko, da kobila rezgeta na loki, in pokaže svoje bele zobé, a tudi močna je, da lahko oklep zdrobi; od njene hoje se kar zemlja trese. Zagledala se je tudi va-me. Nikdar ni šla mimo mene, da bi me ne pocuknila za lase, ali za rokav, podrezavši me z laktom: „Pojdiva!“ Pa jaz sem se bal, da bi mi zlod ne zavil vratu in takrat bi propadlo vse, kar sem nabral. Rekel sem ji le: „Ali imaš še premalo drugih?“ A ona pa: „Všeč si mi, čeravno si še fantin“. — „Pojdi proč, bunka!“ pravim. Ona pa znovič: „Všeč si mi, všeč!“

„Ali si videl, kako je čarala?“

„Videl sem in slišal. Najpoprej se je prikazal nekak dim, potem slišalo neko sikanje, piskanje, da sem kar strmel in trepetal . . . Ona pa je stala sredi sobane, grbančila čelo ter ponavljala: „Lah pri njej! Čilu! Huku-čilu! Lah pri njej!“ Potem znovič nasuje na sito pšenice ter

gleda, kako so gomazela zrna ter ponavlja: „Čilu! Huku! Čilu! Lah je pri njej!“ Oj, gospod, ko bi ne bil tak razbojnik, bilo bi mi res mučno gledati njegov obup. Ko je bilo čaranje končano, obledel je grozno in potem padel vznak, sklenil roké nad glavo, tulil in cvilil, da je bila groza. Potem je začel znovič prositi kneginjico odpuščenja, da je s takim nasiljem prišel v Rozloge in pobil njene brate. — „Kje si ti, moja ptičica“, je dejal, „na rokah sem te nosil nekdam, zato mi sedaj ni živeti brez tebe! Z roko se te ne dotaknem, tvoj suženj bodem, samo da bi te smele gledati moje oči!“ Ko pa se spomni Zaglobe, začne z zobmi grizti odejo, dokler ne zaspi, pa še v spanju stoka in zdihuje.“

„Ali mu ni nikdar prerokovala nič dobrega?“

„Pozneje ne vém, ker je ozdravel, jaz pa sem se tudi poslovil od njega. Bohun me je poslal v Huščo z duhoynikom Laskom. Oni razbojniki tam so videli, da imam nekoliko vsakoršne ropotije, kar tudi nisem skrival in rekel, da grem k starišem . . .“

„Pa te niso oropali?“

„Nemara bi bili to storili, toda na srečo Tatarjev takrat ni bilo, a Kozaki niso smeli vsled strahu pred Bohunom. Sicer pa so me smatrali za svojega. Hmelnicki sam me je prosil, naj poslušam ter mu sporočim vse, kar bodo v hiši vojvoda Braclavskega govorili, kdo vse se tam shaja in več tacega . . . Ko sem dospel v Huščo,

pridrvila je tje ogledna četa Krivonosa, ki je ubila Laskota. Takrat sem polovico svojega imetja zakopal, z drugo pa zbežal semkaj, zaslišavši, da vi, gospod, trebite zaslavsko okolico. Hvala Bogu, da sem našel vas zdravega in dobre volje in da se že bliža vaša svatba... Torej bo vendar enkrat konec vsega zlega. Trdil sem tem lopovom, ki so šli na kneza, da se več ne vrnejo. Sedaj imajo, kar so iskali. Nemara se tudi vojska že skoraj konča!“

„Kaj še! Sedaj se še le prav za prav prične s samim Hmelnickim.“

„A po svatbi se več ne boste bojevali?“

„Slabo sodiš, če misliš, da postanem na svatbi strahopetec!“

„Ej, tega ne mislim. Saj vem, da niste strahopetec; vprašam pa le, ker bi rad odpeljal starišem to, kar sem nabral; potem pa bi šel znovič z vami. Nemara se mi le posreči, da poplačam Bohunu storjeno mi krivico. Kje ga naj iščem drugje, kakor na borišču?“

„Tako drzen si?“

„Treba ostati mož beseda. Ko sem enkrat zaprisegel, šel bi sedaj celo v Turčijo za njim. Ne more biti drugače. Sedaj pa pojdem z vami v Tarnopol in potem na svatbo. Čemu pa greste gospod, strani od Bara v Tarnopol? S tem si le podaljšate pot.“

„Ker moram tje peljati vojsko.“

„Razumim, moj gospod!“

„Evo, sedaj sem gotov. Donesi mi kaj pri-grizniti, reče gospod Skretuski.

„Tudi sam sem mislil na to. Želodec je temelj!“

„Tako j po zajuterku odrinemo“.

„Nu, hvala Bogu, dasiravno je moj konj vreden milovanja“.

„Naročim ti dati boljšega, ki bo vedno tvoj“.

„Pokorna vam hvala, gospod“, reče zadovoljno se smehljaje Redzijan, svest si, da ga doleti že tretje darilo.

XVII.

Skretuski vendar ni otišel, kakor je name-raval v Tarnopol, ker je dobil povelje, da mora nemudoma priti v Zbaraž. Potoma je pripovedoval svojemu zvestemu strežaju svoje dogodke, kako je prišel na Siču v sužnost, kako dolgo je bil tam, koliko pretrpel, predno ga je izpustil Hmelnicki. Potovali so počasi, dasiravno vóz in tovorov niso imeli, morali so vendar hoditi po krajini tako opustošenej, da so le z največjim trudom mogli dobiti hrane za-se in za konje. Časih so srečali tolpe onemoglih ljudij, zlasti žensk in otrok, ki so prosile Boga smrti ali celo sužnosti, da bi imeli vsaj kaj jesti. Bil je čas žetve v tej bujnej deželi, po katerej je teklo mleko in med; toda Krivonosove ogledne čete so pokončale vse, kar se je le ugonobiti dalo in gladni narod se je živel

z drevesno skorjo. Samo v okolici Jampoljskeje je bêda prizanesla nekoliko prebivalcem in tam so tudi vojaki začeli urnejše jezdit. Čez pet dni so dospeli v Zbaraž. Tu so se zbrala krdela vojaštva in plemstva; tam se je nastanil tudi knez Jeremija sè svojo vojsko. Vojska je visela na lasu in vsi so le o njej govorili. Mesto in okolica sta bili polni oboroženih ljudij. Stranka miru v Varšavi, podpirana v svojih nadah po vojvodu braclavskem, ni še hotela odstopiti od dogovorov. Še neprestano si je domišljevala, da se ji posreči ž njimi odpraviti nevihto. Toda vedela je, da bodo pogajanja le takrat vspešna, če jih bo podpirala krepka armada. Radi tega je bila tudi razglašena črna vojska. Vojake na mejah so klicali domu. Čeravno so kancler in regentje še upali na mir, je vendar vojaški duh prevladoval med plemstvom. Zmage Višnjevcekega so še bolj razvnele domišljijo ter vzbujale v srcih hrepenenje po maščevanju za Žolte Vode, za Korsun, za kri pomorjenih, ki so umrli mučeniške smrti, za sramoto in ponižanje . . . Ime strašnega kneza je odmevalo povsod, kjer je národ slavil njegove čine in nerazločljivo s tem imenom se je razlegal od baltiških bregov pa tje do Divjih Polj zlobni krik: „Vojska!“

„Vojska! Vojska!“ Naznanjala so jo znamenja na nebu, razjarjeni človeški obrazi, bliskajoči meči, nočno tulenje psov pred kočami in razgetanje konj, vohajočih kri. Vojska! Národ

po vseh pokrajinah, okrajih, dvorih in pristavah je donašal iz orožarnic staro orožje in meče; mladina je prepevala pesni o Jeremiju, ženske so kleče molile pred oltarji. Oboroženi možje so hiteli skupaj iz Prusije, Ilandije, Velikopoljske in Mazovišča, iz karpatskih gor in temnih lesov.

Vojska se je res bližala. Razbojniško gibanje Zaporožja ter glavna vstaja ukrajinskih prostakov ste potrebovali višjih gesel, nego so bile samo rop, boj in borba z gospodo in magnatskimi veljaki. To je dobro znal Hmelnicki. Uporabivši razdražbo in obojestransko nasilstva in krivice, katerih v onih sirovih časih ni manjkalo, spremenil je socijalno borbo v versko, razgrel človeški fanatizem in tako skopal med obema taboroma propad, katerega ne pergamenti in pogodbe, marveč še samo kri poravnati zamore.

Želeč dogovorov, hotel je zavarovati le svojo oblast. Kaj more iz tega nastati, na to zaporožski hetman ni mislil, v prihodnost ni gledal in niti ni maral za njo.

Ni pa vedel, da je oni po njem narejeni prepad že tako velik, da ga pogodbe več ne poravnajo, zlasti ob času, kakoršnega je on potreboval. Bister sicer politik ni vganil, da ne bo mogel uživati mirno krvavih plodov svojega truda.

Lahko pa je bilo uganiti, da kjer si stoje nasproti stotisoč oboroženih mož, tam bodo služila namesto papirja ali pergamentov le obširna bojna polja, namesto peres pa meči in kopja.

Radi tega so tudi manj razsodni ljudje lahko sprevideli, da se stvar ne more poravnati brez vojske in vsi so obračali svoje oči na Jeremijo, ki je že s početka oglašal vojsko na življenje in smrt. Njegova slava je vedno bolj in bolj zakrivala kanclerja, vojvodo braclavskega in vladne može z glavnim njih načelnikom knezom Dominikom. Ginila je njih mogočnost in čast ter krušilo se spoštovanje do vlade. Vojski in plemstvu se je dal ukaz, naj se zbira v Levovu in odrine potem v Glinjane, kamur so res odhajale številne trope, najpoprej mnogoštevilni oddelki mejnih krdel in za njimi prebivalci iz bližnjih vojvodstev. Toda takoj so novi dogodki grozili veljavi poljske ljudovlade. Ne samó manj redni polki črne vojske, ne samo zasebna, marveč tudi mejna vojaška krdela so odrekla pokorščino vladarjem ter vkljub prepovedi odrinila v Zbaraž h knezu Jeremiji. Po njih vzgledu so se ravnali najpoprej plemiči vojvodstva kijevskega in braclavskega, ki so že poprej v velikem številu služili Jeremi; za njimi plemstvo vojvodstva ruskega in ljubenskega in naposled kraljeva vojska. Razžaljeni in nalašč prezirani Jeremija je postal nehoté hetman in glavni vojskovodja vse poljske ljudovlade. Plemstvo in vojska sta mu bila vdana z dušo in telesom ter le čakala na njegov migljaj. Bodočnost ljudovlade je bila v njegovih rokah. Vsaki dan so vrela k njemu nova krdela. Postal je tak orjak, da je zakrival sè svojo

senco kanclerja in vladne može, pa tudi ves senat, Varšavo in vso ljudovlado.

V sovražnih mu krogih so jeli govoriti o njegovej velikej častiželjnosti in predrznosti; spominjali so se stare njegove pravde za Hadzijač, kako je predrzni knez s štiri tisoč ljudmi prišel v Varšavo ter stopivši v senat, bil gotov, posekati vse, ne izvzemši niti samega kralja.

„Kaj je pričakovati od takega človeka?“ so dejali, „po njegovem ksenofontovem potu iz Zadnepra, po tolikih zmagah, ki so ga postavile tako visoko? Kako neznosno ošabnost je vzbudila v njem ta ljubezen plemstva in vojske? Kdo se more sedaj kosati ž njim? Kaj se zgodi z ljudovlado, če jeden sam človek pride do take velikanske moči, da lahko tepta voljo zbirališča ter jemlje vladno iz rok v ljudovladi zbranim načelnikom? Ali mar res hoče položiti krono na glavo kraljeviča Karola? On je pravi rimski Marij, toda dal Bog, da bi se ne spremenil v Marka Korijolana ali Katilino!“

Tako so govorili v Varšavi v vladnih krogih, zlasti pri Dominiku, čegar tekmovanje z Jeremo je prizadelo ljudovladi že toliko škode. Toda ta Marij je med tem mirno sedel v Zbaražu, turoben in zamišljen. Nove zmage niso zjasnile njegovega lica. Zgodilo se je, ko so kaki novi polki prihiteli v Zbaraž, da jim je knez hitel naproti, z jednim pogledom ocenil njihovo vrednost, pa takoj postal tak kakor poprej. Vojaki

so se veselo kričaje zbirali okrog njega, padali pred njim na kolena, klicajoč.

„Živijo, nepremagljivi vojskovodja! Živijo slovanski Herkul! Pri tebi hočemo stati do poslednjega zdihljeja!“

On pa jim je odgovarjal;

„Klanjam se vam, gospodje. Mi vsi smo služabniki Kristusovi in jaz nisem vreden, da bi bil gospod vaše krvi!“

Vračal se je v svoje stanovanje, skrival se pred ljudmi ter se v samoti boril sè svojimi tužnimi mislimi.

Tako je minul dan za dnevom, med tem se je mesto napolnilo z novimi vojaki. Črnovojniki so pijančevali od jutra do večera, hodili po ulicah in se prepirali z častniki drugih praporov. Redni vojaki, zapazivši, da niso tako silno navezani na red, so jih posnemali privoščivši si vina, hrane in zabave. Vsaki dan so dohajali novi gostje; zato so bile vedno nove gostije in zabave! Mesto se je spremenilo v nekako velikansko sejmišče, na katero se je sešla polovica ljudovlade. Kako najrazličnejših barv si opazil na njih opravi! . . . Evo, tam drdra krasna kočija, pred katero stopa šest ali po osem konj, na njih sedé pažeti v ogrskej ali nemškej opravi; dvorni janičarji, Kozaki, Tatarji. Tam zopet nekoliko tovarišev, leskečih se v svili in žametu, brez oklepov, dela si pot, jezdec na perzijskih, ali anatoljskih konjih; vse se jim umika s poti. Tam na hodniku šopiri

se častnik poljske pehote, noseč bliščeč ovratnik, z dolgo sabljo v roki in napuhom v licu; drugod mergole grebenaste čelade dragoncev, koničaste čapke nemških pešcev in kučme črnovojnikov. Povsod je polno služabnikov, ki se vrte in pote, trudeč se s postrežbo. Ulice so natlačene vozov, ki pa še vedno dohajajo. Povsod je polno kriča in hruma: „Strani s poti! povsod si čul kletve, prepir, pretep in razgetanje konj. Tesnejše ulice so tako zaphane sè slamo in senom, da bi si zamanj prizadeval, kdor bi hotel preriti skozi. Sredi vsega tega, sredi teh leskečih krojev, migljajočih v vseh sedmerih barvah, sredi svile, žameta in drugih tkanin, posutih z biseri, so izgledali kaj čudno vojaki Višnjeveckega. Hodili so shujšani, odrti, razcapani v zarjavelih oklepih in oguljenih plaščih. Tovariši najboljših praporov so bili kakor berači; toda vsi so se vklanjali tem capam, tem zarjavelim oklepom, kakor pred odlikovanjem njihovega junaštva. Vojska je mačeha! Ona kakor Saturn požira lastne otroke, a one, katerih ne požre, obgrize ter pusti same kosti. Ta oguljena barva — so nočne plohe in hoja sredi vremenskih nezgod; ta rija na železu — je neobrisana lastna ali sovražnikova kri ali obojna skupaj. Radi tega so tudi višnjeveški vojaki imeli povsod prvo besedo. Pripovedujejo po krčmah in hišah o svojih zmagah, drugi samo poslušajo. Časih to pripovedovanje toliko prevzame katerega navzočih, da udari z rokami po bedrih ter zakriči: „Naj vas kroglje

ubijejo. Vi ste brž ko ne zlodji, ne pa ljudje!“
 Višnjaveški odgovoré: „To ni naša zasluga, marveč zasluga našega vojskovodje, kateremu ni enakega na svetu! . . . Vse veselice so se končale s klici: „Živijo Jerema!“ živijo knez, vojvoda in hetman nad hetmani!“

Plemstvo, ko se je upijaniło, je drlo na ulice, streljalo s samokresi in puškami. Ko so jih knezovi vojaki svarili, govoreč, da le nekaj časa še traja ta svoboda, da pride čas, ko jih knez vzame v svoje roké ter vpelje tako strog red, o kakoršnjem še doslej slišali niso — se ono ni zmenilo za to. Rekli so: „Radujmo se, dokler imamo čas. Ko pa pride trenutek, bomo znali slušati, saj imamo koga!“ Največ zbadljivic je letelo pri teh pogovorih na nesrečnega kneza Dominika. Kar na otrobe so ga mleli vojaški jeziki . . . Pripovedovali so, kako po cele dni moli, na večer ga pa srka iz vrča; da si pljune na trebuh ter odpre okó in vpraša: „Kaj je?“ Mnogi so govorili, da zavživa na večer lopatko in da je baje videl le toliko bitek, kolikor jih ima razstavljenih na svojih, po nizozemskem načinu šivanih preprogah. Nihče se ni potegnil zanj, nihče ga ni pomiloval; napadali so ga vsi brez izjeme.

Vendar največega junaka v teh zbadljivicah kazal se je Zagloba. Ozdravil je že od svojih bolečin in sedaj se je začelo zanj pravo življenje. Koliko je pojedel in popil, tega popisati ni mogoče! Za njim so hodile cele tolpe vojakov in

plemstva, katerim je pripovedoval razne izmišljenosti, ter burke bril z onimi, ki so dajali za pijačo. Gledal je prezirljivo, kakor izkušen vojak, na one, ki so šli prvokrat v boj, govoreč jim:

„Toliko ste gospodje znani z vojsko, kakor nune z možmi. Obleko imate novo in duhtečo po dišavah, dasiravno to prijetno diši, vendar v prvej vojski se potrudim izpostaviti vas na bojni veter. Oj, kdor še ni vohal vojaškega česnja, ta ne vé, kako izvablja solzé! Takrat ne prinese rano na postelj gospá pogretega piva, ali vinske juhe! Upadejo vam vaši trebuh, posušite se kakor ožemček na solncu. Smete mi verjeti. Izkušnost je temelj. Jaz vé m to, ker sem bil v raznih priložnostih, in dobil marsikateri prapor. Pa priznati moram, da noben ni bil tako težak, kakor oni pod Konstantinovem. Naj zlod vzame te Zaporožce! Sedmeri pot, pravim vam, sem potil, predno sem pograbil za ročnik. Vprašajte gospoda Skretuskega, ki je Burdabuta ubil; videl je to na lastne oči. Če zakričite sedaj kakemu Kozaku na ušesa: „Zagloba!“ bodete videli, kaj vam pové! Pa čemu to praviti vam, ki ste le muhe z zaplato pobijali po stenah, ničesar več?“

„Kako je bilo, kako?“ popraševali so mlajši.

„A kaj, gospodje, menda hočete, da bi se mi jezik od gibanja vnel v ustih, kakor os v kolesu?“

„Treba ga namazati! Hej vina!“ klicali so plemiči.

„Tako je prav!“ odvrne Zagloba in vesel, da je našel hvaležne poslušalce, pripovedoval jim je o svojem potovanju v Galato, o begu iz Rozlogov do onega hipa, ko je vplnil prapor pod Konstantinovem. Poslušali so ga z odprtimi usti, časih mrmrali, zlasti če je Zagloba proslavljaše lastno junaštvo, le preveč zasmehoval njihovo neizkušnost.

Veselo in hrumeče so se zabavali v Zbaražu, da so se stari Zacvilihovski in drugi kar čudili, da knez tako dolgo pusti tako gostovanje. Knez je sedel ves čas domá; hotel je očitno, da naj vojaki pred novimi boji uživajo še vsakovrstnih dobrot. Med tem je prišel Skretuski ter je bil takoj po dohodu, kakor bi bil padel v vodni vrtinec. Mikalo ga je, oddahniti si v krogu svojih tovarišev, še huje ga je vleklo v Bar k nepozabljivej ljubljenci, da bi pozabil grenkost, prebiti strah in trpljenja v njenem objetju. Gré toraj naravnost h knezu, da mu poroči o svojem potovanju v Zaslav in da ga prosi dovoljenja za odhod.

Našel je kneza vsega spremenjenega, da se ga je kar vstrašil. Na misel mu pride vprašanje: „Ali je to oni vojskovodja, katerega sem videl pod Mahnovko in Konstantinovem?“ — Pred njim je stal mož ves sklonjen po bremenu skrbi z upadlimi očmi in spečenimi ustnicami, mož očitno bolan in mučen od neke notranje bolezní. Ko ga Skretuski vpraša, kako je z nje-

govim zdravjem, odvrne knez kratko in suho, da je zdrav; namestnik ni smel dalje vprašati. Ko je sporočil o svojem četovanju, začne ga takoj prositi, naj bi smel za dva mesca zapustiti prapor in otiti v Bar, da se oženi in odpelje svojo ženo na svoje imetje Skretuševo.

Besede Skretuskega nekako vzdramijo kneza. Navadna njegova dobrotljivost se mu razlije po mračnem licu. Objemši Skretuskega, reče:

„Le pojdi! Le pojdi! Bog te naj blagoslovi! Jaz sam bi želel biti navzoč na tvojej svatbi, toda kakor vidiš, ne morem. Kedaj hočeš otiti?“

„Ko bi bilo mogoče, že danes.“

„Nu, pojdi jutri in vzemi s seboj tri sto veršuljevih Tatarjev, da jo varno odpelješ na svoj dom. Ž njimi najpoprej dospeš; lahko, da jih boš tudi potreboval, ker se tam klatijo tolpe tolovajev. Dam ti tudi pismo do gospoda Andreja Potočkega; predno pa ga napišem in se ti odpraviš, se dan spremeni v večer.“

Kakor naročite, svitli knez. Le to bi se še drznil prositi, da dovolite, naj gresta tudi Volodijevski in Podbipeta z menoj.

„Dobro. Pridi le še jutri po slovo in po blagoslov . . . Rad bi tudi tvojej nevesti poslal kak spominek. Bodita srečna, ker vredna sta drug drugu!“

Poročnik je začel objemati knezova kolena, ki je ponovil še nekolikokrat:

„Bog te blagoslovi! Bog ti daj srečo! Toda pridi še jutri“.

Pa vitez se ni dvignil in ni otišel, kakor bi hotel še nekaj prositi; naposled pa zajeclja:

„Vaša knežja svetlost!“

„No, kaj še želiš?“ vpraša nežno knez.

Oprostite mi, svitli knez, mojo drznost, toda . . . srce mi krvavi in radi tega se mi vsiljuje predrznost, da prašam: Kaj vam je? Ali vas muči kako gorje, ali bolezen?“

Knez mu položi roko na glavo.

„Tega ti ne moreš spoznati“, reče s sladkim glasom. „Nu, pridi še jutri!“

Skretuski je otišel s tesnim srcem. Na večer so prišli v njegovo stanovanje stari Zacvilihovski, Volodijevski, Podbipeta in Zagloba. Vsedejo se za mizo in takoj se prikaže Redzijan z vrčki in sodčkom.

„V imenu Očeta in Sina!“ zakliče gospod Zagloba. „Kakor vidim, ostal je tvoj fantin od mrtvih!“

Redzijan se približa ter objame Zaglobo.

„Ne, jaz nisem vstal od mrtvih, marveč še umrl nisem, kar se imam zahvaliti vaše dobroti“.

„Potem pa je stopil pri Bohunu v službo“, omeni Skretuski.

„Zato bo pa povišan v peklu“, odvrne Zagloba, Ker pa bržčas nisi užival razkôšja v tej službi, vzemi ta-le tolar v tolažbo“.

„Pokorna vam hvala, gospod“, odvrne Redzijan.

„Oh!“ reče Skretuski, „je lisjak, da mu ga ni para. Kupoval je plen od Kozakov, in tega, kar ima, bi midva ne kupila, akoravno bi prodali vsa svoja posestva v Turčiji“.

„Ali res?“ vpraša Zagloba. „Toda tolar le obdrži ter rasti kakor drevo, da boš, ko dorasteš, pripraven če ne za križ, pa za vislice. To vse mu čitam kar na očeh. Pri teh besedah Zagloba prime Redzijana za uho ter lahno potrese in nadaljuje: Rad imam zvite ljudi, zato ti prerokujem slavno prihodnost. Toda kako se ima tvoj gospodar Bohun?“

Redzijan se nasmehne, ker so mu bile vseč Zaglobove besede.

„O, moj gospod, kedar se vas spomni, vsikdar glasno škriplje z zobmi!“

„Pojdi k zlodju!“ reče jezno Zagloba. Kaj vse mi boš še natvezil?“

Redzijan otide, ostali tovariši pa so se pomenkovali o jutrajnjem potovanju in o sreči, ki čaka Skretuskega. Medica je kmalo popravila slabo voljo gospoda Zaglobe. Stopi k Skretusku ter se mu začne ponujati za botra, ali pa ga je dražil, kako gospod Anrej Potocki nori za kneginjico. Pri tem so pili ter bili dobre volje. Naposled se začne razgovor o vojaških zadevah in o knezu. Skretuski, ki dalj časa ni bil v taboru, vpraša:

„Povejte mi gospodje, kaj se je zgodilo našemu knezu. Popolnoma drug človek je, kakor je bil, da ga res več ne razumim. Ali se nemara žalosti radi tega, ker so ga prezrli pri vladi? Kaj za to? Bog mu je dal zmago za zmago in sedaj vse trume drve k njemu, da lahko brez vsakega dovoljenja zatre Hmelnickega . . .“

„Nemara se ga je lotil protin“, reče gospod Zagloba. „Tudi mene zgrabi časih v velikem palcu, boli me tako, da imam po tri dni melanholijo“.

„A jaz vam, bratje, povem nekaj družega, reče kimajoč z glavo gospod Podbipeta. „Gospod Muhovecki, pravijo, je baje dejal nekemu, zakaj je knez tako potr. Jaz sam ne morem sicer reči ničesar, ker vem, da je milostljiv in hraber vojskovodja; pa gospod Muhovecki je tako dejal . . . Sicer pa, kaj jaz vem, kako je?“

„No, pogledjte vendar gospodje tega Litvina!“ dé Zagloba. „Pravite, da mu delam krivico, če se mu smejem, da ne zna po človeški govoriti. Kaj si hotel povedati, gospod? Delaš ovinke, kakor zajec okrog ležišča, toda na pravo mesto le ne moreš zadeti“.

„Kaj ste prav za prav slišali, gospod?“ vpraša Skretuski.

„Nu, to-le pripovedujejo, da je knez prelil že preveč krvi. Je hraber vojskovodja, pa pri kaznovanju ne pozna mere in sedaj baje vidi

vse rudeče . . . po dnevu rudeče, po noči rudeče, kakor bi ga obdajal rudeč oblak“.

„Ne govorite gospod takih neumnosti!“ zagromi nanj jezno stari Zacvilihovski. „To so same babje čenče. Niso še imeli prostaki boljšega gospodarja od njega in če do vstajnikov ne pozna usmiljenja, je to le zasluga, ne pa greh. Ni takih muk, kakoršne zaslužujejo ti, ki so zalili s krvjo svojo domovino ter dali národ v sužnost Tatarjem, ki nočejo priznavati ni Boga, niti gosposke. Kdo mi more pokazati takih grozovitostij in hudobij, kakoršne oni doprinašajo z ženskami in nedolžnimi otroci? Da, radi tega so zreli za kole in vislice. Videl sem, kako ste stokali gospod, ko so pekli Puljana, govoreč, da bi bilo bolje, ubiti ga na mestu. Pa knez ni baba. On zna, kako treba nagraditi, kako kaznovati. Torej ne govorite takih bedarij!“

„Saj sem dejal oče, da ne vem dobro“, izgovarja se Longin.

Toda starec še dolgo sopiha, gladi si z roko svojo snežnobelo glavo ter momlja:

Rudeče! hm! rudeče! . . . to je zopet nekaj novega! V glavi onega, ki si je to izmislil, je pa zeleno, ne rudeče!“

Vsi umolknejo; samo skozi okna je doletoval hrup razgrajajočega plemstva. Sedaj se oglasi Višnjevski.

„Raje mislite oče, kaj je našemu knezu?“

„Hm! tega jaz ne vem“, odvrne starec. „Brž ko ne nekaj tuhta in prevdarja ter se bori sam s seboj. Huda mora biti ta borba, a kolikor večja je duša, tem večje je trpljenje“.

Ni se motil stari vitez; v tem trenutku je knez, vojskovodja, zmagovalec, ležal v prahu pred svetim razpelom v svojem stanovanju ter bojeval najhujši boj v svojem življenju.

Straže na zbaražkem gradu so klicale polnoč, Jarema se je še neprestano pogovarjal z Bogom in sè svojo vestjo. Razum, vest, ljubezen do domovine, ponos, spoznanje lastnih moči in tako visokih namenov, vse to se je spremenilo v grozne borilce ter bojevalo med seboj hud boj. Vkljub volji primasa, kanclerja, senata, vladnih mož in vlade, drla so k njemu od vseh strani bojna krdela in tolpe plemstva; da, vsa ljudovlada je zaupala svojo osodo njegovim rokam ter klicala: „Reši, ker ti jedini še moreš rešiti!“ Še jeden ali dva mesca in pod Zbaražem bo stalo sto tisoč bojevnikov, pripravljenih na smrtni boj z zmajem domače vojske. Tu so slike bodočnosti, osvetljene z nekako veliko svetlobo, ki so mu začele vrteti pred očmi. Takrat zatrepetajo oni, ki so ga hoteli ponižati; on pa popelje svoje viteze na ukrajinske stepe v take zmage, o kakoršnih še ni slišal svet. Knez je čutil, da mu rastejo krila, kakor nadangelju Mihaelu. On zatre Hmelnickega, zaduši vstajo ter vrne mir domovini! Vidi obširne poljane, na njih množice vo-

jakov, sliši grom topov! bitva je, sovražnik je popolnoma pobit. Brez števila mrtvih pokriva stepo; on pa tepta z nogami po truplu Hmelnickega, trombe naznanjajo zmago; ta glas leti od morja . . . Knez se vzpne kvišku ter stega roké h Kristusu, okolo katerega glave plamti nekak rudeč žar. „Kristus! Kristus!“ kliče, „ti vidiš, da sem zmožen to storiti, reci mi samo, naj tudi storim“.

Toda glava Kristusova je pobešena na prsi; on molčí in njegov obraz je tako bolesten, kakor bi ga bili ravnokar pribili na križ . . . „Vse učinim v Tvojo slavo!“ kliče knez, „ker ne meni, marveč svojemu imenu daj čast! v proslavo vere in cerkve celega krščanstva! O Kristus! Kristus!“ In nova slika stopi pred oči junaku. Z zmago nad Hmelnickim še ni končana ta pot. Knez, pogasivši vstajo, pridobi še več moči, na sto tisoč Kozakov se pridruži k onim tisočem plemstva, udari na Krim, zadavi strašnega zmaja v njegovem brlogu ter natakne križ tam, kjer doslej zvonovi še niso vabili vernikov k molitvi. Ali pa pojde v kraj, kjer so jih že enkrat tep-tali Višnjeveški s kopiti svojih konj, razširi meje ljudovlade in ž njimi meje cerkve do najskrajnejših delov zemlje . . .

Kje je konec te nade? Kje je meja slave, sile, oblasti? . . . Dà, nje niti ni . . .

V grajsko sobano sveti bleda svitloba lune; ura na steni je kazala, da je že pozno. Na dvo-

rišču se oglasé petelini. V kratkem napoči novi dan, v katerem z vshajajočim solcem na nebu zasveti novo solnce na zemljo!

Dà, otrok, ne mož bi bil knez, ko bi iz kakoršnih koli vzrokov ne spolnil svojega namena. Že čuti nekako pomirjenje svoje vesti; njegove misli postanejo treznejše in jasnejše; že gleda srečo domovine. Politika kanclerja in vojvode braclavskega je bila pogubna za domovino.

Poteptati najpoprej Zaporozje, napojiti ga s krvjo, zlomiti, uničiti, zdrobiti in zmagati ga, potem še le ponuditi premaganim pomiloščenje, darovati življenje . . . Evo, to je jedina pot, ki drži k rešitvi velike poljske ljudovlade. Kam imajo privedi pogodbe, ob času, ko si stoji nasproti na sto tisoč oboroženih bojnikov, akoravno bi se sklenile? Ne, ne, to so sanjarije; to bi pomenjalo: odložiti vojsko ter groziti v bodoče z morjem krvi in solz! . . . Naj hodijo drugi po tej poti! takrat on ne bo že ničesar več želel. Nastaniti se hoče znovič v svojem Ljubnu, dokler ga oni sami ne pokličejo v boj.

Knez sanjari dalje. Nu, kaj, če vzame vlado v svoje roké ter kancler, senat in vlada razglasé njega za izdajico in vstajnika — kaj pa takrat? Nastane nova medsobna vojska! Ali je res Hmelnicki največji sovražnik ljudovlade? Ko je šlo dve sto tisoč Nemcev pod Grünwaldom na Jagellove polke in ko je pod Hocimom za-

čelo ž njo nevarni boj, ter se je kazalo, da je nesreča neizogibna, kaj se je zgodilo ž njimi? Ne, poljska ljudovlada se ne boji vojske, ona je ne pogubi. Pa čemu je po tolikih zmagah tako slaba in onemogla, da je pripognila kolena pred jednim Kozakom, da sosedje trgajo njene meje, da se znašajo nad njo in nihče ne posluša njenega glasú, ne boji se njene jeze, a nasprotno, da ji vsi prerokujejo pogin?

Vzrok temu je: ponós, čestiželjnost in svojeglavnost. Največi sovražnik ni Hmelnicki, marveč notranja nesloga, slabost in nered v vojski, razbijanje na zborih, prepiri, zavist in neslušnost — a najpoglavitnejša med vsemi pa nestrašnost. Toda preklet bodi oni, ki je dal prvi zgled take svojeglavnosti, proklet on in njegovi otroci do desetega kolena! . . . Pojdi sedaj, knez, od Nemirova, Mahnovke in Konstantinova ter vzemi vlado vladnim možem, poteptaj zakon in vlado in daj slab zgled potomcem, kako se trga drobovje iz matere-domovine!

Obup in strah se pokaže na knezovem licu . . . Prime se za glavo ter zastoče, na to pa pade zopet na kolena pred svetim razpelom.

Knez se začne kesati ter bíti s ponosno glavo ob kameniti tlak; iz njegovih prsij pa prihaja bolesten krik:

„Bog bodi milostljiv meni grešniku! Bog bodi milostljiv meni grešniku! Bog bodi milostljiv meni grešniku! . . .“

Jutranja zarja je že zažarela na nebu in za njo izšlo zlato solnce, ko je knez vstal ter šel buditi Želenskega, ki je spal pri vratih.

„Teci“, reče mu, „k raznaševalcem povelij, ter jim naroči, naj pozovejo k njemu polkovnike vseh oddelkov in krdel, ki bivajo v mestu in gradu.“

Dve uri poznej se začne dvorana polniti z brkastimi in bradatimi vojaki. Od knezovih so prišli stari Zacvilihovski, Poljanovski, Skretuski, Zagloba, Vurcelj, Mahnicki, Volodijevski, Veršulj, Ponjatovski in skoraj vsi častniki, ne izvzemši praporščekov, razun Kušlja, katerega je poslal knez v Podolje na četovanje. Izmed zamejnih sta dospela Osinski in Korecki. Mnogo veljavnega plemstva pa ni bilo mogoče dobiti s postelje; toda tudi izmed njih se je zbralo dokaj odličnih veljakov . . . V dvorani si čul šum, kakor v čebelnjaku; vsi so nestrpljivo pričakovali kneza.

Naenkrat vtihne vse. Knez stopi v dvorano. Lice mu je bilo mirno, jasno, in samo od bdenja rudeče oči so pričale o ravnokar prestanej borbi. Pa v tej krotkosti si opazil resnobo in neupogljivo voljo.

„Gospodje!“ reče jim. „Nocojšnjo noč sem se razgovarjal z Bogom in lastno vestjo o tem, kako naj postopam dalje. Naznanjam vam sedaj, vi pa naznanite vsemu vitežtvu, da se radi blagora domovine podvržem popolnoma povelju vlade.“

Vsi navzoči na to le molče.

Isti dan, opoludne je na grajskem dvorišči stalo tri sto veršuljevih Tatarjev, pripravljenih na pot z gospodom Skretuskim. V gradu je dal knez pripraviti poveljnikom slavnostno gostijo, ki je imela biti ob enem za slovo našemu vitezu. Gospoda Skretuskega posade h knezu kot „ženina“, a precej za njim je sedel gospod Zagloba, ker je bilo že splošno znano, da se je le njegovej zvijači zahvaliti, da se je rešila „nevesta“ iz poslednje nevarnosti. Knez je bil vesel, kakor že davno ne. Napijal je zdravice ter voščil zaročencema srečo. Stene in okna so se kar tresla od krika vitezov. V prednji sobi pa so delali hrup strežaji, med katerimi je bil Redzijan vodja.

„Gospodje! reče knez, „naj velja še ta tretja kupica na zdravje bodočega zaroda. Znamenit rod je to. Daj Bog, da jabelko ne pade daleč od debla. Naj se iz tega soka rode godni sokoliči!“

„Na njegovo zdravje!“

„Na zahvalo!“ odvrne Skretuski, dvignivši veliko čašo malvazije.

„Živijo! Živijo!“

„Plodite in množite se!“

„Ti sam, gospod, si dolžen postaviti pol prapora na bojno polje“, reče smejaše stari Zacvilihovski.

„Napolni s Skretuskimi vso vojsko; poznam ga!“ kriči Zagloba.

Plemstvo zagromi samega smeha. Vino mu mu je šlo v glavo. Povsod si opazil rudeča lica, od smeha se tresoče brke; vsi so bili prav židane volje.

„Če je tako“, reče veselo Skretuski, moram vam priznati, da mi je kukavica dvanajst fantov nakukala“.

„Če Bog dá, pa bodo vse čaplje pocepale truda!“ kliče gospod Zagloba.

Plemstvo odgovori z novim smehom. Smijali so se vsi, da je bil hrup v dvorani, kakor bi gromelo.

Med tem se na pragu dvorane prikaže neka žalostna postava, pokrita s prahom. Pri pogledu na gostijo in vesele obraze obstoji, kakor ugi-bajoč, ali naj vstopi.

Knez jo prvi zapazi. Nagrbanči čelo, dvigne rokó nad oči ter reče:

„Ti si, gospod Kušelj. Iz četovanja! Kaj si slišal novega?“

„Jako žalostne so moje novice, svitli knez“, odvrne mladi častnik s tužnim glasom.

Med navzočimi naglo zavlada nema tišina. Oni, ki so nesli kozarce k ustom, so obstali, oči vseh so se obrnile na Kušlja, na čegar vtrujenem obrazu se je kazala žalost.

„Bolje bi skoraj bilo, da je ne poveš, ker smo pri kozarcu in židane volje“, dé knez. „Pa, ker si začel, moraš tudi končati!“

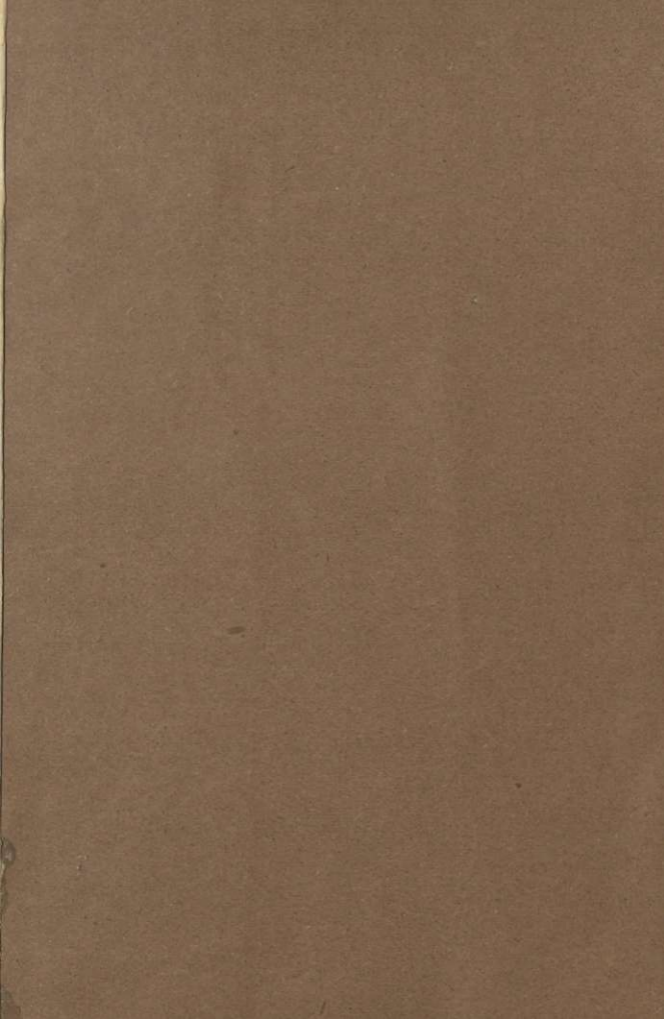
„Svitli knez, tudi jaz bi raje ne bil glasnik te nesreče, ker ta novica mi skoro noče priti preko ustnic“.

„Kaj se je zgodilo? Povej!“

„Bar je . . . vzet!“

(Konec drugega zvezka.)

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS BI

00000075835

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS BI

00000075834

